

İMPARATORLUK
ÇÖKERKEN
YENİ BİR ULUS
TAHAYYÜLÜ

Kürt Milliyetçiliğinin Yayın Organı “*Jîn*”
(1918-1919)



İMPARATORLUK
ÇÖKERKEN
YENİ BİR ULUS
TAHAYYÜLÜ

Kürt Milliyetçiliğinin Yayın Organı “*Jîn*”
(1918-1919)



AHMET ÖZCAN

LOTUS

LOTUS YAYINEVİ – 83
978-975-6665-83-1
Yayıncı Sertifika No: 13267

İMPARATORLUK ÇÖKERKEN YENİ BİR ULUS TAHAYYÜLÜ
AHMET ÖZCAN ISBN

© Ahmet Özcan
© Lotus, 2013

Bu kitabın tüm hakları Ahmet Özcan'a aittir.
İzinsiz kopyalanması hukuki açıdan sorumluluk doğurur.

Baskı Notları

Lotus Yayınevi, 2013.

Baskı Kenan Ofset
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok No: 258
Topkapı-İSTANBUL
T (212) 613 31 20

LOTUS YAYIN GRUBU
Gelemiş Mahallesi Tömler Sokak No 27
Kaş-Antalya
www.lotuskitap.com

LOTUS YAYINEVİ, LOTÜS Yayıncılık Reklamcılık Matbaa
Bilgisayar Bilişim ve İletişim Ticaret Limited Şirketi yayın markasıdır.

İÇİNDEKİLER



ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	11
KÜRTLERE DAİR ÇALIŞMALARLA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ	21
MİLLİYETÇİLİĞİN PARLAYAN YILDIZI VE KÜRTLER	28
ANA HATLARIYLA JİN DERGİSİ ve YAZARLARI	39
DERGİDEKİ YAZILAR VE YAZARLAR	47
Müküslü Hamza	52
Abdurrahim Rahmi (Zapsu, 1893-1958)	52
Halil Hayâlî (Modan, 1864-1946)	55
Süleymaniyeli Tevfik(1870-1950)	58
Abdullah Cevdet ve Süleyman Nazif	59
Mehmed Mihri (?-1957)	60
Memduh Selimbey (1897-1976)	61
Kemal Fevzi (1891-1925)	62
Kamran Ali Bedirhan (1895-1978)	64
TARİHSİZLİĞİN TALİHSİZLİĞİ	65
EFSANEVİ KAHRAMAN ATA "KAVE" VE KADİM AKRABALIKLARIN CAZİBESİ	73
LİSAN, EDEBİYAT VE FOLKLOR ÜZERİNE YAZILAR	83
KÜRTLER, ÖTEKİLER VE KÜRDİSTANIN SINIRLARI	92
ASRİN KABUL ETTİĞİ YOL	101
İSKAN POLİTİKASININ SONUÇLARI	107
KÜRT NÜFUS ÜZERİNDE NÜFÛZ ÇALIŞMALARI	111
SONUÇ	116
İNDEKS	121
KAYNAKLAR	127
JİN DERGİSİNDEKİ YAZILAR	133

ÖNSÖZ



BU çalışmayı Hacettepe Üniversitesi'nde yaptığımız doktora sırasında makale olarak tasarlamıştık. Ortaya çıkan metin makale boyutlarını aşınca üzerinde biraz daha durarak küçük bir kitaba dönüştürdük. Kitabın ismi yaptığımız ilk çalışmadaki gibi kaldı. Birinci baskısında aceleyle yapılan yanlışlıklara ek olarak kitabın ismi de makale başlığıyla aynı olmuştu. Literatüre bu isimle giren kitabın ismini değiştirmenin doğru olmayacağını düşündük. Böylece “İmparatorluk Çökerken Yeni Bir Ulus Tahayyülü” gibi makaleyi andıran uzunca bir isimle kaldı.

Günümüzde Kürt etnik kimliğine dayalı modern ulus tahayyülünün geçmişi yüzyıllık bir birikime sahiptir. Dolayısıyla bir olgu olarak varlığı kabul edildiğinde bu olgunun tarihsel süreçte ifade ettiği anlamın değişimi yeniden ele alınmalıdır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ise tahayyül edilen Kürt ulusu kavramının Kürtler arasında toplumsal karşılık bulabilecek zemini bulunmuyordu. Yakın zamana kadar da böyle bir zemin olduğu söylenemez. Bunun için

“yeni bir ulus” ifadesini kullanmayı tercih ettik. Elbette buna itiraz edenler veya ulus fikrinin bütün Osmanlı tebaası halklar için yeni olduğunu söyleyenler olacaktır; fakat Osmanlı kimliğiyle bütünleşme konusunda bu kimliğin merkezini oluşturan Türklere en yakın mesafede duran Kürtler için Kürt kimliğiyle tanımlanan bir ulus fikri yaşanan tecrübeye bakıldığında oldukça muğlâk ve yeniydi. Mesela kendisini Kürt ulusal bilinci üzerinden tanımlayan Türk etnik kökenlilere rastlanmazken bu çalışmada Kemal Fevzi örneğinde açıkça görüleceği üzere Türk olma konusunda en azından bir dönem için tereddüt yaşamayacak birçok Kürt vardı. Hatta Türkçülüğün ideologu olarak Ziya Gökalp bu anlamda en dikkat çekici örnektir. Belki bu duruma milliyetçilik teorilerinin bir yerinden tutup açıklık getirebilecek tespitler bulunabilir, ama bu Türkiye’deki tecrübeyi ne derece açıklar bilinmez.

Her araştırma metninin oluşum hikâyesinin dışında o metnin oluşmasında merakla başlayan ayrı bir hikâyesi vardır. Kürtler konusunda uzmanlığıyla tanınan Martin van Bruinessen kendisine neden hayatının önemli bir kısmını Kürtler ile ilgili araştırmalara harcadığını soranlara bu ilgisini hayat hikâyesiyle ilişkilendirerek açıkça anlatıyor. Türkiye’den ve Kürtlerden uzak bir ülkenin bilim adamına sorulan bu soruda ideolojik ve bir esrarı çözmeye dönük ima bulunmuyor. Cevabı da buna bağlı olarak oldukça tabii görünüyor. Bu ülkede Bruinessen gibi dünden bugüne bütün yönleriyle Kürtler hakkında bilgi sahibi uzman yok; fakat hayatının önemli bir kısmını Kürtler üzerine araştırmalarla

geçirenler var. Bunların ortaya koyduğu çalışmaların birçoğu ise Kürt milliyetçiliği ideolojisiyle malûl. Belki de bunun sebebi Türkiye’de Kürtler konusunda herhangi bir alanda araştırma yapacaklara sorulabilecek sorularla yakından ilişkili. Politik bir problemle anılmanın ötesinde tabii bir araştırma zemini olmayan tarihi olguların sanki kaderi bu. Neden bu konuyla ilgileniyorsun sorusunda aranılan cevap içinde araştırmacının tabii merakıyla ilişkilendirmeyi barındırmaya fırsat vermiyor.

Bu çalışma güncel tartışmaların odağında yer alan ve bir mesele olarak ele alınıp yazılıp çizilen Kürtlerle ilgili bilgilerin iki cepheli karşılığında doğan merakımızın eseridir. Bir tarafta resmi söylem diğer tarafta özellikle 1990’lı yıllardan itibaren artan ölçüde Kürt milliyetçi tarih yazımının ürünleriyle ortaya çıkan, birbirinin ters yüz edilmiş bilgi karmaşası; üslup itibarıyla saldırı ve savunma ifadelerine saplanmış metinler. Rahmetli Yılmaz Öztuna kendisine bu kitabın ilk baskısını takdim ettiğimde bunu neden yazdın, sana yazdırdılar mı? Diye sormuş, bu soruyu neden sorduğunu da açıklamıştı. 1980 Askeri Darbesinden sonra kendisine Kürtlerin Türklüğüne dair eserler dizisinden bir kitap yazması teklif edildiğini, fakat kabul etmediğini söylemişti. İlginçtir Kürt milliyetçilerinin üzerinde çok durduğu, bu ideolojinin Osmanlı dönemindeki Halil Hayâlî, Süleymaniye’li Tefvik gibi meşhur şahsiyetleriyle ilgili belgelere dayalı bilgiler ilk defa tarafımızdan ortaya koyulmasına rağmen bu yazarlar hakkında yapılan yayımlarda bunların kullanılmadığı anlaşılıyor. Anlaşılan bu çevrelerde Kürt milliyet-

çilerinin hoşuna gidecek söylem ve terminoloji kullanılmayınca çalışmamız şüpheli görünüyor. Yani böyle bir konuyu merakınızın eseri olarak sunar, bakış açınız buna göre olursa Musa'ya da İsa'ya da yaranmak zor görünmektedir. Bu olumsuzluklara rağmen son zamanlarda ciddi araştırmaların sayısında artış olmuştur. Kürtlerle ilgili çalışmaların “bir mesele olarak Kürtler” şeklinde ele almanın ötesine geçmiş ve Kürtçülüğün tekelinden kurtulmuş, akademik ilgi alanı olarak gelişmesinin imkânları artmaktadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi kitabın birinci baskısı aceleyle yapıldı. İkinci baskıya yeni bilgi ve yorumlar ekleyerek bu aceleciliğin ortaya koyduğu bazı zaafı gidermeye çalıştık.

GİRİŞ



“NÜKLEER bir savaştan sonraki günlerden birinde, galaksiler arası bir tarihinin, kendi galaksisindeki alıcıların kaydettikleri uzaktaki küçük felaketin nedenini araştırmak üzere artık ölü durumdaki bir gezegene ayak bastığını düşünün. Bu tarihçi gelişkin nükleer silah teknolojisinin eşyalardan ziyade insanları yok edecek biçimde tasarlanması nedeniyle korunmuş bulunan gezegen kütüphaneleriyle arşivlerine başvursun. Gözlemcimiz, bir süre inceleme yaptıktan sonra, yeryüzü gezegenindeki insanın tarihinin son iki yüzyılının, “millet” terimini ve bu terimden türetilen sözcükleri anlamadan kavranamayacağı sonucunu çıkaracaktır” Hobsbawm’ın cümleleriyle kurgulanan, geleceğin tarihçisine verdiği anahtar kavramların günümüz Türkiye’sindeki tarihçilerin kullanımına sunulmasına çok daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.¹ Bu anahtar kavramlar üzerinden yapılan tartışma, analiz ve

¹ Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev.Osman Akınhay, 2.Baskı, İstanbul 1995, s.14.

araştırmaların “ulus devlet, tek bayrak, tek millet” söylemi üzerine inşa edilmiş bir devletin, bu söyleminin değiştirilmesine yönelik etnik temelli siyasal taleplerle karşılaştığı bir zamanda dikkat çekici derecede arttığı görülmektedir. Buna rağmen tarihsel olgulara dayalı akademik araştırmaların aynı oranda olduğu söylenemez. Ortaya koyulan eserler ise genellikle Kürtçülük temelli referansları dikkat almakta, milliyetçilik olgusunun araştırma konusu olan tarihsel dönemlerle ilgili sunduğu imknlar yeterince göz önünde bulundurulmamaktadır. Siyasal talepler Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında Kürt elitlerinin gündemine girdiğinde bu elitlerin nüfuz edebilecekleri bir toplumsal zemin olmadığı gibi Kürt elitleri de Osmanlılık, İslam, Türklük kavramları arasında muğlâk bir yer işgal eden Kürtlüğün işaret ettiği farklı bir millet olgusuyla buluşmamıştı. Osmanlılık ve meşru zeminini bu kimlikle oluşturan siyasal iktidarla bağları açısından Kürtler, henüz kendilerini bu kavramların işaret ettiği gerçeğin dışında tutacak kadar gelişmiş bir etnik bilince ulaşmamışlardı.

Türk tarihi yazımı, Osmanlı imparatorluğundaki unsurların milliyetçi hareketlerini genellikle imparatorluğun parçalanmasını planlayan dış glerin tahrikiyle ortaya çıkmış kronolojik olaylar zinciri şeklinde görmeyi yeğlerken, ortaya çıkan ürünler, söylemi i ve dış g kavramları çerçevesinde belirginleşen güvenlik politikalarının oluşturulmasında bugünü de etkileyecek şekilde işlevsel olmuştur. Osmanlı idaresine karşı isyanlar şeklinde gelişen olaylar zinciri farklı etnik unsurların milli devletlerini kurma ve milli

kimliklerini inşa sürecinde tarihsel arka plan olarak farklı bir işlev görmüştür. Özellikle birçok etnik grubu idaresi altında bulunduran Osmanlı Devletini çöküşe götüren süreç, milliyetçiliğin yakınçağ tarihindeki etkili gücünü anlamak için önemli malzeme sunmaktadır. Tarihsel örneklerin çokluğuna rağmen akademik ürünlerin bununla doğru orantılı bir sayıda olduğu söylenemez.

Akademik dünyanın 1930'lu yıllardan itibaren ilgisini çekmeye başlayan milliyetçilik araştırmaları, daha öncesinde milliyetçilik ideolojisinin etkisiyle üretilen ve belirli bir ülkenin milliyetçiliğinin gelişmesine katkıyı amaçlayan metinlerin ötesine geçememişti.² Milliyetçilik üzerine akademik ilgi özellikle son çeyrek yüzyılda ortaya konulan eserlerden oluşan bir külliyat oluşturdu. Teorik güç ve kapsamlı tarihsel analizleri içeren bu külliyat milliyetçilik konusunu ele alan geleneksel literatürün etkisini geçersiz kıldı.³

Millet ve milliyetçilik hakkında sorularla başlayan araştırmalar bu kavramları tanımlama, anlama, açıklama ve tasnif etmeyi amaçlıyordu. Bu aynı zamanda tarihsel gelişmeleri açıklamaktı. ⁴Yapılan akademik araştırmaların neticesinde sosyal bilimcilerin son iki yüz senelik tarihi süreçte belirgin rol oynayan milliyetçilik üzerine geliştirdikleri teo-

² Umud Özkırmımlı, *Milliyetçilik Kuramları*, 3.Baskı, Doğubatı Yayınları Ankara 2009, s. 12.

³ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları, 6.Basım, İstanbul 2011, s.9,10.

⁴ Mümtaz'er Türköne, *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012, s.28.

rik açıklamaların ortak noktası milliyetçi söylemlerin iddiasındaki kadimliğin aksine bugünkü anlamıyla milletlerin on dokuzuncu yüzyıl ağırlıklı siyasal, ekonomik, kültürel değişmelerin ürünü olduğu fikridir. ⁵ Bunun için sanayi devrimi, kapitalizm, matbaa, modernleşme vs gibi kavramlar dikkate alınmaksızın milliyetçilik nedir sorusuna verilecek cevapların alanı daraltılmış olacaktır. Bu kavramlarla birlikte düşünüldüğünde Osmanlı Kürtlerinin yirminci yüzyıl başlarında görülen siyasal ve kültürel faaliyetlerini milliyetçi bir hareketin görünümü olarak değerlendirmek mümkün müdür? Milliyetçi tarih yazımı için bu anlamda bir problem yoktur. Milliyetçilere göre milliyetçilik Kürtler arasında çok daha erken devirlerde ortaya çıkmıştı. Mesela Ahmed Hanî yüzyıllar önce Kürtlerin bağımsız bir devleti olması çağrısını yapmıştı. Karşı iddialar Kürtlerin tarih boyunca bir devlet kuramadığı üzerine olsa da tarihte kurulmuş bağımsız devlet konusunda milliyetçi tarihçiler sıkıntı çekmeden örnekler bulabilmişlerdir. Bazı beylikler veya idaresinde Kürt kökenli birinin olması bir siyasi-askeri teşekkülü Kürtlerin tarihte kurduğu devletlerden biri olarak göstermek için yetecektir. Bulunan örnekler mevcut durum veya gelecekte inşa edilmesi hedeflenen milli devlet için tarihsel meşruiyet kaynaklarından olacaktır.

⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Özkırımlı, *a.g.e.*

Milliyetçiliği siyasal yapı ile milletin örtüşmesini öngören siyasal bir ilke olarak tanımlayan Gellner ⁶ Milliyetçiliğin etnik sınırlarının yöneticileriyle yönetilenlerinin farklı olmaması üzerine kurgulandığını söyler.⁷ Bu kurgunun milliyetçiler için nihai hedef olduğunu kabul edersek, milliyetçilerin imparatorlukların parçalanmasındaki tehdit edici pozisyonları ortaya çıkar. Milliyetçilerin bu pozisyonu sadece tehditle kalmamış farklı etnik ve dinî grupları bir arada idare eden imparatorlukların dağılmasında etkili bir faktör oldukları görülmüştür. Osmanlı imparatorluğu bu durumun en dikkat çekici örneklerinden biridir. “Osmanlı millet sistemi”ne meydan okuyan milliyetçilik özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı İmparatorluğuna karşı girişilen isyanlarda referans olarak görünmeye başlamıştır. Milliyetçilerin, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşündeki etkisi genellikle modern imparatorlukların cazibeli ilgisinden faydalanılarak güçlenmiştir. Avrupa ve Rusya tarafından desteklenen etnik unsurların hepsi için bağımsızlık söz konusu olmamıştır. Bağımsızlık iç dinamiklerin müsaitliğinin dışarıdan gelen himaye ve tahriklerle pekiştirilmesiyle olmuştur. Bu imparatorlukların desteği öncelikli olarak etnik grupların dini inançlarındaki benzerliğini dikkate almış ve bu anlamda karşılık bulmuştur. Modern imparatorlukların İngiltere, Rusya, Amerika, Fransa gibi devletler olduğunu kabul edersek, bu ülkelerin imparatorluk için-

⁶ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev: B.Ersan Behar-G.Göksu Özdoğan, İstanbul 1992, s.19.

⁷ Gellner, *a.g.e.*, s.209.

de tarafgîr oldukları milletler de belirginleşir. Önceleri Hıristiyanlar arasında dinî hâmilikle başlayan destek, müdâhillerin siyasi manevra alanlarını Osmanlı devletine olduğu kadar, birbirlerine karşı da genişletme stratejileriyle örtüşen Müslüman unsurları da içine alarak genişlemiştir. Müslüman unsurlardan biri olan Arapların gayri Müslimlere nispetle geç kalmış milliyetçi hareketlerinin bağımsız gibi görünen devletlere dönüşmesinde bu coğrafyayı işgâl eden güçlerin en az Arap milliyetçileri kadar katkısı olmuştur. Aynı etnik kökene sahip, aynı dili konuşan Arapların ayrı siyasi birimler halinde olması ise iç dinamiklerin müsaitleğiyle birlikte, dışarıdan müdahalenin tasarrufu sonucunda sağlanmıştır. Dönemi itibarıyla homojen bir Arap milletin in imkânsızlığı birbirinden farklı siyasi birimlerin devletleşmesini kolaylaştırmıştır. Özellikle I.Dünya Savaşı ile başlayan belirsizlik Araplar arasında henüz yaygınlaşmamış olan milliyetçi hareketlerin eline bir koz vermiştir.⁸ Aşağıda görüleceği üzere benzer durum Kürtler için de söz konusu olmuştur.

Muhtemel bir devlet kurma aşamasında Batılı ülkelerin ve Rusya'nın desteği konusunda büyük beklentileri olan Ermeni milliyetçileri tehcir sonrasında bu ümitlerini kaybetmişler, destek yerine doğrudan bu ülkelerin işgalini bekler olmuşlardır. Osmanlı imparatorluğunun diğer önemli Müslüman unsuru olan Kürtlerin-ki Kürtlerin en kalabalık

⁸ Arap milliyetçiliği için bkz. Mehmet Akif Kireççi, *Başlangıcında Günümüze Arap Milliyetçiliği*, Grafik Yayınları, Ankara 2012.

nüfusu o zaman için de Osmanlı topraklarındaydı ve Osmanlı tebaası durumundaydılar-arasında ancak elit bir tabaka üzerinde etkili olmuş Kürt milliyetçiliği fikrinin müdafileri, bulabildikleri hâmilere rağmen bağımsız bir Kürt devletini kuramamışlardır. Tabii ki böyle bir sonuç her şeyden önce milliyetçi söylemin inşa ettiği şekliyle Türklerden ayrılabilir muhayyel değil bilinçli bir milletin, o zaman için mevcut olup olmamasıyla ilgilidir. Kürtlerin üzerinde durduğumuz zaman itibariyle modern millet kavramının öngördüğü şartları sağlamamış olması başlı başına bir engeldi. Millet olmanın şartları her şeyden önce sosyolojik imkânlarla bağlıydı. Bu durum milliyetçilik nazariyelerinin genel kaideleri dikkate alındığında açık bir şekilde anlaşılabilir. Kürtler böyle bir imkâna sahip olmuş olsalardı bile Araplar için ileri sürdüğümüz durum söz konusu olmadığı sürece bunun pek fazla anlamı da olmazdı.

Bütün bunların ötesinde bir vâkıa olarak Kürtler, kitlesel karşılığı olmasa da Kürt milliyetçiliği ve Kürt milliyetçileri kavramlarının yardımıyla anlamaya çalışacağımız tarihsel manzara görünmektedir. 1918 de imzalanan Mondros Mütarekesi ile bu kavramlar kendi tarihselliğine bağlı olarak yeni bir anlam yükünün altına girdiler.⁹ Osmanlı imparatorluğunun savaş sonrası imzaladığı Mütareke Kürt milliyetçilerinin faaliyet ve söylemlerini farklı bir mecraya sürükledi.

⁹ Mütareke sonrası milliyetçilikler için bakınız; Nesim Şeker, "Türklük ve Osmanlılık Arasında; Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'de Milliyet Arayışları ya da Anasır Meselesi" Der; Erik Jan Zürcher, *Türkiye'de Etnik Çatışma*, 2.Baskı, İstanbul 2005, s.157.

Bu durum, o güne kadar çoğu zaman telaffuz edilmekten kaçınılan, Osmanlı Devletinden ayrı bir devlet kurma talebiydi. Henüz Osmanlılıktan sıyrılamamış önde gelen bazı Kürtler ise Osmanlı bağlarını koparmadan özerk bir yapıdan yana tavır almıştı. Halife Sultanın sadık tebaası olarak yaşayan Kürtlerin, imparatorluğun aslî unsuru olan Türklerin bile bir ulus inşasına sığınmak mecburiyetinde kaldığı zaman, Kürt milleti inşası fikri belki de kaçınılmazdı; fakat aidiyeti aşiret yapısının dışına çıkarıp homojen bir ulusa dönüştürecek fikrin yapıları temelden malûldü. Vakti zamanında bu malûliyet henüz aşiret yapısıyla anlam bulan “Kürt” ve muğlak bir coğrafyaya işaret eden “Kürdistan” kavramlarında mündemiçti. Bu kavramlar çerçevesinde Kürt milliyetçilerinin faaliyetlerini izleyebileceğimiz, entelektüel kabiliyet ve savundukları fikirleri anlayabileceğimiz az sayıda yazılı metin bulunmaktadır. Bu yazılı metinler de yayın hayatı uzun sürmeyen süreli yayınlar vasıtasıyla takip edilebilir.

Bu çalışmada incelemesini yapacağımız *Jîn* dergisi Osmanlı devletinin paylaşılma planlarının yapıldığı bir zamanda, 1918–1919 yılları arasında yayınlandı. Bu tarihler aynı zamanda ulusal ve uluslararası sahnede Kürt siyasal taleplerini savunanların söylemini güçlendiren dönüm noktalarındandı. *Jîn* dergisinin muhtevası bize yayınlandığı dönem itibariyle milliyetçi referansların ve hareketin mahiyeti hakkında önemli veriler sunmaktadır. Bu dergi üzerine ilk ciddi çalışma Mehmet Emin Bozarslan tarafından yapılmıştır. Bozarslan *Jîn*'i tıpkıbasım ve transkripsiyonuyla birlikte

İsveç'te yayınlamıştır.¹⁰ İnceleme ve yorum kısmı yazarın Kürçü kimliğini ön plana çıkararak ideolojik dilin zaafını taşımaktadır. Ayrıca Bozarslan *Jîn* dergisi nüshalarının bir tek koleksiyonu olduğunu ve bunların kendisinden başka hiçbir yerde bulunmadığını iddia etmektedir. Oysa ki derginin 1-25. sayıları bir koleksiyon halinde İstanbul Belediye kütüphanesinde mevcuttur. Bozarslan'ın çalışması dışında doğrudan *Jin* dergisi üzerine yapılmış başka bir araştırma bulunmamaktadır. Ancak Kürt milliyetçiliğinin tarihsel serüveni üzerine yazılan bazı eserlerde bu dergi ve yazar kadrosu hakkında birbirini tekrar eden bilgilere rastlanmaktadır.¹¹

Jîn dergisi çerçevesinde Kürt milliyetçiliğiyle ilgili hazırladığımız bu kitabın temel hedefi, derginin yayınlandığı dönemde Kürt milliyetçi hareketinin mahiyetini anlamak ve tasvir etmektir. Bunun için dergide yoğun olarak işlenen tarih, coğrafya, lisan, folklor ve bununla birlikte sosyal ve güncel konularla ilgili yazılar temel malzememizdir. Adı geçen konular aynı zamanda çalışmanın başlıklarını da oluşturacaktır. Dergide en çok işlenen konular olmasının yanı sıra bu başlıklar üzerinden gidilmesinin sebebi, milliyetçilerin millet tahayyülünde tarih, coğrafya, lisan, folklor gibi kavramların araç olarak kullanılmasıyla ilgilidir. Kitabın Kürtlere dair araştırmalara eleştirel bir bakış ve Kürt milli-

¹⁰ M.Emin Bozarslan, *JİN (Kovara Kurdi-Tirkî: Kürdçe-Türkçe Dergi)*, Upsala-İsveç 1995.

¹¹ İsmail Göldaş, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, İstanbul 1991; Naci Kutlay, *İttihat Terakki ve Kürtler*, Ankara 1992.

yetçiliğinin tarihsel süreci hakkındaki bölümleri konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Derginin şekli özellikleri, yazı sayısı ve yazar kadrosunun temel özellikleriyle birlikte öne çıkan bazı yazarlarla ilgili biyografik bilgi de bu katkıyı artıracaktır.

KÜRTLERE DAİR ÇALIŞMALARA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ



TÜRKİYE'DE yakın zamana kadar bir etnik, siyasal ve tarihsel kimlik olarak Kürtlere dair yapılan yayınların büyük çoğunluğu resmi söylemin yaygınlaşmasını destekler mahiyette yazılan veya yazdırılan kitaplardı. Resmi söylem Kürtlerin Türklerin bir boyu olduğunu söylüyor, aslında Kürt diye bir şey olmadığı gibi açıklamalardan besleniyordu. Artık bu yayınların ciddiyeti tartışılmış olduğu gibi işlevi de kalmadı. Kürt varlığı resmen kabul edildi. Resmi söylemin, dış ve iç politikada bu konunun kolaylıkla manipüle edilebilmesinden kaynaklı ortaya çıktığı söylenebilir. Entelektüel birikim, tarihi ve stratejik derinlikten yoksun olan bu söylemin, güvenlik politikalarına endeksli olduğu, günümüz itibarıyla hem Türkiye Kürtlerinin hem de Türkiye dışındaki Kürtlerin geldiği nokta anlamında işlevsiz olduğu görülmektedir. Resmi söylem Türk-Kürt birlikteliğinin tarihsel dinamikleri üzerinde yeni bir inşa sürecine girerken, geçmişten bugüne resmi söylem karşısında, Kürt milliyetçi-

lerinin ürünlerinden oluşan paralel bir tarih yazımı ortaya çıktı. Resmi söylemin Kürtler lehine esnekleşmesi üzerine bu paralel yazım artan sayıda yayın ve kurumsal çalışmalarla hatta üniversite bünyesinde enstitülerin de işin içine girdiği bir pozisyona büründü.

Paralel söylemde öne çıkan iddialar Kürtçenin yasaklanmış olması ve Kürt kimliğinin inkârının Kürtler hakkındaki araştırmaların önünü kestiği şeklindeydi. Böylece Kürtçe yazılı metinlerin azlığı ve Kürt tarihinin bilinmezliğine cevap bulunmuş oluyordu. Bu iddiaların bir ölçüde doğruluğu kabul edilebilir. Çünkü Kürt nüfusunun diğer ülkelerdekine göre en fazla olduğu coğrafyada Kürtçe yazılı metinlerinin oluşmasının kültürel referanslara dayalı meşru bir zemini olmadı. Göreceli olarak meşru zemin bulunduğu ülkelerde ise üretilen yazılı metinlerin entelektüel ve bilimsel faaliyetlerde ne derece kullanıldığı sorusunun cevabı açıklayıcı olacaktır. Mesela Türkiye’de 1990’lardan itibaren Kürtçe yazılı metinler konusunda sağlanan serbestliğe rağmen Kürtçe metinlerin entelektüel bir niteliğe büründüğü söylenemez. Romantik bir arzunun ürünü olan Kürtçe yazım konusunda olduğu gibi, konuşma dilinde de Kürtçenin zenginliğini ve entelektüel alana tahavvül edilebildiğini göstermiyor. Kürt tarihi, dili ve bunların üzerine inşa edilmek istenen kimliği besleyen siyasal bilinç yüz sene önce olduğu gibi bugün de Türkçe üzerinden kurgulanmaya devam ediyor. Siyasal ve entelektüel dilin Türkçeyle kurgulanması bir tarihsel mecburiyet olarak ortaya çıkarken Kürtlük üzerinden inşa edilmek istenen farklı siyasal bir

yapının toplumsallığı ve işlevinin entelektüel imkânlarının yokluğu da Kürt siyasallaşmasına Türk siyaset geleneğinin dışında bir yer bulma imkânı vermeyecektir. Dolayısıyla Osmanlı Kürtlerinin tercih etmediği çatışma ve şiddeti PKK gibi örgütler kurtuluş reçetesi olarak sıradanlığa çevirmişlerdir.

Oryantalist söylem karşısında kurgulanan Türk tarihi ve dilinin yeniden inşası, tarihi gerçeklerin reddi mirasıydı. Türk tarih tezini ileri sürerek Türklerin Batı'nın iddiaları karşısında geliştirdiği savunmada, farazi bir tarihe sığınmasını gerektirir durum yoktu. Nihayetinde bundan vazgeçildi. Benzer yolda Kürtlerin de ilerlediği görülüyor; bugün Kürtlerin geldiği noktada tarih inşası tarihsel referansları zayıf muhayyel bir siyasi kültürel coğrafya üzerinden gidiyor. Bu da geçen yüzyıldan kalma milliyetçiliklerin temel kaidelelerinden. Yaklaşık bir buçuk yıl önce çıkmaya başlayan popüler özellikteki *Kürt Tarihi* dergisinde yukarıda bahsettiğimiz şekilde Kürt tarihi hakkında bilgi yokluğuna dikkat çekilirken, derginin amacı bu bilginin derinleştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bunu yaparken milliyetçi hamasetten uzak olacaklarını belirtmişlerdir. Bazı yazıları dikkate almazsak bu ilkelerine ne derece sadık kaldıkları tartışılır. Dergi ağırlıklı olarak Türkçe olmak üzere Kürtçe yazılara da yer verileceğini beyan ediyor. Akademik elitizmden uzak olacağını iddia eden derginin neden popüler bir Kürt tarihi dergisinde dil olarak Türkçe yerine Kürtçeyi benimsemediğine öncelikle bir cevap araması lazım.

Bundan yaklaşık yüz yıl kadar önce yayımlanmış olan *Jin* dergisinin kaderi de ağırlıklı olarak Türkçeyle belirlenmişti. Ermeniler, Rumlar, Araplar gibi Osmanlı coğrafyasında yaşayan diğer halklar kendi dillerinde yayın yapabiliyorlardı. Kürtlerin bu anlamda tecrübesi ancak yirminci asrın başında olacaktı. Bırakalım süreli yayını kitap türünden metinler neden o güne kadar yapılmamıştı veya bu anlamda serbestliğin daha fazla olduğu zamanlarda yani yazmalar döneminde Kürtçe yazma üretiminin önündeki engel ne idi? Bu soruların muhakkak bir cevabı bulunabilir, âma bildiğimiz şey bugünkü Kürt milliyetçiliğine tarihsel arka plan olarak kurgulanan Kürtçe matbuatın Osmanlı son çeyreğine rastlayan serüvenidir.

Osmanlı Matbuat tarihinin son çeyreği daha önce örneği görülmemiş Kürtçe matbu kitap ve Kürtçe-Türkçe süreli yayıncılığa şahit oldu. Bu şahitliğin Osmanlı matbuat tarihi içinde değerlendirildiği zaman ciddi bir yer işgal ettiği söylenemez. Özellikle kitap türünde kayda değer sayıda eser görünmemektedir. Bu durum yazı dili olarak Kürtçenin kullanımıyla doğrudan ilgilidir. Kürtçenin matbu eserlerdeki örnekleri açısından dergiler daha önemli bir yere sahiptir. 1898 yılında yayımlanan *Kürdistan* adlı mecmua Kürtçe-Türkçe ilk süreli yayındır. Öncelikle Jön Türk basını çerçevesinde alınması gereken Kürdistan'ın ardından *Kürt Tea-vün ve Terakkî Gazetesi*, *Rojî Kürd*, *Heteva-i Kürd* adlı mecmualar yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından başlayan yayın patlaması ve cemiyetleşme faaliyetleri İstanbul'da yaşayan Kürt elitlerini de etkilemişti. Adı

geçen mecmualar bu etkiyle birlikte değerlendirilmelidir. Bunların içinde yayın süresi, muhteva ve yayımlandığı dönem itibarıyla seleflerine nazaran dikkat çeken *Jîn* mecmuasıdır. Mütareke gibi kritik bir dönemde yayınlanan *Jîn* mecmuasında savunulan fikirler ve varılmak istenen hedeflerin birçoğunun temeli bu dergilerde atılmıştır.

Türkiye’de özellikle son yıllarda Kürtlere dair oldukça fazla eser yayınlandı. Hatta sadece bu sahayla ilgili eser yayınlayan yayınevleri bulunmaktadır. Bunların içinde tarihle ilgili eserlerin diğer türlere nazaran oranının yüksek olduğu görülmektedir. Şimdiye kadar tarih çalışmalarıyla ilgili olarak yayınlanan eserlerin bir kısmı Kürtlerin Türk olduğunun ispat etmeye çalışanlardan ibarettir.¹² Bir kısmı ise Kürtlerin Türklere farklı bir kavim olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra Kürtlerin önemli bir tarih ve kültürel geçmişe sahip olduğu fakat bunun yazılı hayata geçirilmediği gibi iddialarda bu ispat dairesinde eserler üretilmiştir.¹³ Dolayısıyla günümüze kadar yayımlanmış çalışmaların büyük çoğunluğunu iki farklı ideolojik kampın ürünü-

¹² Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanmış olan bir dizi eser bu türdendir. Bunların arasından şunları örnek olarak verebiliriz; İsmet Parmaksızoğlu, *Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler*, Ankara 1983; Ş.Kaya Seferoğlu-H.Kemal Türközü, *101 Soruda Türkler’in Kürt Boyu*, Ankara 1982; Süleyman Sabri Paşa, *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1982. Ayrıca

¹³ Bkz. Cemşid Bender, *Kürt Tarih ve Uygarlığı*, İstanbul 1991. Aynı yazarın; *Kürt Uygarlığında Alevilik*, İstanbul; Bu tür eserlerin sayısı çoğaltılabilir. Bu aşırı abartılı eserlerin dışında bilimsel çalışma gibi gösterilen, Malmisânij, Celile Celil gibi yazarların eserlerinde ideolojik yaklaşım ağır basmaktadır.

ri olmanın ötesine geçmiş sayamayız. Ancak, özellikle tercüme edilmiş olan bazı akademik çalışmalar bunların dışında sayılabilir.¹⁴ Anlaşılacağı üzere Kürtlerle ilgili yapılacak bir araştırma esnasında mevcut malzemenin üzerindeki, bahsettiğimiz ideolojik yaklaşımların oluşturduğu tortudan kurtulmak zordur.

Kürtler üzerine yapılan çalışmalar Cumhuriyet öncesi dönem genellikle temel kaynaklar ihmal edilerek hazırlanmıştır. Sınırlı sayıda süreli yayın ve hatırat türü eserin referans olduğu çalışmalar ise, subjektif yorumların etkisinden kurtulamadıkları gibi, birbirini tekrar eden bilgilerin ötesine de geçememişlerdir. Kürt siyasi hareketlerine katılmış şahsiyetler hakkındaki bilgilerin çoğu gelişigüzel bilgidir. Konuyla ilgili yabancı kaynaklar ise Rusya ve İngiltere gibi doğrudan veya dolaylı olarak Osmanlı devletinin işlerine müdahale etmiş devletlerin, arşivleri ve görevlilerinin bilgilerine dayanmaktadır.

Kürt faaliyetlerini içeriden izleyen Osmanlı devletinin, kendi bünyesindeki bu faaliyetleri ne şekilde gördüğü ve tanımladığı konunun en önemli kısmının aydınlatılması açısından önemlidir. Bu ise şimdiye kadar pek fazla kullanılmamış olan Osmanlı arşivi ve dönemin diğer yerli kaynaklarının kullanımıyla olabilir. Bunların dışında Kürt milliyetçi hareketleri üzerine milliyetçilik teorilerinden yola çıkarak

¹⁴ Şu eserleri örnek olarak verebiliriz; Martin van Bruniessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 3.baskı, İstanbul 2003; Aynı yazar, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, 4..Baskı, İstanbul 2002..

Kürt milliyetçi hareketlerini teorik bir çerçeveye oturtmayı dikkate alan çalışmalarda, Cumhuriyet öncesi Türkiye'sindeki Kürt hareketlerine dair daha isabetli tespitler yapıldığı görülmektedir.¹⁵

¹⁵ Bkz.Hamit Bozarslan, (1918-1919) "Yazılı Kürt Tarih Söylemi Üzerine Bazı Hususlar",Abbas Vali, *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Çev.Fahriye Adsay, Sema Kılıç, Ü.Aydoğmuş, İstanbul 2005; Aynı yazarın; "Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği;Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya", Zürcher, *a.g.e*, s.89; Hakan Özoğlu, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, Çev.Nilay Özek- Gündoğan-Azat Zona Gündoğan, İstanbul 2005; Özoğlu, bu eserinde kaynak kullanımında arşivlerden de yararlanmış, mevcut çalışmalarla ilgili değerlendirme de yapmıştır.

MİLLİYETÇİLİĞİN PARLAYAN YILDIZI VE KÜRTLER



BUGÜNKÜ anlamıyla milliyetçilik olgusunun 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar geriye götürülebilecek bir geçmişi olsa da milliyetçilik esas olarak Fransız ihtilalinin etkisiyle bütün Avrupa’da neredeyse eş zamanlı olarak görünmeye başlamıştır. Dünya tarihinde önemli bir dönüm noktası olsa da milliyetçiliğin ortaya çıkışı ve olgunlaşmasında tek etken Fransız ihtilali değildir. Bütün tarihi hareketler gibi milliyetçilikte geçmişin derinliklerinde kök salmış ve olgunlaşmıştır.¹⁶ İlk ortaya çıkışından sonraki süreçte farklı coğrafyalarda farklı görünüm ve hızla ülkeleri etkilemiştir. Din merkezli referanslarla yapılanmış klasik Osmanlı millet sisteminin milliyetçilik rüzgârına direnmesi mümkün olmadığı gibi bu klasik yapının Müslüman olmayan etnik unsurların milliyetçi hareketlerinin zeminini güçlendirdiği düşünülür.

¹⁶ Hans Kohn, “Milliyetçilik Fikri” *Milletler ve Milliyetçilikler*, Derleyen: Mümtaz’er Türköne, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012, s.131.

lebilir. Milliyetçilik çağında gayri Müslim unsurlar klasik sistemin kendilerini ayrıştıran millet yapısından modern millete geçerken klasik millet sisteminin kendilerine sunmuş olduğu geleneksel zeminden faydalanmışlardır.

Gayri Müslim unsurların milliyetçilikle karşılaşması yukarıda ifade edildiği şekilde olurken, “İttihad-ı İslam ve Osmanlılık” gibi fikirler hâkim unsur Müslüman-Türk aydınların milliyetçilik karşısında aldığı pozisyonu göstermektedir. Bu fikirlerin ortaya çıkışında Batılı milliyetçi hareketler ve özellikle “pan” hareketlerinin önemli etkisi olmuştur.¹⁷ Milliyetçi ideolojiler Fransız ihtilalinin yaydığı prensipler üzerine şekillenirken, Osmanlı ülkesine ihraç edilen millet fikri, Batıdan Doğuya doğru yayılan etkisiyle Osmanlı İmparatorluğunun sonunun habercisi olmuştur. Oldukça geniş bir coğrafyada farklı etnik ve dini grupları idare eden Osmanlı imparatorluğu, kaçınılmaz gibi görünen sonu geciktirmek için mevcut şartlar çerçevesinde uzun süre direndi. Önce Hıristiyanlar arasında itibar gören milliyetçilik, zamanla Balkanlardan Arap dünyasına kadar bütün Osmanlı topraklarına sirayet etti.

Avrupa’dan aldıkları aktif destekle Grek ve Slav milliyetçiliğinin Balkanlardaki etkisi daha erken dönemde ortaya çıkmıştı. Bunun sonucunda bölgedeki etnik gruplar birer birer bağımsızlıklarını alacaklardı. Avrupa’nın yanı sıra Rusya Slavların destekleyicisi konumundaydı. Rusya Balkanlarda Slavlara gösterdiği ilgiyi ağırlıklı olarak Anado-

¹⁷ Türköne, *a.g.e.*, s.31-32.

lu'nun doğusunda yaşayan Ermenilere de gösterdi.¹⁸ Rusya sınırları içindeki Ermenistan'dan gelen propagandacılar, Osmanlı Ermenileri arasında önemli bir nüfuz alanı oluşturarak Ermeni milliyetçiliğini yaymaya başladılar.¹⁹ Rusya'nın Doğu'da Osmanlı Devleti ile çatışması halinde Ermeniler Rusların tabii müttefiki olacaktı.²⁰ Bu durumdan en fazla rahatsızlık duyanlar Ermenilerle aynı coğrafyada yüzyıllardır birlikte yaşayan Kürtler olurken, buna tepkilerini göstermekte de gecikmemişlerdi. Kürtler, Ermeni milliyetçiliği karşısında Kürt kimliğiyle değil Müslüman kimliğiyle duruyorlardı. Kürtlerin bu duruşu I.Dünya Savaşı'nda da İstiklâl Savaşı sırasında da zaman zaman çıkan farklı seslere rağmen benzer şekilde oldu.²¹

Halifeliğin Kürt aşiretleri için önemi büyüktü. Hatta genellikle mahalli idarecilerle yaşanan sorunlardan kaynaklı isyanlarda bile padişahın meşruiyetini inkâr etmemişler, uygulandığında rahatsızlık doğuran politikaları aynı zamanda halife olan padişahla özdeşleştirmemişlerdi. Mesela Kürt milliyetçilerinin sembol ismi haline gelecek olan Şeyh Ubeydullah'ın hükümet karşıtı isyanı ve nüfuz alanındaki Kürtleri isyanı güçlendirmek için birleştirme çabası, Halife

¹⁸ Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Özge Yayıncılık, Ankara, s.335.

¹⁹ Martin van Bruinessen, "Osmanlıcılıktan Ayrılcılığa", *Kürdistan Üzerine Yazılar*, 4.Baskı, İstanbul 2002, s.132.

²⁰ Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh...*, s.334.

²¹ *a.g.e*, s.137.

padişaha bağlılığını bildirmesiyle son bulmuştu.²² İsyanın neticesinde Şeyh Ubeydullah'ın tavrının mecburi bir bağlılık gösterisine dönüştüğü düşünülebilir. Çünkü şeyhin amacının Kürtler arasında birliği sağlayarak yabancıardan da destek alacağı otonom bir Kürdistan kurma niyetinde olduğu ve bunun için milliyetçi imgelerin kullanıldığı konusunda genel bir kanaat vardır.²³ İsyanın destekçileri arasında bu imgelerin etkili olma imkânı sınırlı görünmektedir.

Bölgede büyük Kürt beyliklerinin merkezileştirilmesi ve ortadan kaldırılmasının ardından şeyhlerin öne çıktığı liderliğin ortaya çıkışı, sosyal yapının değişimi üst üste gelen savaşların meydana getirdiği kargaşa ortamına Ermeni tehdidi de eklenmişti. Kürtlerle aynı coğrafyayı paylaşan Ermenilerin tehditkâr görünümü Kürtlerin devlete bağlılığını daha da güçlendirdi. Bu bağlılık, imparatorluğun yıkılışına kadar birçok aşiret tarafından devam ettirilmiştir.²⁴ Ermeni milliyetçiliğinin gelişimiyle paralellik gösteren Ermeni olaylarının giderek yaygınlaşmasından doğan rahatsızlık devletin Doğu Anadolu'da uygulaması gereken politikaların belirlenmesinde temel referans kaynağı olarak Ermeni faktörü üzerine yoğunlaştırdı. Böylece Osmanlı Devleti, Ermenilerin Rusya'nın desteğini de alarak bağımsız bir Ermeni devleti kurma çabası, bölgenin diğer sakinleri ve ge-

²² *a.g.e.*, s.137; Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi*, Çev. İsmail Çekem- Alper Duman, İstanbul 1999, s.162,163,169; Celile Celil, *Şeyh Ubeydullah Nehrî*, Çev.M.Aras, İstanbul 1998.

²³ Jwaideh, *a.g.e.*, s.165

²⁴ Bruinessen, *Kürdistan Üzerine.....*, s.132.

lişmelerden en çok etkilenecek olan Kürtlerden bir müdafaa hattı oluşturarak önlem almaya çalıştı. Müdafaa hattını, bölgedeki aşiretlerden kurulacak “Hamidiye Alayları” oluşturacaktı. Bu aynı zamanda aşiretlerin askeri güç olarak kullanılması, merkezi otoritenin doğu bölgelerinde hissettirilmesi ve bölgenin özelliklerine göre devletin yeni bir sosyo-ekonomik denge kurmasını sağlayacaktı.²⁵

Esasında aşiretlerin askeri amaçlı kullanılması bu dönemde ortaya çıkmış yeni bir politika değildi. Nizam altına alınmasında bölgenin ve Kürt aşiret yapısının sıkıntı doğurabilecek özellikleri dikkate alınarak Osmanlı klasik sisteminin organizasyonunda Kürt beylerinin bir kısmına yarı özerk görümlü pozisyon verilmişti. 19. Yüzyılda belirgin olmak üzere modern askeri sisteme dâhil olmaya çalışan Osmanlı askeri örgütlenmesinin modernleşme çabasına paralel olarak, klasik sistemin yapıları dönüştürülmeliydi. Mecburi askerlik uygulamasında karşılaşılan güçlükler bu bölgelerde daha fazla hissediliyordu. Nizamı ordu dışında kalan, ama asker olarak belirli potansiyele sahip unsurlar en azından buldukları mahalde yeni sisteme uydurulabilirdi.

Aşiretlerin devletle olan irtibatını sağlamlaştırmak için uygulanan politikaların arasında “Aşiret Mektebi” projesi de vardı. Aşiret Mektepleri projesini uygulamaya koyan Osmanlı Devleti bu mekteplere ilk olarak Arap aşiret reisleri-

²⁵ Bayram Kodaman, *Sultan II.Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara 1987, s.27-29; Bruinessen, *a.g.e*, s.133.

nin çocuklarını aldı. Kürt ileri gelenlerinin çocukları da bu mektepler vasıtasıyla İstanbul merkezli eğitim göreceklerdi . Bu eğitim Kürt milliyetçiliğinin doğuşunda farklı bir zemin olacaktı.²⁶

Yayıncısı Kürt olan, Kürtçe'nin de yazı dili olarak kullanıldığı ve Kürtlerle ilgili meseleleri ele alan *Kürdistan* gazetesi Kürt dilinde yazılan metinlerin basın aracılığıyla yayılması sürecinin ilk basamağı sayılabilir. Ancak *Kürdistan* gazetesinin gerçek mahiyeti Jön Türk basınının bir parçası olarak değerlendirildiğinde anlaşılabilir. Aralarında İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin kurucularından olan Abdullah Cevdet, İshâk Sukuâtî gibi şahsiyetlerin de bulunduğu bazı Kürtler, Jön Türk hareketiyle başından beri irtibatlıydılar. Bunlar kendilerini Kürt olmaktan ziyade Osmanlı olarak görmüşlerdi.²⁷ Bu gazete, isyanları ve ayrılıkçı fikirleriyle meşhur Bedirhanîler²⁸ tarafından çıkarılmış, ilk üç sayısı Kürtçe olmak üzere Türkçe-Kürtçe yayınlanmış ilk süreli yayındır. Kürtlerle ilgili meselelerin yayın hayatına taşındığı ilk gazete olan *Kürdistan*'ın amacı, "halkın kültür ve eğitim seviyesini yükseltme"ye yönelikti.²⁹ Bu amaç daha sonra çıkan

²⁶ Aşiret Mektepleri konusunda bakınız; Eugene L.Rogan-Alişan Akpınar, *Aşiret Mektep Devlet*, İstanbul 2001; Kodaman, *a.g.e*; Bruinessen, *a.g.e*, s.135.

²⁷ E.E. Ramsaur, *Jörtürkler ve 1908 İhtilali*, Çev.:Nuran Yavuz, 2.Baskı, İstanbul 1982, s.81.

²⁸ Bedirhanîlerle ilgili bkz. Malmisânij, *Cızıra Botanlı Bedirhaniler*, 2.baskı, İstanbul 2000.

²⁹ Celile Celilî, *Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, Çev.Mehmet Demir, Ankara 1992, s 218.

Kürt gazetelerinin hepsinin ortak özelliklerinden oldu. İlk olarak Kahire’de 9 Nisan 1314 (21 Nisan 1898) tarihinde Mikdat Mithat Bedirhan tarafından çıkarılmaya başlanan *Kürdistan* gazetesinin yayın hayatı daha sonra Cenevre’de Abdurrahman Bedirhan tarafından devam ettirilmişti.³⁰ Abdullah Cevdet ve İshak Sükûti gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin önemli figürlerinin yazılarının da bulunduğu gazete bu cemiyetin kontrolü altındaydı.³¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin kurucuları arasında yer alan Abdullah Cevdet ve İshak Sükûti de Kürt kökenli olmalarına rağmen o yıllarda henüz Kürtlüğe dayalı siyasal bilincin izlerine rastlanmaz. Bu bilincin II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında kurulan cemiyetlerde *İttihad ve Terakki* yönetiminin beklentilere karşılık verememesinden sonra belirginleşmeye başladığı anlaşılmaktadır.

II. Meşrutiyet’in ilanıyla değişen siyasi ortamda İstanbul’daki Kürt elitleri tarafından kurulan cemiyetlerin faaliyetlerinde artış oldu.³² Bunların ilk örneklerinden biri 1908 yılında Girit’in Yunanistan tarafından ilhakını protesto için Diyarbakır’dan çekilen bir telgrafta *Osmanlı Kürt İttihad ve Terakki Cemiyeti* adıyla görünmektedir. Bu ismin İttihat ve Terakki’nin bir şubesi mi işaret ettiği yoksa ona bağlı bir

³⁰ Celili, *a.g.e*, s.217; Bkz..M:Emin Bozarıslan, *İlk Kürd Gazetesi Kürdistan* (Transkripsiyon ve Değerlendirme), c. I, İsveç 1991.

³¹ Şükrü Hanioglu, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türk-lük(1889-1902)*, İletişim Yayınları, s.282. Celili, *a.g.e*, s.221; E.E. Ramsaur, *a.g.e*, s. 81.

³² Brauinessen, *Kürdistan Üzerine....*, s.137; Jwaideh, *a.g.e*, s.200.

cemiyet mi olduğu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde kurulan Kürt dernekleri başlangıçta İstanbul'daki Kürtlerin eğitim ve yardımlaşmasına yönelik çalışmalar yapıyorlardı. Bu amaçla ortaya çıkmış ve hakkında kayıtlara geçmiş bilgiler bulunan ilk Kürt Derneği *Kürt Teavün ve Terakkî Cemiyeti* 'dir. Resmi olarak 19 Eylül 1324'te (2 Ekim 1908) kuruldu. Şeyh Abdullah Efendi-zâde Seyit Abdülkadir, İsmail Paşazâde Müşir Ahmet Paşa ve arkadaşları cemiyetin kurucularıdır.³³

Kürt Teavün ve Terakkî Cemiyeti'nin siyasi amaçlı olmadığı, kültürel faaliyetleri amaç edindiği, kendi beyanatlarından anlaşılmaktadır.³⁴ Cemiyet nizamnamesinin maddeleri arasında haftada bir defa Kürtçe-Türkçe bir gazete yayınlayacağı da bulunmaktadır. Bu gazete 22 Teşrîn-i Sâni 1324 (5 Aralık 1908) tarihinde yayın hayatına başlayan *Kürd Teavün ve Terakkî Gazetesi* olmuştur.³⁵ Bunun dışında 1912 yılında İstanbul'daki bazı Kürt kökenli genç ve hukukçuların kurduğu *Kürt Hevi Talebe Cemiyeti* tarafından *Rojî Kürd* adlı bir dergi çıkarılmıştır.³⁶

³³ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.I, 2.Baskı, İstanbul 1988, s.404, 409.

³⁴ Tunaya, *a.g.e.*, C.I, 2.Baskı, İstanbul 1988, s.409; M.Şükrü Hanioglu, *Doktor Abdullah Cevdet*, İstanbul, s. 315.

³⁵ Malmisânij, *Kürt Teavün ve Terakkî Cemiyeti ve Gazetesi*, 2.Baskı, İstanbul 1999, s.55.

³⁶ Tunaya, *a.g.e.*, s.404.

Bütün bu yayın ve cemiyetleşme faaliyetleri görünüşe göre ayrılıkçı bir fikri yapıya sahip değildir.³⁷ Ayrılıkçı fikirler I.Dünya Savaşı'ndan sonra dile getirilmeye başlanmıştır.³⁸ Dönemin Kürt örgütlerinin savunduğu milliyetçilik; Osmanlılıktan sıyrılamamış, siyasi taleplerini Osmanlı Devleti dışında aramamış, millet fikrini netleştirememiş bir hareket olarak görünmektedir. Kürt milliyetçiliği bu görünümüyle yirminci asrın başlarında, ancak eğitilmiş Kürtlerin arasında yayılabilmiş bir fikirdir.

19. Yüzyılda meydana gelen bazı Kürt isyanlarının Kürtlerin eskiden beri milliyetçi emeller taşıdığına kanıt olarak görülmesi ise bir yanılgıdır.³⁹ Henüz sayıca az, elit bir tabaka arasında seslendirilen milliyetçi fikirler geniş kitleleri etkileyecek bir duruma gelmemiş, dayanışma duygularının merkezi homojen bir Kürt halkı olamamıştı. Dayanışma duyguları hâla aile, aşiret, köy, din gibi değerlerinin ötesine geçmemişti. Kürtlerin bir değil birden çok etnik topluluk olarak değerlendirilmesini mümkün kılan özellikleri⁴⁰ ise homojen bir halkı oluşturmanın önündeki engellerdendi.

Müslüman Osmanlı tebaası arasında doğan milliyetçiliğin Türkçülüğe karşı tepki olarak doğduğu şekli bir kaanat bulunmaktadır. Arap milliyetçiliğinin doğuşunda Av-

³⁷ *a.g.e.*, s. 406; Fatih Ünal, *Kürt Meselesinin Ortaya Çıkışı*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1995, s. 36.

³⁸ Brauinessen, *a.g.e.*, s.137.

³⁹ Brauinessen, *a.g.e.*, s.150.

⁴⁰ Brauinessen, *a.g.e.*, s.176.

rupa sömürgeciliğinin göz ardı edilemeyeceği gibi,⁴¹ Kürt siyasi hareketinin de İngiltere ve Rusya gibi ülkelerin himayesinde emperyalist politikalarından payını aldığı görülmüştür.⁴² Böylece Mütareke Dönemine gelindiğinde İstanbul'daki Kürt elitlerinin paylaştığı fikirler artık farklı bir atmosferin içine girmişti. İmparatorluğun galip devletler tarafından paylaşılması söz konusuydu. Bu belirsizlik ortamında Kürt siyasi hareketin önde gelenlerinin dikkati, Osmanlı Devleti'nin geleceğini belirleyecek yabancı aktörlerin üzerine çevrildi. Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra "Kürt İstiklal Komitesi" adıyla yeni bir örgüt kuruldu. Süreyya Bedirhan tarafından Kahire'de kurulan bu örgütün amacı; Kürtlerin birleşmesine ve bağımsızlığına yönelik çalışmalar yapmaktı. İttihat ve Terakkî'nin örgütlenme biçimini esas alan örgüt, İngiltere ile görüşmeler yaparak kendilerine yardım edilmesini istiyordu. Süreyya Bedirhan dedesi Bedirhan Bey tarafından yönetilmiş olan toprakların kendisine verilmesini talep ediyordu.⁴³ Böylelikle daha önce bağımsızlık ve özerklik gibi taleplerden özellikle kaçınılırken, bu söylemin yerini açıkça ayrılıkçı fikirleri ifade etmeye başlayan örgütler alıyordu. Mondros Mütarekesinin hemen sonrasında kurulan örgütlerden bir diğeri de "Kürdistan Teali Cemiyeti" idi. Bu örgüt kurulduğu sırada hedefinin ne

⁴¹ Hasan Kayalı, *Jöntürkler ve Araçlar*, İstanbul 2003, s.9.

⁴² Bkz. Oğuz AYTEPE, "Kürdistan Teâli Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, Haziran 1988, sayı 174, c.29, s.9.

⁴³ Oğuz AYTEPE, "Kürt İstiklal Komitesi", *Tarih ve Toplum*, Mayıs 1998, sayı 173, c.29, s.48.

olduğu açıkça anlaşılmamıştı. Niyeti faaliyetleriyle anlaşıldı.⁴⁴ Bu süreçte Kürt nüfusa yeterince tesir edemeyen bazı siyaset adamları davalarını diplomatik girişimlerle ilerletmeye çalışıyorlar, yabancı elçilerle görüşmeler yapıyorlardı. Avrupa'daki barış konferansına temsilci olarak gönderdikleri Şerif Paşa Doğu vilayetlerinin Ermeni ve Kürt bölgelerine ayrılması için işbirliği yapmıştı. Bu anlaşmadan hoşnutsuz olanların gösterdikleri tepki *Kürdistan Teali Cemiyeti*'nde bölünmelere yol açmıştı.⁴⁵

Kürtlerin sınırları meçhul bağımsız Kürdistan taleplerini himaye etmeye yönelik faaliyetlere Rusya ve İngiltere gibi ülkelerden sonra Amerika Birleşik Devletleri de katıldı. *Jîn* dergisinde, Wilson prensiplerinin gündeme gelmesiyle dikkat çeken Amerika'dan, Kürtlerin büyük beklentileri olduğunu gösteren yazılar yayınlandı. Böylece Bedirhanîler, Cemil Paşazâdeler gibi ailelerin feodal talepleri, Rusya ve İngiltere ile birlikte Amerika'nın emperyalist arzularıyla birleşerek, hiçbir şekilde temsil etmedikleri Osmanlı tebaası olan Kürtleri, üstlendikleri misyonla bu tabiiyetten çıkarmanın yolunu arayacaklardı.

⁴⁴ Aytepe, "Kürdistan Teali Cemiyeti", s.10; Brauiessen, *a.g.e.*, s.143.

⁴⁵ Brauiessen, *a.g.e.*, s.146; Aytepe, *a.g.m.* S.12,13; Şerif Paşa için bkz. Ali Birinci, "Osmanlıcılıktan Ayrılkçılığa Bir Meşrutiyet Jön Türkünün Hikayesi" *Ercüment Kuran Armağanı* Ankara, 2006, s.59-71.

ANA HATLARIYLA *Jîn* DERGİSİ ve YAZARLARI



OSMANLI Matbuat tarihinin son çeyreğini kapsayan yıllar daha önce örneği görülmemiş Kürtçe matbu kitap ve Kürtçe-Türkçe süreli yayıncılığa şahit oldu. Bu şahitliğin Osmanlı matbuat tarihi içinde değerlendirildiği zaman ciddi bir yer işgal ettiği söylenemez. Özellikle kitap türünden eserlerde kayda değer sayıda eser görünmemektedir. Mesela yapılan bir araştırmada 1844–1923 arasındaki Kürtçe Arap harfli matbu kitap sayısının 20 olduğu tespit edilmiştir.⁴⁶Bu durum yazı dili olarak Kürtçenin kullanımıyla doğrudan ilgili olmalıdır. Her ne kadar günümüzde Kürtçe birçok yazma eserin bulunduğu, medreselerde Kürtçe eğitim yapıldığı gibi iddialar sıkça gündeme getirilse de henüz bu iddiaları bütünüyle destekleyebilecek yeterli derecede somut örneğin bulunduğu çalışmalara

⁴⁶ M.Malmışâni, *Türkiye ve Suriye’de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü*, İstanbul 2006, s.34.;Ayrıca Kürt basın tarihi konulu sayısı için bkz. *Kürt Tarihi*, Sayı 8, Ağustos-Eylül 2013.

rastlanılmamaktadır. Ayrıca Kürtçe el yazmalarının nitelik ve nicelik bakımından değerlendirildiği katalog tarzı eser de bulunmamaktadır.

Kürtçe yazılı metinlerin matbu örnekleri arasında süreli yayınlar kitaplara göre daha önemli bir yere sahiptir. 1898 yılında yayımlanan *Kürdistan* adlı gazetemecmua Kürtçe-Türkçe ilk süreli yayındır. Öncelikle Jön Türk basını çerçevesinde alınması gereken *Kürdistan*'ın ardından *Kürt Teavün ve Terakkî Gazetesi*(1908), *Şark ve Kürdistan* (1908), *Rojî Kürd*, *Hetavi Kürd* (1912-1913) adlı mecmualar yayımlanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanınin hemen ardından başlayan yayın patlaması ve cemiyetleşme faaliyetleri İstanbul'da yaşayan Kürt elitlerini de bu atmosferin içinde harekete geçirdi. Cemiyetlerle yakından alakalı olan süreli yayınlar bu etkinin sonucu olarak değerlendirilmelidir. Bunların içinde yayın süresi, muhtevası ve yayımlandığı dönem itibarıyla diğerlerine nazaran daha nitelikli ve önemli olanı *Jîn*'dir. Yazılarının büyük kısmı Türkçe olan *Jîn*, ilk örneği 1898 yılında görülen Türkçe-Kürtçe dergi geleneğinin bir parçasıdır. Şekli benzerlik olmak üzere bu gelenek Jön Türk basınının bir parçası olan *Kürdistan* ile başlar. *Şark ve Kürdistan*, *Kürt Teavün ve Terakkî Gazetesi*, *Rojî Kürd*, *Heteva-i Kürd* gibi dergiler, bu gelenek içerisinde önemli yeri olan *Jîn*'in alt yapısını hazırlamışlardır. *Kürdistan* gazetesi dışındakiler muhteva olarak birbirlerine benzerler. Ayrıca *Şark ve Kürdistan* başlığında Kürdistan geçmesinin dışında diğer süreli yayınlarla pek

fazla ilişkili sayılamaz. *Jîn*'de savunulan fikirler ve varılmak istenen hedeflerin birçoğu kendinden önceki Kürtçe-Türkçe dergilerde savunulmuştur.⁴⁷

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası yoğun siyasi ve kültürel atmosferin içerisinde doğan kavramlar devrinin bütün siyasi hareketlerinin ortak kavramları olmuşlardır. Bunlar "Jön Türk" yerine "Jön Kürt", Necip Türk kavmi yerine "Necip Kürt kavmi ", ve "terakkî" gibi *Jîn* dergisinde de yer bulmuş kavramlardır. Dergide üzerinde en fazla durulan konular olan, tarih, edebiyat, lisan, eğitim ve kadınların sosyal durumu, II. Meşrutiyet sonrası fikri referanslarla yayın yapan süreli yayınların ortak ilgi alanıdır. Bu konular aynı dönemin Kürt dergilerinin de benzer ilgi alanıdır.⁴⁸Kürt elitlerinin çıkardığı bu dergilerin yazar kadroları da hemen hemen aynı isimler tarafından doldurulmuştur.

Jîn dergisi 7 Teşrin-i sâni 1334 (7 Kasım 1918) ile 2 Teşrin-i evvel 1335 (2 Ekim 1919) seneleri arasında yirmi beş sayı yayımlanmıştır. *Jîn*, daha çok *Kürdistan Teali Cemiyeti*'nin resmi olmayan yayın organı olarak bilinmektedir;⁴⁹ fakat mecmuanın yayına başlayış tarihi cemiyetin kuruluşuyla ilgili bilinen tarihten öncedir. Dergide açıkça görünmeyen bağlantının kurulmasında, *Kürdistan Teali Cemiyete-*

⁴⁷ Bkz.Malmîsânij, *a.g.e*; Malmîsânij, *Kürt Talebe-Hevi Cemiyeti*, İstanbul 2002.

⁴⁸ Bu konuda Jön Türk dönemi Türk milliyetçiliğinin yayın organlarını incelemiş olan Masami Arai'nin, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği* adlı eserine bakılabilir; 3.baskı, İstanbul 2003.

⁴⁹ Bu konuda bkz. Bozarslan, *a.g.e*, C.I, s. 98.

ti'nin yan kuruluşu durumundaki Kürd *Tamim-i Maarif Cemiyeti*'nin onuncu sayıdan itibaren derginin idaresini üzerine alması ve yazar kadrosundan bir çoğunun cemiyetle bağlantılı olmasının da etkisi vardır.⁵⁰ Cemiyet *Jîn*'de yayınladığı beyannameinde derginin idaresini almasını şu şekilde ifade eder:

“Cemiyet, bir zamandan beri ilâ maşallah intişar eden *Jîn* mecmuasını zîr-i idaresine alarak bu vasıta ile bütün milletdaşlarını imtihan-ı say ü sebat ve meydan-ı kerem ve sehâvete davet ediyor. Tefvik Allah'tandır.”⁵¹.

Jîn başlığının altındaki “Haftalık Gazete” ibaresi beşinci sayıdan itibaren yerini “Hayat” tabirine bırakır. *Jîn* kelimesinin anlamı, derginin çıkışından sonraki tarihlerde derginin adının ne manaya geldiğini soran bir okuyucuya 23'ncü sayının arka kapak kısmında verilen cevapla “hayat” olarak açıklanır. Derginin mahiyeti “Din, edebiyat, içtimaiyat ve iktisadiyattan bahseder Türkçe- Kürtçe Mecmuadır” şeklinde kapak kısmında belirtilmiştir. Gecikmeli çıkan 23'ncü sayıda *Jîn*'in siyasi bir dergi olarak çıkacağı fakat resmi muamelelerin henüz bitmediği yazılmıştır. Dergide siyasi söylem içeren yazılar bulunuyordu fakat bütünüyle siyasi bir dergi

⁵⁰ Bkz. İsmail Göldaş, *a.g.e.* Göldaş'ın eserinde geçen isimlerin cemiyetle bağlantısı tam olarak belgelendirilememiştir. Bunu kendisi de belirtmektedir; Cemiyetin Emniyet Genel Müdürlüğü arşivi belgelerine dayalı listesi, Oğuz Aytepe'nin adı geçen “Kürdistan Teali Cemiyeti” adlı makalesinde verilmiştir. (*Tarih ve Toplum*, Haziran 1988, sayı 174.)

⁵¹ *Jîn*, sayı 10-s.14, 2 Şubat 1335.

formuna girmemişti. Siyasi bir dergi olarak yayımlanma kararının dergiye yansımaları görülmeden yayınına son vermiştir. Mecmuanın ne maksatla çıktığı ise birinci sayıda şöyle belirtilir;

Maksadımız

“(Jîn) şahsî menfaat temini için çıkmıyor. Onun hedefi uzun asırlardan beri ihmâl edilen Kürd hayat-ı tarihîyesine, hukuk-ı millîyesine, edebiyat ve içtimaîyatına dair neşriyatda bulunmaktır. Kanaatimize göre Kürd milletine cemiyet-gâh-ı milede layık olduğu mevkî ihzâra zaferyâb olabilmek, asrın telakkilerini muvafık bir tarz-ı mesai ittihazıyla kabildir. Teşebbüsümüzün pek çetin mesaiyi icab ettiğini müdrikiz. Fakat biz bu ağır vazifeyi deruhte ederken, vatan milletleri için daima azâmi fedakârlıkları ihtiyâr etmekle temayüz eden Kürd milletinin maddî manevî muavenât ve teshîlâtına istinâd edebileceğimizi bihakkın ümid ettik. Tefvik Allah’dandır.”

Birinci sayısı on beş sayfa olarak çıkan derginin diğer sayıları genellikle on altı sayfa olarak çıkmıştır. Derginin 13, 14, ve 25’nci sayıları 24 sayfa olarak yayınlanmıştır. 8, 16, ve 17’nci sayılar ise on yedi sayfa çıkmıştır. İmtiyaz sahibi ve mesûl müdürü olarak Hamza (Müküslü)⁵² ismi yirmi birinci sayıya kadar değişmemiştir. Bu sayıdan itibaren Memduh (Selimbeyi) imtiyaz müdürlüğü görevini almıştır.

⁵² Müküslü Hamza için bkz; Necmettin Şahiner, *Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursiye Anlatıyor*, 1.cilt, İstanbul 2005, s.106; Naci Kutlay, *Türk Siyasal İslamcılığında Kürt Damarları*, Ankara 2005, s.124.

Dergi adresini Babîâli civarında Ebussuud Caddesinde Necm-i İstikbâl Matbaası idarehanesi şeklinde vermiştir.

Haftalık ibaresine rağmen bu süreye riayet edilmemiş, derginin yayın aralığı çoğunlukla bir haftadan uzun sürmüştür. Yayına en uzun ara verildiği zaman yirmi ikinci sayı ile yirmi üçüncü sayı arasındaki yaklaşık iki aylık süredir. 2 Temmuz- 28 Ağustos 1335 (1919)) tarihleri arasına kapsayan bu sürede gecikmenin nedeni yirmi üçüncü sayıda derginin siyasi olarak çıkarılma çalışmalarıyla ilgili olduğu şeklinde açıklanmıştır. İçeriği büyük oranda Türkçe olan derginin on dördüncü sayıdan itibaren Türkçe ve Kürtçe bölümleri “Türkçe Kısmı”, “Kürtçe Kısmı” başlıkları koyularak ayrılmıştır. Kürtçe kısmında Kurmançî ve Sorani lehçelerinde daha çok şiir olmak üzere edebi eserler yayınlanmıştır.⁵³Türkçe yazılar arasında birkaç tane şiir, masal ve hikâyenin dışında edebi ürün yoktur. Türkçe kısımlarda ağırlıklı olarak ele alınan konular şunlardır;⁵⁴

1. Kürt tarihi
2. Kürtlerin mevcut durumu
3. Wilson Prensipleri
4. Kürt lisanı ve edebiyatı

⁵³ M.Emin Bozarslan, *a.g.e*, c. I, s.98; Amir Hassan Pour, *Kürdistanda Milliyetçilik ve Dil*, Çev.İbrahim Bingöl-Cemil Gündoğan, İstanbul 2005, s.350.

⁵⁴ Hetavi Kürd dergisinin 4, 5. sayısında derginin daha mükemmel çıkacağı ve ilgileneceği konular şöyle sıralanmıştır; “Kürt, Tarihi, Kürt Edebiyatı, Kürt Dili İncelemeleri, sosyal ve ilmi konular, Kürtlerle ilgili haberlerin olduğu bölümler” Malmîsânij, *Kürt Talebe-Hevi Cemiyeti*, s.100.

5. Kürtler ve din
6. Kürt göçmenlerinin durumu
7. Kürt coğrafyası ve sakinleri
8. Atasözleri
9. Terakkî
10. Kadınlar

Derginin Kürtçe kısımları daha çok bir edebi metin külli-yatı oluşturma çabasının ürünü olarak görülmektedir. Türkçe kısımlardaki yazar ve konu çeşitliliği Kürtçe kısımlarda bulunmamaktadır. Büyük kısmı şiir olan Kürtçe bölümün şiir ve düz yazı metinleri çoğunlukla Abdurrahim Rahmi⁵⁵ tarafından yazılmıştır.

Eserlerin Abdurrahim Rahmi'ye ait olanların dışında kalanların büyük çoğunluğu *Jin* dergisi ortaya çıkmadan önce yazılmış eserlerden oluşmaktadır. Dergide açıkça bahsedilmemiş olsa da bu Kürtçe kısmı muhtemelen Abdurrahim Rahmi'nin çabalarıyla oluşturulmuştur. Bu bölümdeki yazılar arasında Kürt milliyetçiliğinin ilk temsilcisi olduğu iddia edilen Ahmed Hâni (1650-1706-Kurmanci), Molla Ahmet Cezirî (1570-1640-Kurmanci), Abdulkadir Koyi (1817-1897-Sorani), Abdurrahman Salim (1800-1867-Sorani), Şeyh Rıza (1835-1909-Sorani) gibi önceki yüzyıllarda ya-

⁵⁵ Zapsu soyadını alan Hakkari'li A.Rahmi, Cumhuriyet dönemi Kürtçülük faaliyetlerinin önde gelen isimlerinden Musa Anter'in de kayın-pederidir. Bkz.Musa Anter, *Hatıralarım* (I-II), İstanbul 2000, s.70; Kutlay, *a.g.e.*, s.103.

şamış şairlerin klasik olarak değerlendirilen eserlerine de yer verilmiştir.⁵⁶

Kürtçe yazılar büyük çoğunluğu şiir olmak üzere 69 başlıktan oluşmaktadır. A.Rahmi'nin *Meme Alan* adlı piyesi de Kürtçe kısımda yayınlanmıştır. 20, 21, 22, 23, 24'ncü sayılarda Arap harflerinden oluşturulan bir Kürt alfabesi örneği yayınlanmıştır. Arap harfleriyle Kürt alfabesi denemesinin daha önce Halil Hayâlî tarafından 1909'da İstanbul'da yayınlandığına dair bilgi bulunmaktadır.⁵⁷

⁵⁶ Kürt şairler için bkz.Amir Hassanpour, *Kürdistanda Milliyetçilik ve Dil*, Çevirenler:İbrahim Bingöl,Cemil Gündoğan, İstanbul 2005, s.145.

⁵⁷ Malmisânij, *Hevi.....*, s.101.

DERGİDEKİ YAZILAR VE YAZARLAR

Kürt tarih ve edebiyatıyla ilgili araştırmalarda karşılaşılan önemli sıkıntılardan biri de bu konularda yeterli bilgi olmamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle biyografik eserlerin azlığından dolayı Kürt milliyetçiliğinin aktörleri hakkında bilgimiz sınırlıdır. Bu alandaki sıkıntı 1898–1919 arasında yayımlanmış Kürt dergilerinde yazar olarak rastlanılan isimler hakkındaki bilginin azlığıdır. Dergilerde birbirini tekrar eden bilgilerin birleştirilmesiyle bir parça sorun aşılabilir. Derginin öne çıkan yazarlarıyla ilgili yaptığımız arşiv çalışmasından çıkan bilgi, günümüzde yapılan birçok çalışmanın hatıralara dayanan ve birbirinden alıntı şeklinde verilen bilginin ötesindedir; bu ilk defa burada ortaya konulacaktır. Dergide yayımlanmış yazıların tam listesi çalışmamızın son kısmına eklenmiştir. Kürt meşhurları ve yazarları hakkında orijinal kaynak sıkıntısına rağmen ulaşabildiğimiz kadarıyla yazarların memleket ve meslekleri hakkında bilgi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Ayrıca Türkçe Kürtçe kısımlar olarak ayrı alınarak yazarların yazdıkları yazı sayısı da aşağıdaki tabloya eklenmiştir.

Türkçe Kısmı Yazarları

İsimler	Memleket	Meslek	Yazı Sayısı
Halil Hayâlî (Modan)	Mutki	Memur	11
Kemal Fevzi	Bitlis	Asker	10
Tevfik (Mehmet)	Süleymaniye	Memur	4
Mehmed Mihri (Hilav)	Süleymaniye	Dersiam-Hukukçu	2
Lav Reşid	İstanbul (?)	Hukukçu (?)	7
İsmail Vedad	İstanbul (?)	-----	2
Mahmud Nejat	İstanbul (?)	-----	2
Mehmed Sakin (?)	-----	-----	2
Yamulkizâde Aziz	-----	-----	
İhsan Nuri	Bitlis	Asker	1
Siverekli Hilmi	Siverek	-----	5
Memduh Selimbeyi	Van	Yazar-öğretmen	9
Kamran Ali Bedirhan	İstanbul (?)	Yazar	2
Haydarizâde İbrahim	Erbil	Şeyhülislam	1
Abdullah Cevdet	Arapkir	Yazar	1
Süleyman Nazif	Diyarbakır	Memur	1
Emin Feyzi	Kerkük	Asker	2
Eyyub Sabri	Şilan	-----	2
Ahmet Vehbi	Harput	-----	1
K. Vehbi	Ergani	Mebus	1
Abdurrahim Rahmi	Hakkari	Yazar - Memur	4
Dersimli Hüznî	Dersim	Yazar	1
Necmeddin Hüseyin	Kerkük	-----	1
Kürdzâde Kemal (?)	-----	-----	1
Kalender(?)	-----	-----	1

Kürtçe Kısımının Yazarları

İsim Sayısı	Memleket	Meslek	Yazı
Abdurrahim Rahmi	Hakkari	Yazar-Memur	32
Ahmed Hâni	Beyazıd	Molla-Şair	2
Abdurrahman Salim	Süleymaniye	Şair	1
Ahmed Ceziri	Botan	Molla-şair	1
Kadıızâde M.Şevki	Mahabat	Şair	7
Zahoyi	-----	Şair	1
Kadıızâde Latif	Mahabat(?)	-----	1
Kadıızâde Mustafa Termo	Mahabat(?)	-----	1
Süleyman(Bohti)	Botan	-----	1
Lahuti Han	-----	Şair	2
Şeyh Rıza	Kerkük	şeyh-şair	2
Siyahipuş	-----	Şair	1
Kürdizâde A.Sabit	-----	-----	2
Mehmed Şefik	Van	Molla	1
Fikri Nejdet	Diyarbakır	-----	1
Siverekli Hilmi	Siverek	Yazar	2
Nâfi	Süleymaniye	Şair	1
Erdalani Daver	Erdalan	Şair	1
Meşvi Süleyman	-----	Şair	1
Abdulkadir Koyi	Kerkük	Şair	1
Hamza	Müküs(Van)	<i>Jîn</i> Mesul Müdürü medrese tahsili var	1

	Toplam	Türkçe	Kürtçe
Sayfa Sayısı	426	337	89
Başlık Sayısı	177	108	69
Yazar Sayısı	46	25	21

Yukarıda verdiğimiz tablodan anlaşılacağı üzere dergi Kürtçe olmaktan ziyade Türkçe olarak çıkmıştır. Türkçe yayınlanan bazı konuşma metinlerinin sahiplerini ve mektup yazarları yazar kadrosu içine dâhil etmedik. Bunların da çoğu Türkçedir.

Derginin Kürtçe kısmında her ne kadar bir çok yazarın ismi olsa da bunların çoğu o zaman hayatta olmayan kişilerdir. Kürtçe bölümde Abdurrahim Rahmi ve Kadızâde M. Şevki'nin şiirleri ön plana çıkar. 69 başlığın 32'si Abdurrahim Rahmi'ye 7'si M. Şevki'ye aittir. Ortaya çıkan rakam bütün Kürtçe yazıların yarısından fazlasıdır. Kürtçe yazılar kısmıyla ilgili tablodan da anlaşılacağı üzere bu bölümün yazarlarının büyük çoğunluğu klasik medrese eğitimden geçmişler, eğitimlerinin dolaylı bir parçası olarak şiirle de meşgul olmuşlardır. Bunlara ait şiirlerin nitelikleri üzerinde durmak ayrı bir konudur. Memleketlerine bakıldığında Kürtçe yazarların çoğunluğu Anadolu dışındaki Kürtlerdendir. Kürtçe eseri bulunan eski şairler sadece yaşadıkları devrin anlayışına uygun bir şekilde sadece Kürtçe değil aynı zamanda Farsça, Arapça, Türkçe şiirler de yazmıştır. Mesela Ahmet Hani'nin bu dillerde eserleri vardır; fakat bu yazardan bahsedenler Kürtçe yazdığı üzerinde durarak diğer yazılarını dikkate almazlar.⁵⁸

Derginin Türkçe kısmı, çoğunluğunu İstanbul'daki Kürt elitlerini oluşturan yazarların ürünüdür. Bu yazarların ara-

⁵⁸ Bkz.Martin van Bruinessen, "Ahmet Hani'nin Mem u Zin'i ve Kürt Milli Uyanışının Ortaya Çıkışındaki Rolü"Abbas Vali, *a.g.e*, s.64.

larında asker, memur ve eğitimciler de bulunmaktadır. Enteresan olan bu sınıftan yazarların sadece Türkçe yazılarının olmasıdır. Bundan dolayı Kürtçe ile ilgilerinin ne şekilde olduğuna dair buradan bir ipucu bulmak zor gözüküyor. Abdurrahim Rahmi ve Siverekli Hilmi' yi derginin her iki kısmında yazıları olmasından dolayı bunun dışında tutabiliriz. Kürtçe'nin yakın zamana kadar yazı dilinde kullanılmamış olması eğitilmiş, ama eğitimini Türkçe almış bu yazarlara Kürtçe yazma konusunda mesafe koymaktadır. Eğitilmiş Kürtlerin büyük çoğunluğunun Osmanlı sivil ve askeri bürokrasisinde yer aldığını kabul edersek bunların yazı dilinin neden Kürtçe değil de Türkçe olduğu daha iyi anlaşılır. Osmanlı arşivlerinde memurlarla ilgili kayıtların bulunduğu Sicill-i Ahval defterlerindeki kişisel bilgilerden Kürtçe okur-yazarlığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu defterlerde Osmanlı memurlarının bildikleri diller eğer yazabiliyorlarsa kitabet eder şeklinde belirtilirken, Kürtçe bilenler tekellüm eder şeklinde ifade edilmiştir. Kürtçe tekellüm edenlerin kitabet ettiğine dair bir kayıt yoktur.

Türkçe bölümün yazarlarının çoğunun birden fazla dil bildiği anlaşılmaktadır. Bunların entelektüel birikimleri hakkında bir kanaat sahibi olmanın zorluklarından biri, yazdıkları konularda, popüler karşılıklarıyla ilgili olarak pragmatik hedefler gözetmeleridir. Yazıları ve siyasi Kürt hareketlerinde üslendikleri misyonlarıyla öne çıkan bazı yazarlar hakkında aşağıdaki bilgileri verebiliriz.

Müküslü Hamza

1992'de Van Gevaş Kazası'nın Müküs (Bahçesaray) Üsküdar'ın Ömerli Kazası'nda ilkokul öğretmenliği ile meşgul bulunuyordu. Mütareke sırasında Mem u Zin'i yayınlandı. Jin mecmuasının mesul müdürlüğünü, Kürdistan Teali Cemiyeti Merkez-i Umumi İdare Müdürlüğü yaptı.1919 yazında mütareke yıllarında Mardin'e gitti. Orada müstakil bir Kürdistan kurulması için çalıştığından Diyarbakır'da bulunduğu bir zaman güvenlik güçleri tarafından yakalanmıştır. Diyarbakır savcılığı tarafından hakkında 8 Kasım 1919 tarihli ve 614 nolu iddianame ile Mardin mahkemesine gönderildi. Muallim Hamza İstiklal mahkemesince 15 yıl kürek cezasına çarptırılmış ve cezasını Kastamonu hapis-hanesinde geçirmesine karar verilmiştir. Ancak Hazma Efendi, bu karara uymayarak Suriye'ye geçmiş, Suriye'de bazı okul müdürlükleri gibi vazifelerde bulunmuş ve orada ölmüştür.⁵⁹

Abdurrahim Rahmi (Zapsu, 1893-1958)

Soyadı kanunundan sonra Zapsu soyadını alan Abdurrahim Rahmi'nin hayatı hakkında kendi kitabı olan Büyük İslam Tarihi adlı eserde bazı bilgiler verilse de eksiklikler

⁵⁹ Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*, Ankara 1993, s.106-107.; Şahiner, *Son Şahitler*, c.I, s.106.; Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursî*, Birinci Kitap, İstanbul 2013, s.36.

vardır.⁶⁰ Derginin Kürtçe kısmındaki yazılarıyla dikkat çeken A. Rahmi 1893 yılında Başkale’de doğmuştur. Baba adı Pertev, anne adı Emetullah’dır. İlk eğitimini Başkale’de almış özel olarak devam ettiği eğitimi sonrasında 1912 yılında Van Darülmuallimin Mektebi’nde imtihana girerek öğretmenlik ehliyetnamesi almıştır. Öğretmenliğe başlamadan önce ilk görevi Hakkari sancağı tahrirat kalemi mübeyyizliğidir.(1907) Bir süre bu bölgede öğretmenlik yapmıştır. Öğretmenlikteki ilk görevi Başkale Aşağı Mektep muallimliğidir.(28/Teşrin-i evvel/1327-20 /Teşrin-i sâni/1330-10 Kasım 1911-3 Aralık 1914) Buradaki görevinden sonra Darülaceze muallim muavinliğine tayin edilmiştir. (1920) Daha sonra da Sokullu Mehmet Paşa Mektebi (1923) ve Barbaros Mektebi muallimliklerinde bulunmuştur.(1924) Ardından Darülaceze müdür yardımcılığına atanmış bu görevinden sonra öğretmenlik yapmamıştır. (21.2.1924)

Öğretmenlikle ilgili başka bir hizmeti ise gönüllü olarak girdiği askerlik sırasındadır. Doğu Anadolu’da Ruslara karşı çarpışan milis kuvvetlerinde görev alan A.Rahmi bu sırada yaralanmış ve esir düşmüştür. A.Rahmi’nin bu göreviyle ilgili bir belge Sabit Bitlis Gönüllü Alayı Komutanı Said (Nursi) tarafından imzalanmıştır. Esir olarak Rusya’ya götürülmüş, bu esareti sırasında Nargin adasında fakir çocuklara eğitim vermiştir.

⁶⁰ Bkz. *Büyük İslam Tarihi*, 3.baskı, İstanbul 1978.

Abdurrahim Rahmi 1927–1928 yıllarında Maliye Meslek Mektebi'nden iyi derece ile diploma almıştır. Daha sonra Midyat Mal Müdürlüğü (1928-30) ile Taşköprü Mal Müdürlüğü 'nde görevlendirilmiştir.(1930-33) Bu görevlerinden sonra İstanbul'a gelmiştir.(1933). Buradan da 1938 yılında memuriyetteki son görev yeri olan Manisa Tahakkuk Şube Şefliğine atanmıştır. Zapsu soyadını alan A. Rahmi 1.7.1943 tarihinde memuriyetten emekli olmuştur.

Cumhuriyet dönemindeki memuriyeti sırasında bazı faaliyetlerinden dolayı gözlem altında olduğu Emekli Sandığı dosyasından anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dosyadan İlahiyat Fakültesine de kayıt yaptırdığı, fakat derslerin tamamını vermediği görülmektedir. Abdurrahim Rahmi'nin özellikle çoğunluğu dini olmak üzere birçok eseri yayımlanmıştır. Mesleki konularda da kitapları olan A. Rahmi'nin oldukça velut bir yazar olduğu aşağıda listesini vereceğimiz eserlerden anlaşılmaktadır. A. Rahmi 1940'lı yılların sonlarında *Ehl-i Sünnet* adlı bir dergi çıkarmış. Necip Fazıl Kısakürek'in milliyetçi mukaddesatçı Büyük Doğu hareketinde bulunmuştur. Eserleri şunlardır:

- 1-*Garip Çocuklara Ahlak Dersi Manzum.*
- 2-*Esir Çocuklara Ahlak Aşısı*, A. Pertev, İstanbul 1340.
- 3-*Esir Bir Çocuğun Başına Gelenler*, Trabzon 1334.
- 4-*Akidei Kurda*, Kürtçe Manzum, 1330.
- 5-*Maliye Meslek Muhtırası*, 1932.
- 6-*Beş Vakit Namaz Nasıl Kılınır*, 1934.

- 7-*Lisanda Bir Nezaket Meselesi*, Manisa 1939.
- 8-*Metin'in Din Soruları*, Manisa 1939.
- 9-*Maliye Şubeleri Banka Şubeleri Vaziyetine Girebilirmi?*
İstanbul 1937.
- 10- *16 Yaşındaki Oğlum Pertev'in Din Sorguları*, İstanbul 1942.
- 11-*Ömer Hayyama Hücum*, İstanbul 1942.
- 12-*Tevhidi Tedrisat Kanunları ve İmam Hatip Mektepleri*, İstanbul 1951.
- 13-*Hâle'nin Din Soruları*, İstanbul 1956.
- 14-*Büyük İslam Tarihi*, 3.baskı, İstanbul 1978.
- 15-*Cenaze ve Ahkâmı*, Nur Basımevi İstanbul 1951.
- 16-*Enbiya Tarihi*, İstanbul 1954.
- 17-*Bir Papaza Cevap*, İstanbul 1957.
- 18-*Düşünüyorum ve Soruyorum*, İstanbul 1947.
- 19-*Din ve Kin*, İstanbul 1947.
- 20-*Abdest ve Gusül*, İstanbul 1951.
- 21-*Oruç ve Ahkâmı*.
- 22-*Temizlik ve Ahkâmı*, İstanbul 1949.⁶¹

Halil Hayâlî (Modan, 1864–1946)

Jin dergisinde Kurdiye Bitlisî adıyla yazıları bulunan Halil Hayâlî Kürt milliyetçi hareketi içerisinde öne çıkan isim-

⁶¹ E.S.A;MT.060966/104161.

lerdendir. İlk olarak II. Meşrutiyet Dönemi'nde Kürtler tarafından çıkarılan dergilerdeki yazılarıyla ismine rastlanır. Kürdistan Teali Cemiyeti'nin üyeleri arasında da adı geçen Halil Hayâlî'nin Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri hakkında fazla bilgi yoktur. Bitlis Vilayeti'ne bağlı Mutki kazasının Zender köyünde doğan Halil Hayâlî'nin doğum tarihi Emekli Sandığı kayıtlarına göre Hicri 1280 iken bu tarih Sicil-i Ahval defterinde 1281 olarak geçmektedir. Babası Mutki (Modan) aşiretinden Yusuf Ağa'dır. Bitlis'de mahalle mektebinde başladığı eğitimini mahalli medreselerde sürdürdü. Dini ilimler, sarf ve nahiv, fıkıh gibi dersler aldı. Kürtçe, Arapça, Farsça gibi dilleri konuşup, Türkçe ve Farsça yazabiliyordu. Memuriyet hayatına Bitlis Vilayeti Aşar ve Agnam Nezareti'nde başlamıştır.(15 Temmuz 1881) Bitlis ve Siirt, İstanbul, Ereğli gibi şehirlerdeki farklı resmi dairelerde sürdürdüğü memuriyet hayatı yaş haddinden dolayı emekli olduğu güne kadar devam etmiştir. Bu süre içinde Ereğli Madeni (10 Mayıs 1326), Halkalı Ziraat Mektebi muhasebe memurluğu(26 Haziran 1327), Orman Mektebi muhasebe memurluğu (1327) görev yaptığı bazı yerlerdendir. Emekli olmadan önceki son görev yeri Orman Mektebi mütemetliğidir. 15.9.1929 tarihinde emekli olduktan sonra uzun süre İstanbul'da ikamet eden Halil Hayâlî'nin, 1942 yılında ikamet adresi Ankara görünüyor. Bu adres : Sınır sokak, No: 31 Anıttepe/Ankara' dır. Modan soyadını aldığı anlaşılan Halil Hayâlî 1946 yılında ölmüştür.⁶²

⁶² E.S.A.-MT.008581; B.O.A.DH. SAİDd-Dosya:84,Gömlek;409.

Halil Hayâlî, ilgilendiği konular ve diğerlerine nispetle nitelikli yazılarıyla derginin en önemli yazarı olarak gözükmektedir. Özellikle derginin tarih yazılarını yazan Hayâlî'nin ele aldığı konular itibariyle entelektüel bir birikime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Klasik eğitim gören Halil Hayâlî'nin sadece bu eğitimle yetinmediği, uzun memuriyet hayatı ve İstanbul'a gelmesinin entelektüel niteliğini artırması açısından etkili olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Kürtçü çevreler tarafından hakkında verilen bilgilerin tamamı hatıra tarzı eserlere dayanır. Hatıra kaynaklarından biri Musa Anter'dir. Anter hatıralarında Ziya Gökalp-Halil Hayâlî birlikteliğine dair bir rivayetten bahseder. Bu rivayet, Hayâlî'nin Ziya Gökalp ile gençlik yıllarında arkadaş olduğu, Gökalp ile birlikte Kürtlere dair çalışmalar yaptığı, fakat bunların daha sonra Ziya Gökalp tarafından yok edildiği şeklindedir.⁶³ Kürt milliyetçiliği içerisinde önemli bir figür olan Hayâlî, Zınnar Silopi'nin verdiği bilgiye göre Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin kurucularındandı.⁶⁴ Bu cemiyetin yayın organı olan *Kürt Teavün ve Terakkî Gazetesi*'nin de yazarlarındandı.⁶⁵ Hayâlî'nin adı *Kürdistan Teali Cemiyeti*'nin üyeleri arasında da geçer. Ekrem Cemil Paşa' onun hakkında resmi kayıtlara geçen bilgilerden bazılarıyla paraleldir, fakat eğitimini Diyarbakır'da aldığı bilgisi resmi kayıtlarda geçmemektedir. Ekrem Cemil Paşa Halil Hayâlî ile ilgili şunları yazar:

⁶³ Bkz. Musa Anter, *a.g.e*, s.70.

⁶⁴ Malmisâniy, s.24.

⁶⁵ Malmisâniy, *Kürt Teavün.....*, s.57, 65.

“...Kurmancice, Zazaca, Türkçe, Farsça, Arapçayı iyi bilirdi. Fransızca’yı okur, yazardı. Biz Kürt gençleri bu muhterem zatı İstanbul’da 1909’da tanıdık. O vakitler yaşı elliyi mütecavizdi. İstanbul Halkalı Ziraat Okulu’nun muhasibiydi. Cuma günleri Divanyolu’ndaki Diyarbakir Kırathanesine gelir, bizi başına toplardı. Kürtçülükten, Kürt tarihinden, Kürt hamaset ve mefahirinden pek çok şeyler anlatırdı. Tarihî, millî, edebî konuşmanın sonu gelmezdi. Biz gençler büyük bir ilgiyle, zevkle heyecanla bu konuşmaları dinler ve pek çok şeyler öğrenirdik. Bu zat İstanbul’da Kürt gençlerine yirmi sene Kürtçülük hocalığı yaptı.”⁶⁶

Süleymaniyeli Tevfik (1870–1950)

Süleymaniyeli Tevfik olarak bilinen Mehmet Tevfik Efendi Hicri 1287(1870–71) yılında Süleymaniye şehrinde doğdu. Mahmud Ağa’nın oğludur. Özel çabalarıyla Arapça, Farsça, Türkçe eğitim görmüştür. Kürtçe konuşabilen Mehmet Tevfik, İbranice ve Süryaniceye de aşındı. Memuriyet hizmetine 1301(1885) tarihinde Süleymaniye Sancağı nüfus dairesinde memur olarak başladı. Aynı bölgede değişik memuriyetlerde bulunan Mehmet Tevfik, yeni çıkan tensik yasasıyla 1324(1908) tarihinde kadro haricinde kalmış bu durumu en son vazifesi olan 1328 tarihinde Çölemerik kazası kaymakamlığına atanmasına kadar devam etmiştir. Bu görevinden 1 Ağustos 1329 tarihinde alınmıştır.⁶⁷

⁶⁶ Hattın Dört Yanında Cemil Paşazadeler, Cemalettin Canlı-Halil İbrahim Uçak, Ankara 2012, s.106.

⁶⁷ B.O.A.-DH.SAİDd-Dosya 179-Gömlek 349;Dosya:1500-Gömlek:1331/n-07-Fon:İ..DH..

Kürt Teavün ve Terakkî Gazetesi'nin imtiyaz sahipliği ve müdürlüğüyle birlikte yazar kadrosunda da yer alan Mehmet Tevfik⁶⁸ memuriyet kadrosundan ayrıldığı yıllar bu işlerle meşgul olmuş gözüküyor. *Jin*'in yazarlarından Süleymaniyeli Vedat ve Nejat onun oğludur. Rivayete göre çocuklarını Türkiye'de bırakıp Süleymaniye'ye gitmiştir. Süleymaniyeli Tevfik'in yazı çalışmaları adı geçen dergiler dışında birçok yayınlara devam etmiştir⁶⁹ Piremerd müstearını da kullanan Tevfik, Süleymaniye'de gazeteciliği ve matbaacılığı ile tanınıyordu. 1899'da Sultan'ın fermanıyla İstanbul'da Meclis-i Ali üyesi olmuştu. Yazım hayatında ise şiirin yanı sıra Kürtçe hikâye ve Tiyatro eserleri de yazmaktaydı.⁷⁰ Onun hakkında bir kitap hazırlayan Malmisaniy, Tevfik'in Beytüşşebab ve Adapazarı'nda kaymakamlık Amasya'da mutasarrıflık yaptığına dair bilgi vermektedir. Resmi kayıtlarda bu bilgiye ulaşamadığımızı belirtmeliyiz. Türkiye'den ayrıldıktan sonra 1950'de ölümüne kadar Süleymaniye bölgesinde yaşamıştır.⁷¹

Abdullah Cevdet ve Süleyman Nazif

Her iki yazarında birer yazısı bulunmaktadır. Esasında Kürt milliyetçilerinin pek hoşlanmadığı bir şahsiyet olan

⁶⁸ Malmisâniy, *a.g.e.*, s.71.

⁶⁹ *a.g.e.*, s.69. Malmisaniy'in verdiği bilgiler ayrıntılı gibi görünse de anlaşılan sözlü kaynaklara dayalıdır. Bizim burada verdiğimiz arşiv belgesi ilk defa kullanılmıştır.

⁷⁰ Akgündüz, *a.g.e.*, s.409.

Süleyman Nazif'in Türkçe bir şiiri yayınlanmıştır. Dergiye dışarıdan katılan ve oldukça heyecanlı bir yazıyla, isimsiz yazmayı tercih eden Abdullah Cevdet ise "Kürtler Uykuda Değil" başlıklı yazısının altına "Bir Kürd" diye imzasını atmıştır.⁷² Her iki yazar hakkında da ayrıntılı bilgi bulunduğu için burada bunları tekrara gerek duymuyoruz. Ayrıca bu dergide bulunmaları dolaylı bir katılım olarak düşünülmemelidir. Entelektüel birikim ve buldukları pozisyon *Jin*'in yazar kadrosuyla mukayese edilmeyecek kadar farklıdır.

Mehmed Mihri (?—1957)

Süleymaniye Kürtlerinden olan Mehmed Mihri 1912'de kurulan *Hevi Cemiyeti*'nin ve 1918'de kurulan *Kürdistan Teali Cemiyeti*'nin üyesi olmuştur. Cumhuriyet döneminde "Hilav" soyadını alan M. Mihri meslek olarak avukatlık yapmış, 1957 yılında İstanbul'da ölmüştür. Arapça, Farsça, Fransızca gibi dilleri bilen Mihri'nin Darülfünûn'da müderislik yaptığı da söylenir.⁷³ Hakkında kesin olarak bilinen bilgiler arasında, Fatih Dersiamlarından olması ve avukatlık yapmış olması da vardır. "Ulu Türk Ulusunun Şanlı Şairi FUZULİ DİVANINDAN" adlı 1937 yılında basılan kitabının kapak sayfasında Avukat olduğu yazmaktadır. Mehmet

⁷² Hanioglu, *a.g.e*, s. 319.

⁷³ İsmail Göldaş, *a.g.e*, s.53; M.Anter, *a.g.e*, s.76.

Mihri'nin bundan başka "*Ahlak Yükseliş Kaynağı ve Mutluluk Ocağıdır*" isimli bir kitabı bulunmaktadır.(İstanbul 1942)⁷⁴

Memduh Selimbey (1897-1976)

Jîn dergisinin idarecisi olan Memduh Selimbeyi 1897 yılında Van'da doğmuştur. İlköğrenimini Van'da lise öğrenimini Trabzon'da yaptıktan sonra İstanbul'da Mülkiyeye girmiş, seferberlik ilanı üzerine ihtiyat zabiti namzeti olarak Harp Okulunda eğitim görmüş daha sonra Kafkas Cephesi'ne atanmıştır. Burada bacağından yaralanmıştır. Batum'un işgali sırasında Dokuzuncu Kolordu'da bulunan Memduh Selimbeyi 1918'de terhis edilmiş ve İstanbul'a gelmiş *İçtihad* mecmuasında çalışmıştır.1927 yılında Antakya Lisesi'nde edebiyat tarihi öğretmenliği yapmıştır. Osmanlı harp madalyası bulunmaktadır.⁷⁵*Hevi* adlı cemiyette başlayan örgütçülüğü *Kürdistan Teali Cemiyeti* ve Cumhuriyet döneminde kurulan ve Ağrı İsyanı'nda da rol oynayan *Hoybun*⁷⁶ örgütünde devam etmiştir. Antakya'nın Türkiye'ye katılmasından sonra buradaki görevinden ayrılıp gittiği Suriye'de 1976 yılında ölmüştür.⁷⁷ Antakya lisesinde

⁷⁴ *Yeni Yayınlar Aylık Bibliyografya Dergisi*, Mayıs-Temmuz 1957, cilt II, sayı 5-7. Felsefeci Selahattin Hilav ve kitap kurdu olarak bilinen Necmeddin Hilav Mihri'nin çocuklarıdır.

⁷⁵ Tarık Mümtaz Yazganalp, *Çizgiler ve Bilgiler*, Halep 1936, s.216.

⁷⁶ Bkz. Rohat Alakom, *Hoybûn Örgütü*, İstanbul 1998

⁷⁷ Göldaş, *a.g.e*, s.54; Naci Kutlay, *21.Yüzyıla Girerken Kürtler*, İstanbul 2002, s.368-369.

Cemil Meriç'in hocası olan Memduh Selim'le ilgili Meriç şunları yazar:

"Memduh Selim'le edebiyat tarihi derslerine başladık. Memduh selim, Abdullah Cevdet'in *İçtihad*'ında yazıları çıkmış, çok ciddi ve laubalilikten hiç hoşlanmayan bir hocaydı. Ondan şekle dikkat terbiyesini aldım. Ayrıca tercüme de okutuyordu. Daha sonra Memduh Selim'le dost olacaktım. Ve hayatımın belli bir devrinde büyük etkileri olacaktı."⁷⁸

Kemal Fevzi (1891–1925)

Bitlis'in tanınmış ailelerinden Hizânîzâde'lerden olan Kemal Fevzi dergideki yazılarında ele aldığı meseleleri edebi bir üslupla ifade eder. Dergide Türkçe şiirler yazan Kemal Fevzi'nin, Harp Okulu yıllarında Türkçülükle başlayan ideolojik serüveni, Şeyh Sait isyanındaki Kürtçü rolüyle sona ermiştir. Balkan Savaşları'na katılan Kemal Fevzi, muharebelerden birinde vurulup sakat kalmasından dolayı ordudan ayrılmıştır. Kemal Fevzi'nin askeri okul yıllarında aldığı eğitimle hayatının belli bir dönemde Türkçü olduğu yazdığı şiirlerden de anlaşılmaktadır. Bu şiirlerden bir örnek verebiliriz.

⁷⁸ Cemil Meriç, *Jurnal 2*, İstanbul 1993, s.247.

BAYRAK ALTINDA

Bu bayrağın nuru hilal, rengi kızıl şafaktır
Üzerinde dalgalanan Ertuğrul'un kanıdır!
Burç üstünde al kanatlı bir peridir, gülümser
Ulu bayrak bu varlığın aziz yurdun şanıdır!

Türk oğluyum, bu bayrağın dönmez kuluyum;
Yüreğimde Oğuz Han'ın yıldırımını kını var
Vicdanımda Muhammed'in güneş gibi dini var
Vatanımın ak alınlı, azmi sönmez kuluyum

Kemal Fevzi'nin yayınlanmış birkaç kitabı vardır. *Jin'* deki yazıları gibi kitaplarında da duygusallığı öne çıkmaktadır. Yazarın kitapları şunlardır;

1-*Elem Çiçekleri*, İstanbul 1335, Necm-i İstikbal Matbaası, 92+1 sayfa, Özege; 4737

2-*Kahraman Orduya Armağan*, Tekirdağ 1331, 16 sayfa, Özege:9926

Ordudan Bir Ses, 1333 Kader matbaası, 32 sayfa.

Kemal Fevzi Şeyh Sait isyanıyla ilgisi iddiasıyla idam edilmiştir.(1925)⁷⁹

⁷⁹ Kemal Fevzi için bkz. Malmisâniy, *Bitlisli Kemal Fevzi ve Kürt Örgütleri İçindeki Yeri*, 2.baskı, 1993.

Kamran Ali Bedirhan (1895–1978)

Dergide sadece iki yazısı bulunan Kâmran Ali Bedirhan, yaşadığı dönemde Kürt milliyetçi hareketinin önde gelen isimlerinden olmuş, Kürt dili üzerine araştırmalar yapmıştır. Avrupa’da eğitim almış olan Kâmran Ali, İstanbul’da Darülfünûn’dan hukuk diploması almıştır. Cumhuriyet sonrasında Türkiye dışına çıkan Kâmran Ali, Avrupa’da bulunduğu sırada, Fransa’da öğretim üyeliği yapmıştır⁸⁰ Aşağıda adını verdiğimiz eserlerde imzası bulunmaktadır;

1-Edirne Sükûtunun İcyüzü, Celadet Ali-Kamuran, İstanbul 1329, Serbesti Matbaası 149+1, Özege:4602

2-Tanin-i Harb, Kamuran, İstanbul 1331, 16 sayfa, Yeni Osmanlı Matbaa ve Kütübhanesi, Özege;19709

⁸⁰ Özoğlu, *a.g.e*, s.130: Uğur Mumcu, *Kürt İslam Ayaklanması*, İstanbul 1994, s.190.

TARİHSİZLİĞİN TALİHSİZLİĞİ



TEORİSYENLER, milliyetçilik ve millet tartışmalarında bütünüyle bir uzlaşma sağlayamazken milliyetçi ideolojiler ve milletlerin inşasında tarihin işlevi konusunda hemfikirdirler. Tarih milliyetçiler için güçlü bir araçtır; bu aracın kullanılmasıyla Tarih ve milliyetçilik arasında sıkı bir bağ oluşurken, bu bağ modern tarih yazımının gelişimi ve milli tarihlerin inşası sürecinde önemli etkiye sahip olmuştur. Smith'e göre rengârenk göçebe aşiret halkını kurumsallaştırmış bir yapıya dönüştürmek, onlarda belli bir kimlik ve aidiyet duygusu oluşturmak, birleştirmek, onlara özerklik duygusunu vermek ve onların kendi yönetimlerini kuracak hale gelmelerinin sağlanması öncelikle sembolik bir çerçeveye ihtiyaç duyar⁸¹ Hem tarih hem de seçilmiş topraklar halkın canlandırdığı mitler ve semboller vasıtasıyla bu çerçevenin kurulmasını sağlar.⁸²

⁸¹ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir, Ankara 2002, s.256.

⁸² A.g.e., s.255.

Bir tarihimiz olmalı çağrısıyla başlayan arayış, bir ulus inşasında, milliyetçilerin temel çabalarındandır. Ancak bu arayışın sonucunda tarih bütün etnik gruplara tarihte oynamış rol konusunda aynı şansı vermez. Özellikle Kürt milliyetçileri bu konuda sıkıntılıydılar; çünkü Kürt kavminin varlığını inkâr edenler Kürtlerin menşeinin bilinmediğini iddia ediyorlardı.⁸³ Kürtlerin menşeî üzerine yüzyılın başında doğan tartışmalar hemen hemen doğduğu yıllardaki içeriğine benzer şekliyle günümüz kadar gelmiştir.

Kürtlerin menşei üzerine ileri sürülen iddialarda Aryanlık önemli bir yer tutarken Cumhuriyet dönemi resmi tarih yazımının temel argümanı Kürtlerin Turanî olduğu dolayısıyla Türklerle aynı soydan geldiği üzerine yoğunlaştı. Bu söylem Türk tarih tezinin birçok kavmin menşeiini Türklükle birleştiren kapsamlı akrabalık iddialarından akademik çevrelerde vazgeçildiği dönemde de devam etti. Kürtlerin menşeiinin Türklükle bağlantısı hem akademik hem de popüler tarih yazımının vazgeçmediği bir iddia olarak kaldı. Cumhuriyet döneminde siyasi bir söylem olarak Kürtlüğün öne çıkarılması konusundaki engeller Kürtlerin menşei ve tarihsel dayanakları konusundaki resmi tarih yazımının dışında bilimsel araştırmaların yokluğunun nedenleri arasındadır.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde siyasi söylemin nisbî serbestliği Kürtler üzerine olan araştırmaları yeni bir popü-

⁸³ Kurdiye Bitlisi, "Kürdler Münasebetiyle", sayı 2, 14 Teşrin-i sâni 1334, s.1.

ler tarihi yazımı dalgasına sürüklemiştir. Kürt milliyetçiliği merkezli referansları dikkate alan bu yazımın argümanlarının akademik niteliğinin iç açıcı olduğu söylenemez. Kürt tarihi üzerine oluşan literatürün büyük çoğunluğu Kürt veya Kürdistan kavramını tarihsel gerçeklikten ziyade bu gerçeği siyasal bilincin desteklediği ölçüde kullanılmasıyla oluşmuştur. Bugünkü tartışmaları temellendirecek şekilde Kürtlere tarih sahnesinde diğer milletlerle mukayese edecek şekilde rol arayışının ana çizgileri *Jin* dergisinde gündeme getirilmiştir.

Jîn dergisinin amaçlarından en önemlisi o güne kadar ihmal edilmiş olarak gördükleri Kürt tarihinin ortaya çıkarılmasıydı⁸⁴. Bu hedefe ulaşmak için yola çıkan “Acaba milletimizin bir tarihi yok mudur?” diye soran Halil Hayâlî, bu sorusuna cevap bulma konusunda zorluklarla karşılaşır. Yaptığı araştırmalar sonucunda, bir kavmin yerden biter gibi tarih sahnesine giremeyeceğini, bunun ancak belgelerle ispat edilirse olabileceğini, bu durumun ise Kürt tarihi açısından bakıldığında o gün itibarıyla pek mümkün olmadığını görmüştü. Hayâlî, Kürtleri aşiretten cemiyete dönüştürmek için öncelikli olarak yapılması gerekenin Kürtlerin millî tarihinin ortaya çıkarılması olduğunu yazıyordu.⁸⁵ Hayâlî’nin millet inşasında tarihi bilgi ve bilincin işlevselliğine büyük önem atfettiği anlaşılıyor. Ona göre, “zengin bir hazine olan maziden feyiz almayan kavimlerin vaziyeti asla iyi olamazdı.

⁸⁴ “Maksadımız”, sayı 1, 7 Teşrin-i sâni 1334.

⁸⁵ Kurdiye Bitlisi, “Kürdler İranî değil midir?”, sayı 18, 8 Mayıs 1335, s.4.

Millî tarihten alınacak ilham milletin geleceğine atılmış bir adım olacaktı.⁸⁶ Bunun için o güne kadar yapılan yetersiz ve art niyetli çalışmalara, tarihin münbit sahalarında yapılacak gezintinin bulgularıyla cevap verilmesi gerekiyordu. Gerek Batı ve gerekse Doğulular Kürtler üzerinde yeterince durmamışlardı.⁸⁷

Kürt tarihiyle ilgili dönemi itibarıyla mevcut bilgilerin yetersizliğinden kaynaklanan vaziyet, derginin yazarları için üzücü olsa da kabullenilmişti. Onuncu sayıdan itibaren derginin idaresini alan Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti'nin, dergide yayımlanan beyannameinde bu durum şöyle ifade edilir;

“Diyorlar ki milletlerin berât-ı hak ve istihkakı cereyan-ı asra hempa bir lisan ve tarihe bu günkü manasıyla millî müesseselere mâlikiyettir. Adaleti tevzî eden dar-ı hak ve emane duhûlü temin edebilen nişan- ı ruhsat, varaka-i hüviyyet yalnız bunlardır. Cahilâne ve müfrit iddialardan sarf-ı nazarla itiraf edelim ki Kürdlerin bu cihetdeki noksanı azim ve elimdir.”⁸⁸

Kürt tarihiyle ilgili yazarların karşılaştıkları eksikliği Emir Şeref Han'ın 1596 yılında Farsça olarak yazdığı Kürt tarihi niteliğindeki *Şerefnâme* adlı eser bir parça azaltıyor-

⁸⁶ a.g.m, s.3.

⁸⁷ Kurdiye Bitlisi, “Kürdler Münasebetiyle”, sayı 1, s.7.

⁸⁸ “Kürd Tamim-i Maarif Cemiyeti Beyanname”, sayı 10, s.10.

du.⁸⁹Abdullah Cevdet ise yıllar önce *Roji Kürd* adlı dergide yayınladığı bir yazısında sadece *Şerefnâme* ile Kürt tarihi olmayacağını ifade ederken şu cümleleri kullanmıştı:

“Bir milletin ki mazbut ve mükemmel olarak bir tarihi yoktur o millet hiç yaşamamış gibidir. Kürdlerin tarihi var mı? Bir *Şerefnâme* ile millet şeref-i tarihisini veyahud tarih-i şerefini tasarruf ve muhafaza edemez. Yaşadığımız asır şaka değil yirminci asırdır. Mazisinin tarihine müstakbelinin tarihine, mâlik olmayan millet kendisine mâlik değildir. Kendi kendisine mâlik olmayan milletler, ferdler memlûk olur, başkalarının malı olur...”⁹⁰

Halil Hayâlî, Kürt tarihiyle ilgili yeterince bilgi olmamasının temel sebebini Osmanlıların kusuru olarak görüyordu. Ona göre dört asırdan beri bu coğrafyaya hâkim olan Osmanlılar, her türlü fedakârlık ve bağlılıklarına rağmen Kürtleri hiç merak etmemişlerdi.⁹¹

Osmanlılardan bu şekilde bir merak beklentisi, gerçekçi değildi. Osmanlı devletinin bu anlamda Türklerle ilgili bir merakı da olmamıştı. Benzer bir beklentiyi Türkçüler de dile getiriyordu. *Genç Kalemler* dergisinde yazan Kâzım Nami “Bizde Niçin Tarih Yazılmıyor” adlı yazısında, ülkenin iklimine halkın özelliklerine önem veren tarih eserlerinin ya-

⁸⁹ Kurdiye Bitlisi, “Kürdler Münasebetiyle”, sayı 3, 20 Teşrin-i sâni 1334, s.2.; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev.Coşkun Üçok, 3.baskı, Ankara 2000, s.246.

⁹⁰ Şükrü Hanioglu, *a.g.e.*, s.317.

⁹¹ Kurdiye Bitlisi, “Kürdler Münasebetiyle”, sayı 1- s.8.

zılmadığından şikayetçiydi.⁹²Her iki yazarın beklentisi bu durumun Osmanlı geleneksel tarih yazımıyla bağlantılı olduğunu göz ardı etmelerinden kaynaklanmaktadır. Osmanlılarda revaçta olan hanedan merkezli tarih yazımıydı. Osmanlı coğrafyasında yaşayan unsurları tarihin farklı bir nesnesi veya öznesi olarak ele almamışlardı. Burada bir art niyet değil bir tarih yazımı anlayışı söz konusuydu.

Hayâlî'ye göre Kürt tarihinin bilinmemesiyle ilgili tek sebep Osmanlıların meraksızlığı değildi, Kürtlerin yaşadığı coğrafya ve Kürt içtimai yapısı da araştırma yapılmasında engelleyici olmuştu. Dışarıdan bakıldığında Kürdistan, Hayâlî bir âlem ve Kürtler de bu Hayâlî âlemin bilinmeyen insanları olarak tasavvur edilebiliyordu. Bu Hayâlî âlem içinden dışarıya sızan bilgiler ise Kürt olmayanların bildirdikleri olup bunlara güvenmek ne kadar doğru olabilirdi.⁹³

Halil Hayâlî tarafından tarih üzerine yazılan yazılar onun bu sahada derginin en mâhir yazarı olduğunu da gösteriyordu. Üstelik o, İngiliz, Alman ve Rusların yaptığı araştırmaları yetersiz buluyor, tarafsız görmüyor, araştırma sonuçları ona gülünç geliyordu.⁹⁴Bu durumda maziden ziyade şimdiki halin araştırılmasının lüzumuna işaret eden Hayâlî⁹⁵ milletlerin menşeinin tespiti konusundaki farklı metotları açıklayıp bunları bir dereceye kadar takdire şa-

⁹² Masami Arai, *a.g.e.*, s.55.

⁹³ Kurdiye Bitlisî, *a.g.m.*, s.7.

⁹⁴ *a.g.m.*, s.8.

⁹⁵ Kurdiye Bitlisi, "Kürdler Münasebetiyle" sayı 2- s.3.

yan bulduğunu belirtiyordu. Takdire şayan bulduğu bazı araştırmacıların “gelenek, tarih, lehçe yakınlığı, fizyonomi ve seciye” gibi özelliklere dikkat ettiklerini, bazılarının ise canlı müesseseleri dikkate aldığını, bunun içinde “kabile ve aile hayatı, edebiyat ve iktisadi düşünce gibi unsurlarla ilgilendiklerini yazıyordu. Bir kısım araştırmacının ise tarih, coğrafya, nüfus ve benzeri özellikleri göz önünde bulundurduğunu belirtirken,⁹⁶ folklorik malzemenin de önemine dikkat çekiyor, öncelikli olarak bunların ele alınması gerektiğine inanıyordu. Fakat burada da bir problem tespit ediyor, İslam öncesi döneme ait malzemenin uzun süre güçlü İslam tesiri altında kaldığı için tespit edilemeyeceği kanaatindeydi. Sonraki döneme ait bilgiler ise toplanılmamış olmasından dolayı bu sahada yapılacak çalışmalarda bir “hiç” ile karşılaşılıyordu. Bu durumu kısaca şöyle izah eder:

“Adedi pek küçük bir yekün irae eden Kürdler hakkındaki tetkikat bu şerait adesesinden atf-ı nazar edersek ne görürüz? Hiç!”

Hayâlî, Kürt içtimai yapısının tamamıyla meçhul olduğunu belirtirken, Kürtler ve Kürdistan ile ilgili kayda değer bilgi olmadığını kabul eder. Bu durumdan dolayı karamsarlığa kapılmaz ve bir çağrıda bulunur;

“Şuna emin olalım ki Kürd ve Kürdistan üzerindeki bu meçhûliyet perdesini ref edecek el, hiçbir zaman bir dest-i ecnebi olmayacaktır. Kader bu şerefi istikbalin ulûm-ı asriye ile

⁹⁶ a.g.m, s.4.

mücehhez Kürd oğullarına saklamıştır. Bu vazife onlarındır.”⁹⁷

Hayâlî, her ne kadar yabancı araştırmacıların çalışmalarına pek hoş bakmamış olsa da derginin sonraki sayılarında yabancı kaynak kullanmaktan geri durmaz. Yabancı kaynaklardan özetledikleri yazılarla Kürt tarihi hakkında yazanları görmezlikten gelir. Bütün bunları yazarken maksadının tarihsizliğin üzerini örtmek olmadığını, Kürtlerin de başka milletlerin olduğu kadar hatta birçoğununkinden daha fazla tarih sahnesinde rolleri olduğunu belirtir⁹⁸ve derginin sonraki sayılarında bu durumu ispat edebilmek için yazılar yayınlar. Hayâlî'nin metinleri iddialar karşısında savunma refleksiyle hareket edildiği intibasını uyandırmaktadır. Yazarın bu konulara kafa yorduğu ve modern tarih yazımının getirdiği metodolojik yeniliklerden haberdar olduğu anlaşılmaktadır, fakat yazarın bu metodolojik birikimini pratik olarak gösterdiği olgulara dayalı bir eseri bulunmamaktadır.

⁹⁷ a.g.m, s.6.

⁹⁸ a.g.m, s.4.

EFSANEVİ KAHRAMAN ATA “KAVE” VE KADİM AKRABALIKLARIN CAZİBESİ



MİLLİYETÇİLİK önceden varolan veya varolduğuna inanılan tarihi mirasın sunduğu verilerden bir seçim yapar ve onları genellikle dönüştürür. Eskiye ait olduğuna inanılan bir takım saf özellikler yeniden ortaya çıkarılır.⁹⁹Bu pek de zor olmaz. Etnik grubun mitlerinde ortaya çıkışına dair gizemli ve en eski zamanlara kadar uzanan bir başlangıç hikâyesi muhakkak bulunur.¹⁰⁰ Bulunan hikâye işi kolaylaştırır ve altın çağın içinden seçilen kahramanlar, ilk ata, soy, özgürlük, göç, sessizce durdukları yerden alınarak milliyetçi mitolojiye teslim edilir.¹⁰¹ Milliyetçiler millet olarak tescil edilmek için tarih sahnesine resmen kabullerinden önceki gizemli hayatlarını efsaneler ve destanlarla vasıtasıyla dile getirirler.

⁹⁹ Gellner, *a.g.e.* , s.105.

¹⁰⁰ Smith, *Ulusların....*, s.235.

¹⁰¹ Anthony D.Smith, *Milli Kimlikler*, 3.Baskı, İstanbul 2004, s.109.

Milliyetçileri bu anlamda destekleyen ve Kürtlerin tarih sahnesine ilk çıkışlarına dair bilgiler, Firdevsi'nin *Şehname*¹⁰² ve Şeref Han'ın *Şerefname*¹⁰³ adlı eserlerinde bulunmaktadır. *Şehname*'de zalim "Dehhak" adlı hükümdarın zulmünden bahsedilirken, bu hükümdar tarafından öldürülmekten kurtarılan çocukların dağlara sığınması ve bu çocukların zamanla burada çoğalarak Kürtleri meydana getirdikleri konusunda rivayet bulunur.¹⁰⁴ *Şerefname*'de ise Dehhak efsanesinin yanı sıra Kürtlerin mevcudiyetini cinlerle irtibatlandıran bir efsane anlatılır.¹⁰⁵ *Jîn*'in müverrihi olarak gördüğümüz Halil Hayâlî, "Dehhak efsanesi"ni derginin birinci ve ikinci sayılarında işleyerek Kürtlerin ilk atasının ne kadar kahraman ve hürriyet aşığı olduğunu ispat etmeye çalışır. Efsaneyi şöyle özetler;

"Dehhak adlı bir Arab fatihi var. İran'ı istila eden bu zalim, her gün, iki omzundaki yılanları tağdiye için dört kişinin beynini çıkartıyor. Bu işin memuru milletdaşlarının zaiyatını bir derece azaltmak için yevmiye iki kişinin beyni yerine iki koyun beyni koyuyor ve tahlis ettiği iki biçareyi civar dağlara kaçırıyor. Dağlara iltica eden bu adamlar çoğalıyorlar. İşte bunlardan Kürd milleti meydana geliyor. Efsanenin bakiyesine gelince; bir gün demirci Kave'nin iki çocuğu birden kaldırılıyor. Bunu haber alan baba meşin önlüğünü bir sırığa geçirerek bayrak yapıyor. Bağıra çağıra

¹⁰² Firdevsi, *Şehname*, Çev.Necati Lugal, C.I, 3.Baskı, İstanbul 1994.

¹⁰³ Şerefhan, *Şerefname*, Çev.M.Emin Bozarıslan, 4.Baskı, İstanbul 1990.

¹⁰⁴ *Şehname*, s. 108.

¹⁰⁵ *Şerefname*, s.19.

sokakları dolaşiyor. Nihayet tuğyan iden milli kin ve nefret önünde zulüm ve istibdat cezâ-yi sezâsını buluyor. Dehhak öldürülüyor, Feridun tahta iclâs ediliyor ve millet kurtuluyor.”

Hayâlî, özetini verdiği efsanenin kaynağı olarak *Şeref-name*'yi verir. Efsanenin özetinin verildiği yazısından sonra yayımlanan bütün yazılarında Kürtlerin İranî olduğu konusundaki iddialarını buradan esinlenerek ispata çalışır. Efsaneden çıkardığı sonuçları üç bölüm halinde ele alır. Öncelikle dağlarda saklanan gençler içinden geldikleri muhitin asıl meskûnlarıyla ilişkilidirler. Efsanenin doğduğu yer Isfahan bölgesidir. Burada yaşayan kavmin evladı İranlı olduğu için Kürtler de hakiki İranlıdır. Üstelik İranî halkların en kadimidir.¹⁰⁶ Milletinin duygularına bayraktarlık yapan Kave memleketinin istiklalini sağlamıştır. 31 Ağustos'a denk gelen bu gün “Kürt Bayramı veya Demavend Bayramı” olarak bilinir.¹⁰⁷

Şehname'nin Türkçe çevirisinde hadiseler biraz daha farklı anlatılır. Her şeyden önce Kave'ye yüklenen misyon *Şehnâme*'de anlatılan hikayeden anlaşılanın dışında milliyetçilerin tahayyülüdür. Efsaneye göre Kave, etrafında toplanan insanları Feridun'un yanına davet ediyordu. Adı geçen bayramın müessisi de efsanenin asıl kahramanı olan Feridun'dur¹⁰⁸. Kürtlerin ortaya çıkışı Dehhak tarafından

¹⁰⁶ Kurdiye Bitlisi, “Kürdler Münasebetiyle” sayı 1-s.9.

¹⁰⁷ A.g.m., s.10.

¹⁰⁸ *Şehname*, s.76.

öldürülmekten kurtarılan çocukların dağlara sığınmasıyla olur. Burada “Kürt ve dağ” ilişkisinin sembolik düzeyde kuruluşu anlamlıdır. Efsaneye göre varoluş serüvenlerinin mekânı dağlar olan Kürtlerin en eski kaynakların rivayeti ve bilinen mevcut yaşantıları uzun süre Anadolu-İran-İrak arasındaki dağlık bölgelerle ilişkilidir.¹⁰⁹ Şehirde yaşayan Kave’nin bu durumda Kürt olması mümkün olmadığı gibi dağlarda başlayan süreç öncesinde Kürtlerin olmaması gerekir. Demavend Bayramı ise Feridun’un Dehhak’ı yenmesiyle halkına sunduğu hediyedir. Efsanenin yorumlanışındaki tahrifatın nedeni, Ernest Renan’ın “tarihin tahrif edilmesi millet olmanın bir parçasıdır” şeklindeki tespitiyle daha iyi anlaşılır.¹¹⁰ Bu efsanede verilen bilgiye göre Kave’nin, Dehhak karşısındaki isyan gününün nevruz günüyle bir ilişkisi görülmemektedir. Buna rağmen günümüzde Kürt milliyetçileri bu olayı nevruzla özdeşleştirerek çağdaş bir mitolojiye dönüştürmüştür.

Süleymaniyeli Tevfik, Halil Hayâlî’ye hitaben, İslam ve Batı kaynaklarını delil göstererek Kürt tarihine dair bir deneme yayınladı. Yazının sonunda Hayâlî’den yazdıklarının haricinde kalanları anlatmasını ister. Buradan Hayâlî’nin tarih konularına vukûfiyetinin derginin diğer yazarları arasında da kabul gördüğü anlaşılabilir. Tevfik, meskûn

¹⁰⁹ Fernard Braudel’in *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* adlı eserinde dağı tanımlamak adlı başlıkla yazdıklarını okumak dağ etrafında şekillenen yapıları anlamaya yardımcı olabilir. Çev: M. Ali Kılıçbay, 1. cilt Eren Yayınları İstanbul 1989, s.6.

¹¹⁰ Hobsbawm, *a.g.e.*, s.27.

oldukları coğrafyanın zor şartlarından dolayı dikkatlerden kaçan Kürtlerin, zaman zaman “hamâset ve celâdetle” Selahaddin Eyyûbî, Nadir ve Kerim Han gibi isimlerle tecelli ettiklerini” yazar.¹¹¹

Hayâlî'nin, Kürtlerin İranî kökenli olduğuna dair nazariyeleri derginin yazarlarından Yamulkizâde Abdülaziz tarafından da benimsenmiştir. Abdülaziz, Kürtlerin kadim tarihinin araştırılması durumunda onların tarihteki rollerinin ne kadar önemli olduğunun anlaşılacağını ve asıllarını teşkil eden Medyalılar, daha sonra İranîlerin hepsinin bir soydan geldiğini iddia eder. Abdülaziz'e göre milattan önceki devirlerde bu kavimlerin önünde hiçbir güç duramamıştı. Bu durumu şöyle ifade eder:

“İşte bundan binlerce sene evvel ve hatta daha evvelerini tarihin bile tamamıyla zaptedemediği zamanlarda mevcudiyeti aşikâr olan bu kavim, bilâhare Şarktaki nüfuz ve kudreti, ümran ve medeniyeti sayesinde hududunu Belh'e Sind nehrine, Kızılırmaklara kadar büyütmüş ve daha sonraları Habeşistan hududunu, Tuna nehrini bile geçmişti.”¹¹²

Kutsal kitaplar ve bazı kadim efsanelerle ortaya çıkan Nuh Tufanı'nın insanlık tarihinin bir dönüm noktası olduğuna inanılır. Tufan sonrasında Nuh'un oğullarına göre şekillenen kavimlerin türeyişinde gidilebilecek son nokta tu-

¹¹¹ Süleymaniyeli Tevfik, “Jîn Mecmuası Vasıtasıyla Kurdiye Bitlisi Kardeşime” sayı 4, 28 Teşrin-i sâni 1334, s.2.

¹¹² Yamulkizâde, “Kürd Ne İdi Neler İster” sayı 5, 12 Kanun-ı evvel 1334, s.1,2,

fan ve Nuh'un oğullarıdır. Şair Hacı A. Kadir Koyî'nin bir manzumesinden aldığı pasajla Kürtlerin soyunu Nuh'a kadar götürən Süleymaniyeli Tevfik, Nuh'un gemisinin Cudi'ye oturduğunu burada o zamandan beri oturan kavmin de Kürt olduğu nazariyesini makûl gördüğü yazısında Kürtlerin kökenine dair gidilebilecek son noktayı da böylece bulmuştur.¹¹³

Derginin muhtelif sayılarında *Encyclopedia Britanica*'dan yapılan özetlerle Kürt coğrafyası, eski eserleri, irki özellikleri ve tarihi hakkında Mehmet Sakin imzasıyla yayımlanan makalelelerde Kürt tarihi hakkında bilgiler Batı'nın ansiklopedik kaynaklarıyla anlatılır.¹¹⁴ Şilanlızâde Yusuf Sabri (Eyüp Sabri) Batı kaynaklarının kullanılmasına dayanan geleneği devam ettirerek "Kürtler Tarihi Bir Millettir" başlığı altında bir yazı yayımlar.¹¹⁵ Onuncu sayıdan itibaren tarih yazılarındaki artış ve bu yazılarda özellikle Batıda yapılan araştırmaların kullanıldığı dikkat çeker. Bu durum mecmuanın idaresini üzerine alan, programında Batı kaynaklarından çeviriler yapmak da bulunan *Kürd Maarif Neşriyatı Cemiyeti*'nin programını faaliyete geçirdiği şeklinde düşünülebilir.

¹¹³ Süleymaniyeli Tevfik, sayı 7, Kanun-ı sâni 1334, s.1,2.

¹¹⁴ Mehmet Sakin, "Kürdistan", sayı 10, s.6; "Kürdistan Asar-ı Kadimesi", sayı 11, 15 Şubat 1335, s.3; "Kürdistan Tarihi" sayı 12, s.1, 25 Şubat 1335, s.1.

¹¹⁵ Şilanlızâde Yusuf Sabri, "Kürdler Tarihi Bir Millettir", sayı 13, 10 Mart 1335, s.3.

Yazılarında yabancı kaynakların kullanımını acımasızca eleştiren Hayâlî'nin, bu kaynakların kullanılması hoşuna gitmemiş olsa bile yapabileceği bir şey yoktu. Ona göre Kürt tarihinin özellikle erken devirleri yabancı araştırmaların dışında, bir efsaneden yola çıkılarak anlaşılabilir gibi değildi. Yaptığı çevirilerden dolayı M. Sakin' e teşekkür ettikten sonra, kendisi de çeviri yapmaktan geri kalmaz.¹¹⁶Kürtlerin menşeinin Turanî, Samî ve İranî olduğuna dair farklı iddiaların arasından Kürtlerin İranî olduğu konusunda ısrarla durur. Aynı zamanda yayımlanmaya başlayan *Kürdistan* dergisinin dördüncü sayısında çıkan Kürtlerin Nuh'un oğlu Sam'ın soyundan geldiği iddialarına cevap verirken, Kürtlerin Turanî olduğuna dair iddiaları da reddederek efsanelerdeki bilgilerin ve lisanla ilgili tespitlerin sonucunda Kürtlerin İranî olduklarının anlaşıldığını belirtir.¹¹⁷ Bu konunun devamı sonraki sayılarda Aryan göçlerini de kapsayacak şekilde yayınlanır.¹¹⁸Hayâlî, Aryanîlerin üç bin yıldan itibaren başlayan göçü sonucunda milattan iki bin dört yüz sene öncesine rastlayan bir zamanda Dicle ve Fırat havzasına yerleşen İranîlerin buraya hâkim olduklarını, bu durumun Kürtlerin tarih sahnesine ilk çıkışları olduğunu, aynı kökenden gelen Medlerin 878 tarihinde ortaya çıkışıyla birlikte de bir daha tarih sahnesinden kaybolmadıklarını

¹¹⁶ Kurdiye Bitlisi, "Kürdlere Dair" sayı 13, s.11. (La Turquie et ses differents peuples, Henri Matyö).

¹¹⁷ Kurdiye Bitlisi, "Kürdler İranî Değil midir?" sayı 18, s.8.

¹¹⁸ a.g.m, sayı 19, 21 Mayıs 1335, s.5 ; Sayı 20, 4 Haziran 1335, s.13.

iddia eder.¹¹⁹ Aryanî bir kökenden gelmiş olma konusundaki ısrarlı tutumda, Batı medeniyetini oluşturan kavimlerin de bu kökenden gelmesinden dolayı, iyi bir referans olacağı ihtimalinin olduğunu da düşünebiliriz.

Şılanlızâde Eyüp Sabri, Kürtlerin en önemli kavmi özelliğinin “kahramanlık” olduğunu, bu özelliklerini tarih boyunca İslam uğrunda mücadeleleriyle ortaya koyduklarını, batılı seyyahların eserlerinde de Kürtlerin “bahadırılık, cengaverlik” gibi özellikleriyle tanıtıldığını yazmıştır.¹²⁰ Ef-sanevi ata Kave ise bu kahramanlığın en bariz örneği olarak ileri sürülmüştür. Hayâlî’ye göre Kave’nin, Dehhak’ın zulmüne karşı yaktığı ateş Kürtlerin istiklalini de sağlamıştır. Zulüm ve baskıya tahammülleri olmayan Kürtlerin bir kısmı ezeli aşığı oldukları hürriyetlerine kavuşabilmek için “hürriyete kavuşmak” olarak telakki ettikleri dağlara çekilmişler, istilacıları ülkelerinden atmaya yeğleyen bir kısmı ise Kave’nin önderliğinde isyan etmişlerdir. Dağları Kürt-dağ ilişkisi doğrultusunda “hürriyetle” özdeşleştiren Halil Hayâlî Kave’nin misyonu ile ilgili şöyle yazar;

“Müstevlileri memleketten tard ve ihraca çalışmakla istih-las-ı vatani muhacerete tercih eden mütebaki aksâm, fil-hakika feverân-ı milliye alemdar olan Demirci Kave’nin idare ettiği mücahedât ile nâil-i emel olmuşlar ve yurtlarını mazhar-ı istiklal eylemişlerdir.”¹²¹

¹¹⁹ a.g.m, sayı 21, 18 Haziran 1335, s.10

¹²⁰ Şılanlızâde Eyüp Sabri, “Kürdler Tarihi Bir Milletdir II” sayı 18, s.9.

¹²¹ Sayı 1, s.10.

Şehname’de Dehhak’ ile ilgili bölümde anlatılanlar Kave’nin yaşadığı dönemde Kürt diye bir kavmin henüz oluşmadığını göstermektedir. Kürtler Kave’in varlığının dışında bir yerde oluşmuşlardır. Kürt varlığı Dehhak tarafından kendisine şifa bulunması için öldürtülen çocukların dağlara gönderilmesiyle ortaya çıkmıştır. Kave burada kendi çocuklarının elinden alınması üzerine Dehhak zulmüne karşı isyan etmiş bir demircidir. Henüz Kürtler ortada yokken ısrarla Kave’nin Kürt olduğu işlenerek Kürtlerin kahramanlığı efsanevi bir atayla ilişkilendirilir. İslam öncesi devirlerden seçilen Kave’nin kahramanlığı dini motifler taşımaz O efsanenin yorumlanışına göre sadece kavmi özellikleriyle ortaya çıkar. Etnik kimliğinin kendisine sağladığı güçle zalim Dehhak’a karşı savaş açar. Onun bu savaşı Memduh Selimbeyi’nin nazarında nesiller boyunca iftiharla karşılanacak bir kahramanlık abidesi olarak görünmektedir.¹²²

İslamiyet sonrası dönemin kahramanları ise Kürt-İslam özellikleriyle ortaya çıkar. Kürtlerin olduğu kadar diğer Müslümanların da müdafii Selahaddin Eyyubi’nin ise kahramanlığın en büyük sembolü haline geldiğini yazan Yamulkizâde Aziz, Kürtlerin kadim devirlerden beri varolan “şecaat ve kahramanlıklarının zeka ve dirayetle” birleşmesi sayesinde kumanda ettikleri güçlü ordularla sürekli zaferler kazandıklarını yazarken¹²³ Haydarizâde İbrahim de övün-

¹²² Memduh Selimbeyi, “Kave Yevm-i Mahsususayı” sayı 25, 2 Teşrin-evvel 1335, s.3.

¹²³ Yamulkizâde, a.g.m, sayı 5, s.2.

mekten pek hoşlanmayan Kürtlerin, kazandıkları bir çok zaferi başka milletlerin tarihlerine kaydettiklerini söyler¹²⁴

¹²⁴ Haydarizâde İbrahim, “Bir Hasbihâl” sayı 1, s.5.

LİSAN, EDEBİYAT VE FOLKLOR ÜZERİNE YAZILAR



MİLLETİN inşasında milliyetçilerin ilk müracaatlarından biri de, halin ötesinde mazinin derinliklerinde bir milleti diğerlerinden ayırt etmenin en kuvvetli unsuru olan dili ve dilin ürünlerini aramaktır. Böylece tahayyül edilen ihtişamlı bir mazi halin çaresizliğine çözüm elini uzatacaktır. Bu durum Ernest Gellner'in tespitiyle ulusçuluk ideolojisinin yanlış bilinçliliğine işaret eder. Gellner'e göre ulusçuluğun efsaneleri gerçeği değiştirmiştir. Esasında anonim bir kitle kültürünü inşa etmeye çalışırken halk kültürüne dayandığını iddia eder.¹²⁵ Herder'in halk kültürünün doğallığında aradığı dil, masal, efsane ve epik şiirlerde en sade örneklerini taşıyordu. Ziya Gökalp'in Türkçülüğü temellendirecek malzemesi de halkın doğallığı içinde halk dilinde yaşayan folklorik malzemede arandı. *Jîn* dergisinde lisan üzerine ilk yazı genç Kürtlerden İsmail Vedat tarafından yazılır. "Kürdçe Li-

¹²⁵ Gellner, *a.g.e.*, s.205.

sanımız” başlıklı yazıda İsmail Vedat, Halil Hayâlî’nin kendisine bu sahada yazdığı için “iş çocuklara mı kaldı?” diyerek kızacağını belirtirken aynı zamanda onların “metruk” bıraktıkları lisanı dirilteceklerini, medeni dünyada kolayca okunup anlaşılabilir bir alfabe ve imla düzenine sokacaklarını yazar. Kürt lisanının tarih öncesinden beri mevcudiyetini Avrupa kaynaklarıyla ispat etmeye çalışır, yaptığı araştırmaların sonucunda, Kürtçe’nin oldukça eski ve esaslı bir lisan olduğunu, üstelik Farsça’dan daha eski ve Pehlevice ile akraba olduğunu¹²⁶ iddia eder. Bu amatörce yazıdan sonra Kürt dilinin diğer diller kadar gelişmiş olduğunu beyan eden *Kürt Tamim-i Maarif Cemiyeti Beyannamesi*’nde Kürt lisanı hakkında şu tespit yapılır;

“Evet bu günkü haliyle dahi akvam-ı hazıra lisanlarından ekserine iddia-yı rüchan edebilecek bir vu’sat ve mükemmeliyete mâlik dilimizi, mukteza-yı asra muvafık bir şekilde tedvin edemediğimiz, bir hakikat, hem de acı bir hakikattir.”

Bunun üzerine cemiyetin programı içine Kürt lisanı ile yazılmış eserlerin yayını, bütün lehçeleri ihtiva edecek sözlük hazırlanması, gramer kitabı yayını, Kürtçe ile ilkökul eğitiminin yapılması, gibi hususlar dâhil edilmişti.¹²⁷

Kürtçe’nin eski bir Acem avam lisanı olduğunu, *Encyclopedia Britanica*’dan özetle yazan Mehmet Sakin, Kürtçe’nin

¹²⁶ İsmail Vedat, “Kürdce Lisanımız” sayı 9, 16 Kanun-ı sâni 1335, s.10, 11.

¹²⁷ *Jin*, sayı 10, s.16.

Keldânî ve Turanî karışımı olduğunu belirtir. Değişik lehçeler konuşulmasına rağmen bunların arasında diğerlerine nazaran daha farklılığıyla dikkat çekenin Zaza ve Goran Kürtçesi olduğunu yazar. Zazaca'nın, Ermeni lisanından kelimeler almasına rağmen Kürtçe gibi Aryanî olduğundan şüphe etmez. Goran lehçesinin Farsça ile olan yakınlığını belirtirken bütün bunların aynı lisandan ibaret olduğu kanaatinde dir.¹²⁸

Jîn dergisinin tarihçisi Halil Hayâlî dil üzerine yazarken Kürtçenin mevcut durumunun pek iç açıcı olmadığını farkındadır.¹²⁹ Lehçeler arasında ortaklık kurulmasının gerekli olduğunu, bunun Kürtçe için zaruri olduğunu belirtir. Lehçelerin çok olmasının lisan için bir zenginlik olduğunu, bu durumdan istifade edilmesi gerektiğine, yapılacak neşriyatın netice olarak bir birlik oluşturacağına inanmaktadır.¹³⁰

Kürtçe ile ilgili başka bir problem de Kürt olduğu halde Kürtçe'yi bilmeyenlerin durumudur. Yakın zamanda olduğu gibi o devirde de köklü Kürt ailelerinden olmasına rağmen Kürtçe bilmeyenler vardır.¹³¹ Siverek'ten mektup yazan bir Kürt genci çarşıda pazarda Kürtçe konuştukları halde kasabalıların kendilerini Kürt olarak ifade etmediklerinden bu tabiri genellikle köylüler için kullandıklarından şikayetçiydi. Bu durum karşısında yapılması gerekenler için bazı tav-

¹²⁸ *Jîn*, sayı 11, s.7.

¹²⁹ a.g.m, s.11.

¹³⁰ *Jîn*, sayı 14, s.13.

¹³¹ *Jîn*, sayı 20, s.10.

siyelerde bulunur. Ona göre uzun zamandır bu diyarlardan uzak kalan cemiyet mensuplarının yapması gereken ilk vazife bu ayrılığın giderilmesi olmalıydı. Kürtlerle İslamiyet arasında bağdan bahsedilmeli, Kürtlüğün gelişimiyle İslamiyet'in de güç kazanacağı derginin sayfalarında açıkça anlatılmalıydı.¹³²

Siverek'ten gelen bu yazıya İstanbul'dan cevap veren Siverekli Hilmi bu durumun anlatıldığı gibi olmadığını açıklamaya çalışır.¹³³ Siverekli gencin tespiti şehirli Türk ile köylü Türk arasında da benzer ayrımlar olduğunu hatırlatmaktadır. Bir de Kürt milliyetçilerinin halktan uzaklığını belirtilirken milliyetçilerle halk arasındaki kopukluğu gözleme dayalı tecrübeyle ortaya koyar.

Kürtçe'ye dair ilk makalesinde lisan problemini tartışan Hayâlî daha sonraki yazısında Kürtçe'nin geliştirilmesiyle ilgili fikirlerini değişik metotlar ileri sunarak izah eder. Lisan meselesiyle uğraşacak daimi bir heyetin lüzumunu belirtir. "Lisan Encümeni" adıyla anılacak bu heyetin Kürt lehçelerinden bir veya birkaçına aşına tahsilli azalardan oluşmasının lüzumunu belirtirken, yapılması lazım gelenleri maddeler halinde sıralar ve okuyuculara düşüncelerini sormayı ihmal etmez.¹³⁴ Ona göre Kürtçe'nin, "Bakterya'nın soğuk vadilerinden Kürdistan'ın karlı dağlarına uzanan" tarihi serüveninde, elli asırdan bu yana her türlü etki altın-

¹³² Bir Kürd Genci, "Jîn Gazetesine" sayı 11, s. 16 (Siverek'ten).

¹³³ Siverekli Hilmi, "Şehirliler ve Köylüler" sayı 13, s.13.

¹³⁴ Kurdiye Bitlisi, "Kürdceye Dair" sayı15-s. 11, 30 Mart 1335.

da kalmasına rağmen gramer kuralları sağlam kalmıştır.¹³⁵Hayâlî'nin lisanın gelişimiyle ilgili bu fikirlerinden Türk milliyetçilerinin Türkçe konusundaki tecrübelerinden yararlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Ahmed Hanî'nin mesnevi tarzında yazdığı *Mem u Zin* adlı eserin yayını münasebetiyle Memduh Selimbeyi bu eserin Kürt lisanının varlığına delalet ettiğini, bunun sadece Kürtlerin iddiası olmadığını, Avrupalıların da bunu kabul ettiğini yazar.¹³⁶*Kürt Talebe Hevi Cemiyeti*'nin beyannamesinde Kürt dilinin Acem dili kadar eski olduğu bir takım yapı özellikleri bakımından geri kaldığı belirtilmiştir. Cemiyet bu durumun düzeltilmesini amaç edinmişti. Aynı zamanda Kürtçe'nin eski eserlerini toplayıp yayınlamak cemiyetin vazifeleri arasında sayılıyordu.¹³⁷Derginin 20 ve 24'ncü sayılarında alfabe yayınlanmış, *Jîn* kelimesinin ne manaya geldiği okur mektubuyla sorulunca bunun açıklaması yapılmış, Âri bir lisanın Samî alfabeye ancak bu kadar ifade edilebileceği belirtilmişti.¹³⁸

Jîn'in amaçları arasında yer alan edebiyata dair yayın yapılması fikri, dergide şiir ve hikaye tarzı yazılarla hayat buluyordu. O güne kadarki edebiyat ise tıpkı diğer sahalarda olduğu gibi yeterince memnun edici değildi. "Edebiyat-ı Kürdiyeden Bazı Numuneler" adlı makalenin yazarı Meh-

¹³⁵ *Jîn*, sayı 19, s.6.

¹³⁶ M. Selimbeyi, "Mem u Zin'in Tabı Münasebetiyle", sayı 16, Nisan 1335, s.8, 10.

¹³⁷ *Jîn*, sayı 22, 2 Temmuz 1335, s.12.

¹³⁸ Sayı 21-ilan sayfası

met Mihri böyle bir başlığın bile bazıları tarafından tuhaf karşılanacağını yazmak zorunda kalmıştı. Şöyle diyordu;

“Bâlâdaki unvan, birçok kimselerin nazarında taaccübengiz ve bir takım dimağlarda hayret-efzâ bir cümledir.”

Ona göre sebep;“Kürtlerin bütün mevcudiyeti gibi edebiyat ve lisanının da nisyan perdeleri altında bırakılmış olmasıydı.” “Yahu edebiyat-ı Kürdiye var mıdır?-Lisan-ı Kürdi edebiyata elverişli midir?” sorularıyla bu yüzden karşılaşılıyor bunlara cevap bulmak gerekiyordu.¹³⁹

Jîn dergisinin 21’nci sayısında verilen ilanla “Kürd Münveveranından Bir Rica” başlığıyla Kürt aydınlarına bir çağrı yapılıyor, elinde Kürt alim ve edebiyatçılara dair eserler bulunanlar varsa bunların idarehaneye gönderilmesi isteniyordu.¹⁴⁰Yedinci sayıda “Edebiyat Numuneleri” adlı yazının devamına yer verilmiştir.¹⁴¹ Derginin yayımlandığı dönem itibarıyla “Kürt edebi eserleri” ifadesi, görünen o ki Ahmed Hani’nin *Mem u Zin* adlı eserini ifade etmenin ötesinde pek anlam ifade etmemektedir. Bu eser Kürt milliyetçileri için, neredeyse “Kürt Edebiyatı ya da *Mem u Zin*” şeklinde ifade edilebilecek kadar kıymetliydi. Öyle ki *Mem u Zin*’in yayınlanacağına dair ilanlar dergideki diğer ilanlar arasında önemli bir yer tutuyordu. Bu ilanlar *Mem u Zin* yayınlanana kadar dergide sürekli çıkmaya devam etmişti. On birinci sayıdaki ilan şöyleydi;

¹³⁹ “Edebiyat-ı Kürdiyeden Bazı Numuneler” sayı 2- s. 9.

¹⁴⁰ Sayı 3- s.16.

¹⁴¹ Sayı 7-s.9.

“Kürd lisanının fesahat ve belagat-ı mücesseme olduğunu alem-i medeniyete ilan eden şaheserleri *Mem u Zin* namındaki manzum romanları, inayet-i bari ile mevki-i intişare vazına teşebbüs edilmiştir.”¹⁴²

Memduh Selimbeyi *Mem u Zin*'in yayını münasebetiyle bu eserin tanıtımıyla ilgili bir yazı yazmıştır. ¹⁴³Dergide çıkan ilanda belirtildiğine göre mevcut kağıt cinslerinin en iyisine hiçbir masraftan kaçılmadan basılan *Mem u Zin*'in son altı sayıdır devam eden yayın müjdesi, on yedinci sayıda yayımlandığına dair haberle nihayet bulur. Kürt milliyetçileri için milli edebiyatın yegâne tezahürü olan bu eser, eser yayınlana kadar yayınlanacağı üzerine, yayınlanmasından sonraki sayılarda yayımlandığına dair ilanlarla sürekli gündemde tutulur. İlanlar arasında *Mem u Zin* kadar coşkuyla karşılanmasa da *Jîn* idarehanesinden dağıtımı yapılan *Akida-yı Kurdan* (Manzum ilmihal), *Meme Alan* (Kürtçe piyes *Jîn*'de de yayınlanır.), *Gaziya Velat*, *Mukaddeme't ül-İrfan* (Kürd lisanının kavaid-i lugeviyesi) adlı eserler bulunmaktadır.

“Kürdlerde Durûb-ı Emsal” başlığıyla derginin üç ve sekizinci sayılarında yazan Lav Reşid'in, Kürtler gibi hakıyla tanınmamış bir millet için atasözlerinin ne kadar önemli olduğunu belirterek başladığı yazılarına ¹⁴⁴ Siverekli Hilmi on

¹⁴² Sayı 11 (ilan kısmı)

¹⁴³ M.Selimbeyi, “Mem u Zin'in Tabı Münasebetiyle” sayı 16, s.8.

¹⁴⁴ Lav Reşid, “Kürdlerde Durub-ı Emsal” sayı 3, s.6.

dört, on dokuz ve yirmi dördüncü sayılarda devam eder.¹⁴⁵ “Kürd Masalları” başlıklı yazısında Kemal Fevzi masal üzerine bir giriş yazısından sonra tandır başında ihtiyar kadınlardan dinlemiş olduğu Kürtçe masalları Türkçe ile yazmayı tercih ederken bunları, Kürtlerin folklorik ürünleri olmadığını iddia edenlere karşı bir vesika olarak sunar. Bunlardan “Altun Kaküllü Çocuk” masalını¹⁴⁶ müteakip sayılarda yayınlamaya devam etmiştir.

Kaynak olarak *Şerefname*'nin verildiği *Şehname*'de geçen meşhur Dehhak efsanesine bir Kürt efsanesi olarak sahip çıkıldığını ve buradan bir Kürt kahramanı icat edildiğini daha önce yazmıştık. Bu efsaneden aldığı ilhamla Kürtlerin menşei üzerine bir çok yazı yazan Halil Hayâlî folklor malzemesinin önemi ve Kürtlerin bu sahadaki yetersizliği konusunda da tespitlerde bulunmuştur. “Sersal” adlı yazısına Kürtlerin milli günleri arasına Kave İsyanı, Selahaddin Eyyubi'nin doğduğu ve sultan olduğu günleri almıştır. Bunun dışında Kürtlerin bir de “sersal” dedikleri yılbaşları olduğunu, bu günü bayram bilen Kürtlerin, aynı zamanda bu günü yeni bir hayata başlangıç olarak gördüklerini, birbirlerine hediyeler gönderip tebrikleştiklerini yazmıştır.¹⁴⁷

Kolektif bilincin oluşmasında milli günlerin önemini fark eden Memduh Selimbeyi, bu günlerin yeniden keşfinin lüzumuna ve milliyetçi söylemin vazgeçilmez unsuru oldukla-

¹⁴⁵ Siverekli Hilmi, sayı 14, 21 Mart 1335, s.15.

¹⁴⁶ Kemal Fevzi, “Kürd Masalları” sayı 22, s.6.

¹⁴⁷ Kurdiye Bitlisi, “Sersal” sayı 14, s.3.

rına işaret ediyordu. Ona göre hakkını dinletmek için kıyam edecek olan milli ruh, o gün ortaya çıkar, adeta bir imtihan saati geçirirdi. Şairler nasıl bir heyecana muhtaç iseler, milletlerin ruhu da öyle bir heyecan yaşamalıydı. Bunlar milli heyecanın gücünü artıran idmanlardı. Bunların neler olduğu ve günleri tespit edilmeli, tarihçilerin ve gençlerin bu konu üzerinde durmaları sağlanmalıydı. *Sersal*'ın İranlıların nevrûzuyla olan ilişkisi gibi konular da araştırılmalıydı. Böylelikle Kürtlerin kendini tanıması ve başkalarına da tanıtmaları gerekiyordu. Çünkü milli vazifenin takdir edilmesi ve milletin haklarının yabancılarla anlatılması, millet olarak yaşayabilmek için gerekliydi.¹⁴⁸

Bu günlerin içinde en önemlisi şüphesiz Kave'nin Dehhak'a karşı kıyamı olan 31 Ağustos tarihiydi. Bu milli günden ihtilalci bir milli kahraman doğuyordu. Hukuk-ı esasiye milletlere bir hakkı ihtilal, zulme karşı kıyam hakkını tabii görüyordu. Daima ihtilal edenler değil, lazım olduğu zaman edebilenlere karşı hiçbir idarenin zulmünün devam ettiği görülmemişti. Dünyaya hâkim olanlar bu haklarından en çok faydalananlardı. Bu günle ilgili müsamere tertip eden *Kürt Maarif Neşriyat Cemiyeti* bunun gibi günlerde yapacağı başka müsamereler vasıtasıyla Kürtleri bilinçlendirmeyi amaçlıyordu.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Memduh Selimbeyi, "Eyyam-ı Mahsusamızı Tesbit Meselesi" sayı 16- 5,6,7,8

¹⁴⁹ Memduh Selimbeyi, "Kave Yevm-i Mahsusu", sayı 25- s.3,4

KÜRTLER, ÖTEKİLER VE KÜRDİSTANIN SINIRLARI



BURADA “ötekiler” Kürtlerle siyasi, idari ve coğrafi anlamda ilişkili olan diğer milletlerle ilgili olarak kullanılmıştır. Kürtler için milliyetçilik sürecinde başlayan ötekileştirmenin en zor olan yanı Osmanlı Devleti’nin de bu şekilde değerlendirilmeye başlanmış olmasıdır. Osmanlı hatta sonrasında Cumhuriyet döneminde Türklerle ilgili olarak Kürt milliyetçilerinin öteki kavramı yakın zamana kadar muğlak olmuştur. Yani bu muğlaklık Türkleri öteki olarak görmemesine rağmen siyasal dilin ürettiği çatışma ortamlarında bilinçli olarak ötekileştirmenin hegemonyasına sokulmak istenen Kürt kökenli vatandaşların algısı üzerinden görünmektedir.

Jîn dergisinde sadece birinci sayıda “Bir Hasbihal” isimli yazısı bulunan Şeyhülislam Haydarizâde İbrahim, Kars ve Erzurum civarından başlayıp Şiraz, İsfahan, Tebriz, Halep bölgelerine kadar olan coğrafyayı Kürtlerin vatanı “Kürdistan” olarak tasarlar ve bu coğrafyanın Kürt sakinlerinin beş

milyon gibi bir nüfusa sahip olduğunu da iddia eder. Haydarizâde'ye göre Kürtler, İslam'ın hilafet müessesine ve onu temsil eden "devlet-i ebedmüddet" Osmanlı devletine karşı her zaman sadakat içinde bulunmuşlar ve bu sadakatlerini kılıçlarıyla kanlarıyla ispat etmişlerdir.¹⁵⁰ Hilafete, dine, devlete hizmetkâr ve bağlı olmalarına rağmen özgürlüklerine de çok düşkündürler.¹⁵¹

Hayâlî, "Kürt-Dağ ve Özgürlük" ilişkisini kurduğu yazısında Kürtlerin, özgürlüklerini, dışarıdan bakanlar için Hayâlî bir âlem olarak tasavvur edilen dağlarını, yabancılara karşı büyük bir kıskançlıkla kapalı tutarak korumuş olduklarını yazıyordu. Ona göre Kürtler bu coğrafyada dört yüz seneden beri idaresi altında buldukları Osmanlıların en kuvvetli en itaatkar en hasbi, ve fedakârane destekçileri olmuşlardı.¹⁵²

Fakat tarihin değişen yüzü, Kürtlerin asırlardan beri idaresi altında yaşadıkları Türkleri; aynı coğrafyada yaşarken milliyetçilikler girdabında paylaşılabilen topraklardaki komşuları Ermeniler, devletsiz halkların kurtarıcısı pozisyonundaki Amerikalı Wilson ve Osmanlı topraklarındaki nüfûzuyla İngilizler gibi ötekiler sınıfına dâhil ediyordu.

Oysa her zaman bağlı oldukları ve onları cezbeden hilafet müessesinin temsilcisi Osmanlılara karşı olmak, müte-deyyinlikle temayüz etmiş Kürtler için pek de kolay kabul

¹⁵⁰ Haydarizâde İbrahim, "Bir Hasbihal" sayı 1, s.3.

¹⁵¹ a.g.m, s.5.

¹⁵² Kurdiye Bitlisi, sayı 1, s.7,8.

edilebilecek bir şey değildi. Çünkü her ne zaman olursa olsun Kürtler hilafetin davetine koşarak katılmış ve üstlerine düşen vazifeyi yerine getirmişlerdi.¹⁵³ Haydarizâde'nin Osmanlı-Kürt ilişkisini açıklamaya çalışan bu mahiyetteki değerlendirmesi onun Şeyhülislamlığıyla bağdaşan bir özelliğe sahipti.

Bu ötekileştirme sürecinden rahatsız olanlar Türk-Kürt birliğinin ne kadar gerekli olduğunu bu ilişkinin tarihi arka planından referansla savunuyorlardı. Kürtler ve Türklerin dayanışmasına dair "Kürt Türk Birliği" başlıklı yazıyı, Anadolu dışından bir Kürt olan Süleymaniyeli İsmail Vedat yazıyordu. O, bu yazısında Celaleddin Harzemşah'ın Moğollardan kaçarken Bitlis hakimine sığındığını bununla kurulan akrabalık sayesinde Türk-Kürt birliğinin kurulduğunu, Sultan Selim'in Kürtlere olan ilgisiyle de Kürtlerin Osmanlı saltanatına bağlandığını, illebet bu bağlılığa sadık kalacaklarını, anlatıyordu.¹⁵⁴

Türk-Kürt birliğini ulvi birlik olarak gören Hayâlî ise, bu birliğin Kürtlerin asla sebep olmadığı bir şekilde bozulduğunu, geçmişte aynı kaderi paylaşmış gelecekte de aynı tehlikelere maruz kalacak olan Türkler ve Kürtlerin tehlikelere karşı birlikte mücadele etmeleri gerektiğini, bunun kıymetinin yeterince anlaşılmadığını ifade ettiği yazısında şöyle söyler;

¹⁵³ Haydarizâde, a.g.m, s.4.

¹⁵⁴ İsmail Vedat, "Kürd Türk Birliği" sayı 8-, 9 Kanun-ı sâni 1335, s.3,4,5.

“...dört taraftan yağın kudret-şiken muhâcemâta göğüs germek hususunda yalnız ve pek yalnız kalan bu iki bed-tâli kavmin yekdiğerine kardeşçe sarılması lüzumu en az takdir edilmektedir.”¹⁵⁵

Hayâlî, Türk-Kürt kader birliğinden bahsetmesine rağmen Kürtlerin vatanı olarak gördüğü bölgelerde, Türklerin varlığını pek kabul etmek istemez. Diyarbakır ve diğer şehir halkının Türk olduğunu söyleyenlere karşı, Türkçe konuşanlarının dahi Kürt olduklarını iddia ederek, bu bölgenin Kürtlerle meskûn olduğunu ispata çalışır¹⁵⁶

Kürt milliyetçilik hareketiyle birlikte Osmanlı kadın hareketi çerçevesinde de değerlendirilebilecek olan *Kürt Kadınları Teali Cemiyeti* bünyesinde faaliyet gösteren hanımlar da boş durmazlar ve sosyal faaliyetlere katılırlar. Cemiyette okutulan bir mevlitte konuşan Encum Yamülkî şöyle söyler;

“Hanımefendiler! Biz Kürdler, ihtilafat-ı ümemi, <İnne-melmüminune ihvetunnass-ı celili ile bertaraf ederek, akvam-ı muhtelifeyi kardeşleştiren İslamiyetin zuhurundan yani asırlardan beri Türk milletinin en sadık bir muhibbi, en kavi bir dostu ve en zahir bir kardeşi olarak bulunuyoruz”

Encum Yamulkî Kürtlere haklarının verilmesi gerektiğini belirtirken, maksatlarının Türklüğe karşı olmak değil,

¹⁵⁵ Kurdiye bitlisi, “Kürdistan’daki Şehirler Sekenesi Türk müdür?” sayı 6- s.2, 25 Kanun-ı evvel 1334.

¹⁵⁶ a.g.m, s.2-9.

belki onun tarafından daha iyi tanınmak olduğunu anlatır. Yamulki'ye göre hakiki Müslüman kalbinin birbirinden ayrılması mümkün değildi. Çünkü onları birbirine sağlam rabıta ile bağlayan din vardı¹⁵⁷

Din ve Türk-Kürt ilişkilerinin tarihi arka planının referans olarak gösterildiği yazılarda ayrılıkçı fikirlerden uzak durulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Ermenilerle aynı coğrafi bölgede uzun yıllar yaşamış olan Kürtlerin, Ermenilerle olan komşuluklarının özellikle Ermeni milliyetçiliğinin harekete geçmesinden sonra pekiyi olmadığı, hatıralarda iyi iz bırakmadığı bilinmektedir. Kürt milliyetçilerinin çok net olmayan bağımsızlık düşüncesini henüz halk arasında olduğu gibi aydın çevreler arasında da tamamıyla kabul ettiremedikleri bir zamanda, Ermenilerin Kürdistan denilen coğrafyada hak iddia etmeleri Kürt milliyetçilerine ayrı bir siyasi cephe açıyordu. Bu cepheyle ilgili doğan endişenin yansıması *Jin* dergisinden okunabilir.

Harp sonrasında Osmanlı Devleti'nin geleceğiyle ilgili karar vermek durumunda olan devletler Doğu bölgelerini Ermenilere vermeyi düşünmektedir. Bu iddialar üzerine içerideki ve dışarıdaki gelişmeleri yakından takip edebilen Kamran Ali Bedirhan yabancı kaynaklardan istifade ederek yazdığı makalesinde Ermenilerin Kürtler karşısında azınlık olduğunu anlatmaya çalışır.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Encüm Yamülki, "Bir Hitabe" sayı 22- s.5, 6.

¹⁵⁸ Kamran Ali Bedirhan, "Kürdistan ve Kürdler", sayı 9-s.6.

Asker kökenli İhsan Nuri ise, bu durumun Kürtlerin Müslüman olmasından kaynaklandığını, bundan dolayı bu toprakların Ermenilere verilmek istendiğini, böyle bir şeye teşebbüs edilmesi durumunda namus ve şerefle ölmeyi zillet ve esaret altında sürünmeye tercih edecek olan Kürtlerin, böyle davranmalarının hayatlarının düsturu olduğunu belirterek, Ermenileri aşağıdaki cümleleriyle kibarca tehdit etmekten geri kalmaz.

“Binaenaleyh, Kürd’ün etvâr-ı hamâset ve merdânegisine pek yakından şahid olan Ermeni vatandaşlarımızın da böyle tehlikeli bir oyunda fazla tamakârlık göstermemelerini her iki komşu milletin menfaat-i müstakbelesi namına lüzumlu adderim.”¹⁵⁹

Derginin onbeşinci sayısında Van vilayetinin nüfus istatistikleri verilerek Kürtlerin Ermeniler karşısındaki nüfus fazlalığı gösterilir.¹⁶⁰

Kürtlerin kendilerine ait gördükleri coğrafya üzerinde hak iddiasında bulunan Ermenilere de hâmilik yapan Wilson’a, *Jîn’in* sayfalarında Kürt misafirperverliğine yakışır şekilde yer veriliyordu, fakat Wilson Ermenilerle olan ilişkisinden ziyade, halkların kendi kaderini tayinine dair prensipleriyle iltifata mazhar oluyordu. Üstelik Amerika kendi şairlerinin diliyle dergide yer alıyordu. Asrın başında şöyle yazmıştı Amerikalı şair;

Ey Allah’ın ve insanlığın Amerikası!

¹⁵⁹ İhsan Nuri, “Wilson Prensibi Ve Kürdler” sayı 15-s.5.

¹⁶⁰ s.8,9,10.

dünyada harp mı yoksa sulh mü hükümran olacak
bunun kararını verecek sen, ancak sensin”

Şair Emerson’un Amerika’ya yüklediği ve Wilson’un şahsında tecessüm eden misyon dergide Abdullah Cevdet’in kalemiyle kucaklanıyordu. “Bir Kürd” imzasının arkasında saklı duran, Kürtleri uykudan uyandırmaya çalışan Abdullah Cevdet; “...bir asırda yaşıyoruz ki bir saat uyumak, bir millet için ölmektir” çağrısıyla Kürtleri Wilson’un sesine uyandırmaya çalışıyordu.¹⁶¹ Ulus olmayı hedef alan aşiretlerin uzak diyarlardan gelen bu ilahi koruyucu sesin bir “Mehdi” değil de Ermenilerin beklediği “Mesih” olması ihtimalini önceleri fark edemeyen Kürtler büyük coşkuyla karşılamıştı.

“Wilson’un on dört şartında her milletin kendisi tarafından idare edilmesi esasının artık dünyada kesb-i istikrar edileceği ilan olunuyor. Beşeriyetin siyasi makaside artık bâzîçe olmayacağı beyan ediliyor. İşte insâniyet ve fazilet mübeşşirliğine yakışan samimi teklif”

Wilson Prensiplerinden ve Osmanlı Devletinin yenilmiş olmasından cesaret alan Kamran Ali Bedirhan, dönemin pozitivist anlayışına uygun bir yorumla, ilmi esaslara dayanmayan bir idarenin en sonunda yıkılmış olmasından dolayı memnun gözükmekte, bu enkazdan kendilerine düşecek mirası düşünmekteydi.¹⁶²Prensipleriyle birlikte “mahbub-ı

¹⁶¹ Bir Kürd, “Kürtler Uykuda Değil” sayı 1, s.6; Bkz.Hanioğlu, s.5,6.

¹⁶² Kamran Ali Bedirhan, Kürdistan İçün”sayı 3, s.5.

insâniyet” olarak ortaya çıkan Wilson Jin yazarlarına bütün endişeleri giderecek ümidi veriyordu.¹⁶³

K. Ali Bedirhan'ın ümitvarlığının aksine, hem Avrupa ittifakının hem de Wilson'un Kürt bölgelerine bakışı bir çok Kürdü tatmin edecek gibi değildi.¹⁶⁴ Wilson prensiplerini tek kurtuluş vasıtası olarak gören *Kürdistan Teali Cemiyeti*'nde verilen bir konferans metninde cemiyetin bu konuyla ilgili faaliyetleri anlatılır. Mütareke sonrasında cemiyet Kürtlerin haklarını savunma vazifesini üstlenmiş, Şerif Paşa da Paris görüşmelerinde Kürtlerin temsilciliğini yapmıştı.¹⁶⁵ Kürtler arzularının Amerika tarafından da desteklendiğini belirtiyorlardı. Haberlere göre Kürtlerin bugün istedikleri hak yalnız kendi arzularıyla değil Amerika efkârı umumiyesinin ve Başkan Wilson'un prensipleriyle de teyit olunmuş bir haktı.¹⁶⁶ Bu yönde çalışmaların yapıldığı *Kürdistan Teali Cemiyeti*'nde yapılan bir konuşma üzerine yazan Memduh Selimbeyi İngiltere ile ilişki kurulmasının önemine dikkat çekerken şunları yazıyordu;

“Kürdistan'ın teessüsünde ve maksadı terakkîsini istihsâlde İngiltere devlet-i fahimesinin behemehâl temin-i müzaheretine muvaffak olunması müttefikane taleb ve temenni edilmiştir. İctimai terk edenler, umumen kanaat getirmişlerdir ki, Kürd ruhundan doğmayan hiçbir idare,

¹⁶³ Kürdistan ve Kürtler, sayı 9- s.6.

¹⁶⁴ Abdurrahim Rahmi, “Hale Me Ye Hazır,” sayı 6-17-18; Göldaş, *a.g.e*, s.137; M.Emin Bozarlan, *a.g.e*, s.117.

¹⁶⁵ Memduh Selimbeyi, “Kürd Kulübünde Bir Musahabe”, sayı 21-s.2.

¹⁶⁶ “Bir Haber (yevmi gazetelerden), sayı 23-s.2.

Kürdistan'da payidar olamayacak, Kürt mukadderatını ancak Kürd arzuları hakim olacak ve Kürd yaşayacak ve yükselecektir."¹⁶⁷

Bu cümlelerde bağımsız bir Kürdistan beklentisinin izleri görüldüğü gibi İngiltere'nin böyle bir beklentinin gerçekleşmesindeki rolü üzerine dergide oluşan kanaatler de anlaşılmaktadır.

¹⁶⁷ M.Selimbeyi, a.g.m, sayı 21- s.7.

ASRIN KABUL ETTİĞİ YOL



ASRIN kabul ettiği yol şüphesiz giyimine kuşamına kadar taklit edilmeye çalışılan Batı'yı işaret eden terakki yoluydu. Gündelik hayatta dilden dile dolaşan eli kalem tutanların yazmadan geçemediği roman kahramanlarının dilini süsleyen terakki, II. Meşrutiyet Dönemi'nin en popüler kavramlarından idi.¹⁶⁸ Bu kavramın cazibesinden Kürtler de etkilenmiştir. Dönemin birçok cemiyeti terakkî fikrini içselleştirmiş, cemiyetlerin esas adlarının yanına bir de terakkîyi ekleyerek bu kavramın işaret ettiği hedeflere ne kadar bağlı olduklarını ifade etmek istemişlerdir. Mesela Kürtler arasında *Osmanlı Kürt İttihat ve Terakkî, Kürt Teavün ve Terakkî Cemiyeti* gibi terakkî kavramının kullanıldığı cemiyet isimleri bunlardandır. Bütün Kürt cemiyetlerinin esas amacı da Kürtleri “medeni terakkî” seviyesine çıkarmaktır¹⁶⁹

Terakkî kavramı dönemin modasına uygun olarak *Jîn* dergisinin sayfalarında da yer almıştır. Memduh Selimbegi

¹⁶⁸ Bkz. Hanioglu, s.21.

¹⁶⁹ Cemiyetler için bkz. Tunaya, a.g.e, s.404

tarafından yazılan “Kürdlükte Terakki Cerayanları” başlıklı makale o dönemde yayın dünyasında terakkinin ne kadar yaygın bir şekilde ele alındığını şu ifadeleriyle açıklıyor:

“Son zamanlarda İstanbul’un Türkçe gazete ve risaleleri de mühim bir mesele ile iştigal ediyorlar. Kadınların erkekler gibi tahsil-i marifet edip edemeyeceğinden başlayarak devam eden bu yazılarda, Müslümanların teceddüd perverane bir program dahilinde asrileşmeleri fikirleri de mün-demic bulunuyor.”

Bu kavram dergide din, medeniyet ve kadınlarla ilgili yazılarda birlikte ele alınır. Derginin yazarları diğer Kürt cemiyet ve dergilerinde olduğu gibi, Kürtlerin mevcut durumunu o gün hâkim durumda olan irfan ve medeniyete yani batı medeniyetinin seviyesine yükseltmeyi hedefliyorlardı.¹⁷⁰

27 Temmuz günü *Hevi Talebe Cemiyeti*’ndeki toplantıda Diyarbakırlı Tevfik Hamdi; “Kürtlerin ve Kürdistan’ın” gelişmesi ve yücelmesinin, gençlerle büyüklerin asrın kabul ve işaret ettiği hedeflere ilmin kabul ettiği esaslara göre hareket etmesi suretiyle gerçekleşebileceğini söylüyordu. Tevfik Hamdi “cehaletin yoğun karanlık bulutlarıyla” örtülen Kürdistan’ı “ilim, irfan ve ahlâk nurları”yla aydınlatmak istiyordu. Bu vazife gençlere havale edilirken bütün Kürtlerden yardım isteniyordu¹⁷¹

¹⁷⁰ sayı 20-s.13

¹⁷¹ sayı 24- s.9, 3 Eylül 1335.

Kürtlerin asrîleşmek mecburiyetinde olduklarını, bu yüzden genel olarak kabul edilmiş asrîlik prensiplerinin dışında kalamayacaklarını yazan Selimbeyi, bu seviyeye ulaşmaya çalışırken karşılıklarına bazı engellerin çıkabileceğini belirtiyordu.¹⁷²

Kürtlerin mevcut medeniyet karşısındaki geri kalmışlığı kabul edilirken buna sebebiyet veren bir suçlu aranıyordu, geri kalmışlığın sebebi Haydarizâde İbrahim'e göre Kürtler olamazdı.¹⁷³

Selimbeyi Kürtlerin, terakkînin lüzumuna inandıklarını belirttiği yazısında, medeni terakkîyi kabul etmenin, esasında Kürtlerin zihnî yapısı ve dinî anlayışına ters düşmediğini,¹⁷⁴ dolayısıyla Avrupa ve Amerika'nın ulaştığı terakkînin kabul edilmesinin kolay olduğunu yazıyordu. Kürtler dünyayı tanzim eden ve kaderini belirleyen büyük milletlerin ulaşmış oldukları medeniyet seviyesini hedef olarak görmeliydiler. Kürtlere bu hedefi çizen Selimbeyi dinî inançlarını da bu hedefe ulaşmanın en büyük teşvikçisi olarak görüyordu.¹⁷⁵

Müslüman tebaa arasında özellikle Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığında İslam dini önemli rol oynamıştı. Dinin bağlayıcı araç olarak aynı dine mensup farklı etnik unsurlar arasındaki işlevi, bir etnik grubun üyeleri

¹⁷² Memduh Selimbeyi, "Kürdlerde Terakkî Cereyanları" sayı 17- s.2

¹⁷³ Haydarizâde İbrahim, "Bir Hasbihal" sayı 1- s.4.

¹⁷⁴ Memduh Selimbeyi, a.g.m, sayı 17- s.7.

¹⁷⁵ a.g.m, s.9.

arasında da kolektif bilinç oluşturulmasında vazgeçilmez unsurdu. Süleymaniyeli M.Nejat Nakşibendiliğin Hâlidîye kolunun kurucusu Mevlana Hâlit Bağdadî'yi bir Kürt büyüğü olarak tanıttığı yazısında bu konuyu işlemiştir.¹⁷⁶

Terakkî karşısında din kisvesi altında bazı kötü niyetlilerin ortaya çıkabileceğini, asıl gayesi kendi menfaatleri olan bu sahte dindarlara dikkat edilmesi gerektiğini yazan Selimbeyi, batı medeniyetinin zannedildiği gibi Hıristiyan medeniyeti olmadığını, kaynaklarının İslam'a yabancı olmadığını, insan hayatına en uygun medeniyet olduğunu belirtiyordu. İslam dinine karşı ilgisizliği değil bilakis onun değerli esaslarına riayeti sağlayacak olan bu medeniyeti kabul etmeği bir zaruret olarak görüyor, bütün bunlara rağmen bu medeniyeti kabul etmeyenlerin onu durdurmaya çalışanların onun gücü karşısında duramayacaklarını iddia ediyordu.¹⁷⁷

Dönemin gazete ve mecmualarının sıkça işlediği konulardan bir tanesi kadınların erkekler gibi tahsil görüp göremeyeceği üzerineydi. Bu meseleyi konu alan yazılarda Müslümanların yenilikçi bir program dahilinde asrîleşmesi gerektiği fikri savunuluyordu.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Süleymaniyeli M.Nejat Tevfik, "Kürd Büyüklerinden Hz.Mevlana Halid" sayı 10, s.1.

¹⁷⁷ M.Selimbeyi, a.g.m, sayı 17, 26 Nisan 1335, s.3,8.

¹⁷⁸ a.g.m, s.1: Bkz.Janet Klein, "Milliyetçilik; Geç Osmanlı Döneminde Kürt Milliyetçi Söyleminde" Kadın Sorunu"Shahrzad Mojab, Dönemin diğer dergilerinden örnek için bakınız; Masami Arai, *a.g.e*, s.139.

Kürt kadınlarının asri zihniyete uyumunun sağlanması, aile hayatında ıslahatın gerçekleştirilmesi gibi amaçları olan¹⁷⁹ *Kürt Kadınları Teali Cemiyeti*'nin kurulması üzerine yayınlanan bir yazıda Mehduh Selimbeyi medeni gelişmenin sağlanmasında kadınlara düşen rolün ne kadar büyük olduğunu belirtiyor; medeniyet karşısında sesini duyurmak isteyenlerin Avrupa ve Amerikanın ilim, sanat, fen gibi terakkîyatını aynen iktibas etmek mecburiyetinde olduklarını, bunu yaparken de milli değerlerin korunmasına dikkat etmeleri gerektiğini yazıyordu.¹⁸⁰

Selimbeyi, Kürtlüğün yüceltilmesinin kadın erkek ayrımı yapılmadan olabileceğini, hanımların da medeni zaruret idrak etmeleri gerektiğini belirtirken, onların iyi bir aile hanımı, evlatlarına, kardeşlerine vatan vazife ve fedakarlık hislerini aşıl原因an iyi bir ana oldukları zaman, medeni gelişmelerinin tamamlanmış olacağını, aksi takdirde kadınları sosyal meselelerle ilgilenmeyen milletlerin terakkîye ulaşamayacaklarını söylüyordu.¹⁸¹ Bunu yapacak olan Müslüman kadının dini açıdan esasında daha yüksek bir mevkîye sahip olduğunu, mevcut durumun ise böyle olmadığını, özellikle kadının kıyafetiyle meşgul olduğunu yazıyordu. Ona göre Kürt kadını esasında daha özgür sosyal hayatta da erkeklerle beraber yerini almış, tesettürü İslam'ın emrettiği

¹⁷⁹ Aziz Yamülki, "Kürt Kadınları Teali Cemiyeti Müsameresi Münasebetiyle" sayı 25-s.14.

¹⁸⁰ Masami Arai, *a.g.e*, s.142.

¹⁸¹ Memduh Selimbeyi, "İki Eser-i Mebrur" sayı 20-s.4,5,6.

şekildeki lüzumunun dışında kabul etmeyen bir yapıya sahipti.¹⁸²

Selimbeyi kadınların medeni terakkîye ulaşmada ne kadar önemli rolleri olduğunu belirtirken, bunun için sahip olmaları gereken misyonu aile dairesi içerisinde tasarlıyor, aile içinde Kürt kavminin terakkîye ulaşması için fayda sağlayacak vazifeleri üstlenmesi yoluyla bu rolünü oynayacağını düşünüyordu. Abdurrahim Rahmi'nin yazdığı Kürtçe bir şiirde Kürt kadınına yüklediği misyon Selimbeyi'nin düşüncesiyle örtüşüyordu.¹⁸³

Kadınlar konusunda Selimbeyi ve A.Rahmi ile benzer görüşleri savunan A. Aziz Yamulki de her millette olduğu gibi medeni gelişmenin bir şartının da kadınlarının gelişmesiyle ilgili olduğunu, kadınların gelişmişliğinin göstergesinin ise, yetiştirecekleri evlatlarına verecekleri dini, milli terbiye, ırkına ve milletine sadakat ile altı bin senelik tarihine, vatana bağlı olmalarının sağlanması olduğunu belirliyordu.¹⁸⁴

¹⁸² Vanlı M.C. Selimbeyi, "Kürd Hanımı" sayı 14-s.7,8; Masami Arai, *a.g.e.*, s.140.

¹⁸³ A.Rahmi, "Ji Bo Cıvata Dayikan" sayı 22-s.16.

¹⁸⁴ Aziz Yamülki, *a.g.m.*, sayı 25-s.14.

İSKAN POLİTİKASININ SONUÇLARI



İTTİHAT ve Terakkî döneminin gayri Müslimler ve Müslümanlar için uyguladığı bir iskân politikası vardı.¹⁸⁵Bu politika Kürtler için, Rusların doğudan Osmanlı topraklarını işgaliyle birlikte yeni bir döneme giriyordu. Rus işgalinden kaçan ahalinin batı vilayetlerine yerleştirilmesi için uygulanan iskân politikası sonucunda daha çok, Van, Bitlis ve Erzurum ahalisi olmak üzere burada yaşayan nüfusun bir kısmı batı vilayetlerine sevk edildi.¹⁸⁶ Göçmenlerin sevk ile birlikte karşılaştıkları sıkıntılar *Jîn* dergisinde dramatize edilerek dile getirilmiş, göçmenlerin içinde bulunduğu mevcut durum Kürtler arasında kolektif bilincin oluşturulması için kullanılmıştı.

Abdurrahim Rahmi bir yazısında Kürt göçmenlerinin durumuna dikkat çeker; Ermeni ve Rum göçmenlerine Amerika'dan bol miktarda yardım gelirken, Kürt göçmenle-

¹⁸⁵ Bu konuda bkz.Fuat Dündar, *İttihat ve Terakkî'nin Müslümanları İskân Politikası*, 2.Baskı, İstanbul 2002;Erdal Aydoğan, *İttihat ve Terakkî'nin Doğu Politikası*, İstanbul 2005.

¹⁸⁶ Dündar, *a.g.e*, s.139.

riyle kimsenin ilgilenmediğini, gazetelerin ve yardım kurumlarının bunları dikkate almadığı konusunu sitemkâr bir üslupla dile getirmeye çalışır.¹⁸⁷ A.Rahmi bu üslubunu “Van Ne haldedir” başlıklı yazısında da devam ettirir.¹⁸⁸ On birinci sayıda verilen istatistikî verilerle Erzurum Van ve Bitlis vilayetlerindeki Kürt muhacirlerin sayısal tespiti yapılır. Bu üç vilayet ahalisinin durumunun hiç iyi olmadığı anlatılırken, eşrafın yaşadığı sıkıntılardan bahsedilir.¹⁸⁹ Başka bir istatistik de Nasturîlerin, Ermeni ve Kürtlerin Van bölgesindeki nüfus dağılımıyla ilgilidir.¹⁹⁰

Göçmenlerin ezilmişliği ve çaresizliği Türkçe şiirlerle de işlenir.¹⁹¹ Kemal Fevzi hükümete açık mektup olarak yazdığı yazısında Hilafet ve İslamiyet uğrunda her şeylerini feda eden Kürtlerin o günkü durumunu anlatırken göçmenlerle ilgilenen memurları sırtlana benzetir ve Van, Bitlis, Erzurum halkının, enkaza benzettiği, halinden bahseder.¹⁹² “Karlı yurdun öksüz ve nasipsiz evlatları” olarak ifade ettiği Kürtlerin, savaş sonucu ortaya çıkan durumunu duygu yüklü yazılarında tasvir etmeye çalışır.¹⁹³ “Tükenmeyen derdin sahipleri Hilafet uğrunda şehit olanlar, onların gözü yaşlı

¹⁸⁷ A.Rahmi, “Kürd Muhacirleri ne Haldedir,” sayı 8-s.6,7,8.

¹⁸⁸ A.Rahmi “Van Ne Haldedir” sayı 12- s.8.

¹⁸⁹ “Kürd Muhacirlerinden Ne Kalmış” sayı 11- s.7.

¹⁹⁰ sayı 15-s.8.

¹⁹¹ Kemal Fevzi, “Viran Belde” sayı 15-s. 6,7.

¹⁹² Kemal Fevzi, “Hükümet-i Hazıraya Açık Mektub” sayı 13-s. 1,2,3.

¹⁹³ “ Karlı Yurdun Öksüz Ve Nasipsiz Evladlarına” sayı 16- s.2,3,4; “İs-sız Köy” sayı 20- s.1,2,3.

anneleri, babaları, kardeşleri eşleriydi. Onlar, Bitlis'ten, Muş'tan, Van'dan, Erzurum'dan, kalkarak diyar diyar göçen sahipsiz yurtsuz, kimsesiz kalanlardı.”¹⁹⁴ Hizanizâde Kemal Fevzi bu konuyu dillendirdiği başka bir yazısında ezilmişlik ve sefalet içerisindeki diyarları tasvir ederek Kürt gençlerine çağrıda bulunur;

“Demek gözler kör kulaklar sağırdı. Fakat siz gördünüz ve duydunuz, ey Kürd gençleri! Bu mesuliyeti tarih yüklenmez. Onu her zaman zulüm-kâr ve riyakâr gördüm. Asır kabul etmez. Zira hodbin ve nankördür; hodkâm, muhteris ve vefasızdır. Hükümet üzerine almaz. Çünkü senin iradendendi güya senin mümessilindi. Cezanı kendi elinle tayin ettin demektir. Bu mesuliyeti, ey bedbaht Kürd gençliği siz bedbaht omuzlarınızda taşıyacaksınız. Bedbîn ve müteessir olmayınız!”¹⁹⁵

Adana'dan mektup yazan bir Kürt genci de göçmenler konusu üzerinde duruyordu. Memleketleri için fedakarlıklarda bulunmuş insanların buldukları sefalet ve perişanlık içerisindeki durumunu hiç iyi bulmadığını belirterek, bu insanların bir an önce kendi memleketlerine dönmesi için gerekenin yapılmasını arzu ettiğini yazıyordu.¹⁹⁶ Aynı arzuyla yazan Memduh Selimbeyi de Kürt göçmenlerin halini dramatize ediyordu. Ona göre bu durumdan kurtulmanın ve haklarının savunulmasının yolu cemiyetleşmeyle mümkündü. Bütün medeni milletlerde varolduğu gibi böyle bir cemiyet Kürdistan'ın bütün köşelerine “bir mürşit gibi sız-

¹⁹⁴ Kemal Fevzi, “Tükenmeyen Derd”, sayı 24- s.3.

¹⁹⁵ “Gözler Kör Kulaklar Sağır mıdır? sayı 14- s.5.

¹⁹⁶ sayı 15- s.1,2.

cak, karanlığı nur haline getirecek, gönüllere ve dimağlara kumanda edebilecek” bir yapıdaydı.¹⁹⁷

Burada kastedilen cemiyet *Kürdistan Teali Cemiyeti*’ydi. Bu cemiyet birçok yerde şubeler açarak önemli bir icraat olarak Kürt göçmenlerini memleketlerine geri götürmeyi tasarlıyordu. Yalnız cemiyetin çabaları hükümetlerin vaatlerine rağmen sonuç vermemişti.¹⁹⁸ Savaşın başlamasıyla birlikte Anadolu içlerine sevk edilmek zorunda kalan Kürtlerin durumu karşısında cemiyet hükümeti eleştirmekten de geri kalmıyordu.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Memduh Selimbeyi, “(Hevar) İmdad sayı 19- s.4.

¹⁹⁸ “Kürdistan Teali Cemiyetinde Bir Musahebe” sayı 21-s.3.

¹⁹⁹ sayı 21- s.6 ;sayı 22- s.1.

KÜRT NÜFUS ÜZERİNDE NÜFÛZ ÇALIŞMALARI



MİLLİ kimlik olarak Kürtlüğün, Kürtler için kolektif bir bilince dönüştüğünü kabul etmek yirminci asrın ilk çeyreğinde pek mümkün görünmemektedir. Her şeyden önce mevcut şartlar ve Kürt nüfusun farklı coğrafyalar arasında bölünmüşlüğü ve sosyolojik yapısı bu bilincin oluşmasında engellendi. Bu tespit Jin'in yazarları tarafından da kabul edilmiştir. Kürtler asrın başında Anadolu içerisinde Doğu ve Güneydoğu, Irak'ın kuzeyi ve İran'ın batısı gibi coğrafi ve siyasal anlamda birbirinden ayrı bölgelerde nüfus yoğunluğuna sahipti. Kürtlük bilincini milliyetçi bir forma dönüştürme çabasında olanlar ise daha çok İstanbul'da yaşayan küçük bir gruptu. Bunların Kürtlerin yaşadığı bölgelerde bir nüfuz oluşturma şansları oldukça azdı. Hatta Osmanlı sivil ve askeri bürokrasisinde yer alan birçok Kürt asıllı devlet adamının bu grupların faaliyetleri dışında olduğu düşünüldüğünde İstanbul'da dahi nüfuz alanlarının oldukça dar olduğu görünmektedir. *Jin*'in yazarları milli bilinç oluşturma

manın yolunun bütün milliyetçi hareketlerin müracaat ettiği araçlarla olduğunun farkındaydılar. Bunun için mazide aranılan tarih ve lisanın gücünü ortaya koymak için gösterilen çabanın yanı sıra gündemde tartışılan konuları Kürtlerle ilişkisi ölçüsünde ele alıyorlardı. Özellikle I.Dünya Savaşı'yla birlikte artan gündelik hayatın problemleri, sosyal meseleler, savaş ve bunların neticesinde ortaya çıkan çıkan göçler esasında bütün Osmanlı vatandaşları sefalet ve sıkıntı içerisine sokarken, *Jin*'de bu konular Kürtlerle ilişkilendirilerek ele alınıyordu. Mevcut durum *Jîn* yazarları tarafından dramatize ediliyor, sıkıntılara Kürt elitler tarafından kurulmuş cemiyetlerin organize ettiği dayanışmayı hedefleyen faaliyetler yoluyla çare bulunmaya çalışılmıştır. Dergi ülke genelinde Kürtlere dair haberlerin paylaşılması ve cemiyet faaliyetlerinin duyurulmasında önemli katkı sağlıyordu. Kürt cemiyetlerinin gündeme getirdiği ve mücadele ettiği somut problemlerin dergi vasıtasıyla dillendirilip hedef kitle arasında paylaşılması kolektif bilincin oluşmasına dönük bir çabaydı.

Esasında II. Meşrutiyet ile birlikte ortaya çıkan bütün cemiyetlerin faaliyetleri ve hedefleri birbirine benziyordu. Daha önceden de belirttiğimiz gibi, Kürtlerin II. Meşrutiyet'in ilanıyla görünmeye başlayan cemiyet faaliyetlerinin ana hedefi Kürtleri "medeni terakkî"ye ulaştırmaktı. Bu hedefin *Kürdistan Teâli Cemiyeti*'nin seleflerine bakıldığında Kürtlerin terakkisi hedefinin yanı sıra onlardan farklı olarak Mütareke Döneminin belirsizliği içinde açık veya gizli ba-

ğimsizlik, özerlik gibi siyasal hedefleri olduğu da anlaşıl-
maktadır.²⁰⁰

Kürt yetim ve dullarına “iş bulmak, maddi yardımda bu-
lunmak, okullar açmak ve bunlara öğretmen sağlamak” gibi
vazifeleri üstlenen *Kürt Kadınları Teali Cemiyeti* Osmanlı
kadınlarının cemiyet hayatında aldığı rolün göstergesiydi.
Kadınlar artık cemiyet organizasyonlarında yer alabiliyor
ve sosyal faaliyetleri yürütebiliyordu.

Kürt Talebe Hevi Cemiyeti'nin yeniden faaliyete geçmesi
de büyük bir sevinçle karşılanmıştı.²⁰¹Kürtlerin ilim ve irfan
yolunda ilerlemesini vazife edinen bu cemiyet her tarafta
şubeler açmayı planlarken, üyelerini de muasır medeniyet
doğrultusunda yetiştirmek için Avrupa'ya göndermeyi dü-
şünüyordu.²⁰²

Dergide mevlit, sünnet, müsamere ve benzeri toplantıla-
rın Kürtler arasında tanışma ve dayanışmanın aracı olarak
kullanılmasının milli duyguların pekiştirilmesi için gerekli
olduğu savunuluyordu.²⁰³

Derginin 24'ncü sayısında diğerlerinden farklı bir ilan
çıklar. *Jîn* idarehanesi bünyesinde Kürtlerin askeri, ticari ce-
zai, idari ve bunun gibi meseleleriyle ilgilenmek ve onlara
yardımcı olmak üzere bir teşebbüste bulunduğu duyul-

²⁰⁰ sayı 21, s.1,2.

²⁰¹ “İki Eser-i Mebrur” sayı 20- s.4,5; “Bir Hitabe” sayı 22- s.7

²⁰² “Kürd Talebe Hevi Cemiyeti Beyannamesi” sayı 22- s.11

²⁰³ sayı 22- s.6 ;sayı 25- s.4

rulmaktadır. Bütün bu işleri yapmaya talip olan dergi idaresi masraflar dışında ücret istemeyeceğini belirtmiştir.²⁰⁴

Bu teşebbüs *Jîn* idaresinin Kürt nüfus üzerinde nüfûz sahibi olmaya çalışmasıyla ilgilidir. Fakat bunda pek başarılı olamamışlar, mesela İstanbul'daki Kürt hamallar üzerinde bu nüfuzu tesis edememişlerdi. Bu hamallar İstanbul'daki Kürt nüfus arasında önemli yer tutuyordu. Bunların belediye ile irtibatlarını sağlayan bir loncaları ve idare heyetleri vardı.²⁰⁵ *Alemdar*²⁰⁶ gazetesinin başyazarı Refi Cevad (Ulunay)'ın bu loncaya reis seçiminde etkili olmaya çalışması *Jîn*' idaresi tarafından pek hoş karşılanmamış, bu durum derginin 24'ncü sayısında imzasız bir yazıyla eleştirilmiş ve hamal denilen işçilerin Refi Cevad gibilerin yanında yer alacak kadar "karaktersiz" olmadıkları yazılmıştı.²⁰⁷ Bir sonraki sayıda çıkan yazıda bu durumun *Jîn* idaresinin beklediği gibi olmadığı ortaya çıkıyordu. Çünkü, Kürt amelesi beklenenin aksine Refi Cevat'ın yanında yer almayı tercih etmişti. Derginin müdürü Memduh Selimbeyi bu sonuçtan pek memnun kalmamış ve kızgınlığını "İstanbul'da Kürd Amelesi" adlı yazısında ortaya koymuştu; O, kendi idareleri tarafında yer almaları gerektiğini düşündüğü Kürt hamalların Refi Cevat gibilerin yanında yer almasını bir türlü anlayamamıştı. Bu amelelerle Kürtlerden başka herkesin meş-

²⁰⁴ sayı 24

²⁰⁵ Kürt Hamallar için bakınız Rohat Alakom, *Eski İstanbul Kürtleri*, İstanbul 1998, s.139.

²⁰⁶ *Alemdar*, Ağustos 1327-Haziran 1338 çıkmış gazetedir.

²⁰⁷ sayı 24, s.5,6.

gul olduğunu, artık Kürt amelesini yabancıların ilgisinden kurtarmak için onlarla kendilerinin daha fazla ilgilenmesi gerektiğine dikkat çekmişti.²⁰⁸

²⁰⁸ Memduh Selimbeyi, "İstanbul'da Kürd Amelesi" sayı 25- s.1,2,3.

SONUÇ



HAZİRAN 2012 tarihinde Kürt Tarihi başlığıyla popüler tarih dergisi yayımlanmaya başladı. Kürt Tarihi dergisi Kürtlere ve Kürdistan'a dair bilgiyi artırma ve derinleştirme serüvenine popüler bir tarih dergisi olarak katılmayı hedefliyor. Böylece bu konuda Türkçe bilgiyi yaygınlaştırabilecek yeni bir alan açmak istiyor. Tarihe ilginin popüler yayımlar vasıtasıyla arttığı aşikârdır, fakat gözden kaçırılmaması gereken popüler tarih metinleri yeterli akademik çalışmaların olduğu yerde nitelikli metinler ortaya koyabilir. Akademik çalışmaların az olduğu yerde popüler tarih ürünleri sonrasında içinden çıkılmayacak yargılarla dolu bir alan inşa eder. Popüler tarih ürünlerinin atmosferinde doğan akademik çalışmalar popüler tarihçilerin inşa ettiği yargılardan kolaylıkla kurtulamazlar. Bu yargılar tam da milliyetçi tarih yazımının öngördüğü bir şekilde tarihi olguları olduğu yerden alıp bugünkü aklın hizmetine sunarlar. Hedeflenen siyasal sistemi önce tarihin derinliklerinde inşa ederler. Osmanlı tarihi vardır, ama bundan bağımsız bir de Kürtlerin tarihi vardır. Bu tarih öyle bir inşa edilir ki Osmanlı veya

Cumhuriyet' tarihinde Kürtlerin yeri bağımsızlık mücadeleleriyle geçmiştir. Aslında Kürtler her daim bağımsızdılar ve özgürlüklerine düşkündürler. Kürt beylerinin hüküm sürdüğü sınırı belli olmayan neresi olduğunu kimsenin tam olarak tarif edemediği siyasal bir coğrafya kurgulanır. Bu tür yaklaşımlar çelişkiyle başlayan sonuçları getirecektir. Çelişkileri şu sorularla göstermeye çalışırsak; Babanzâde İsmail Hakkı inşa edilen Kürt tarihinde nerede durmaktadır? Kürt kökenli olması onu Osmanlı tarihinden tecrit edebilir mi. Süleyman Nazif Osmanlı tarihinin bir parçası mıdır yoksa Osmanlı tarihine paralel tasavvur edilen Kürt tarihinin önemli figürlerinden midir? Aynı şekilde Ziya Gökalp bu tarihlerin neresindedir. Her üçü de Kürtçü tarih yazımının zikretmekten pek hoşlanmadığı isimlerdir. Bu isimler Kürtçüler arasında muhayyel milletin tarihsel inşasında yeterince hizmet edecek veriler sunmadıklarından dolayı, Süleyman Nazif'in mezarı taşınıldığı sırada orada bulunan Musa Anter'in hatıralarında bahsettiği üzere kafatasına tekme atılmayı hak edecek kadar nefret edilecek figürlerdir.

Günümüzde Kürtler üzerine akademik çalışmalara her zamankinden fazla ihtiyaç duyuluyor. Güvenlik politikalarına referansla kurgulanan resmi tarih kurgusu ve bu kurgu karşısında oluşturulan savunma metinlerinin işlevselliği ortadan kalkmışken boşluğu doldurmaya aday Kürt yazarlar tarafından yazılan ideolojik ürünlerin geçmişte her iki tarzda üretilen metinlerin ötesine geçebileceğini söylemek mümkün görünmüyor. Hem Osmanlı hem Cumhuriyet döneminde uygulanan hükümet programlarının aktüel ihti-

yaçlardan kaynaklı olabileceğini düşünmek kenara itilerek bütün uygulamaların Kürtlerin varlığını ortadan kaldırmaya yönelik olduğu iddiasıyla ortaya çıkılıyor. Mesela Dersim de çıkan isyanın benzeri Batı veya Orta Anadolu'da bir yerde çıkmış olsaydı devletin bu isyanı bastırma konusundaki yaklaşımı o zaman için nasıl olurdu?

Evet, Kürtlerin bir tarihi olmalı, fakat bu Türk tarihinden ne derece ayrılabilir? Tarih çalışmalarında Kürtleri bir mesele olarak almadan her şeyden önce tarihin tabii süreci içerisinde anlamamanın yolları açılmalı.

Bu çalışmada hedeflenen tarihin bir döneminde, Kürt milliyetçiliğinin mahiyetini bu milliyetçiliğin yazılı metinlerinin görünmeye başladığı önemli bir örneği olan *Jîn* dergisi üzerinden anlamaktı. Anlaşılanı açıklayabilmek belli kavramların arkasında yatan yapıyı dikkate almaksızın olmuyor. Kitabın konularında gereksiz dağınıklığa girmemek için üzerinde fazla durmadığımız bu yapı, "Kürt" ve "Kürdistan" kavramlarında mündemiçti. Millet ve milliyetçilik olgusu dairesinden baktığımızda bu kavramların arkasındaki yapı bir maluliyete işaret ediyordu. Bu maluliyet aynı zamanda dönemi itibariyle Kürt milliyetçiliğinin mahiyetini belirliyordu.

Netice olarak Kürt milliyetçiliğinin mahiyetini şu şekilde tasvir edilebilir. Kürt milliyetçileri bugün olduğu gibi dün de ağırlıklı olarak Türkçeyi yazı dili olarak kullanmaktadır. Bunun için Kürtçe ile yazı dili olarak ilgileri dikkat çekmeyecek kadar azdır. Okur-yazarlık ve eğitim Türkçe ile ilişki-

lidir. İslam, Osmanlılık ve Hilafet gibi mevcudiyetlerine anlam katan değerler, geçmişte milliyetçiliklerinin sınırlarını da belirleyen unsurlar olmuştur. Kürtçü aydınlar Osmanlı döneminde Kürt nüfusun yoğun olduğu doğu bölgelerinde ve İstanbul'da dahi bu nüfus üzerinde ciddi bir nüfus kuramamışlardır. Siyasal bir bilinç olarak Kürtlüğün Kürt nüfus üzerindeki kitlesel bir nitelik kazanması 1980 sonrasında gelişmelerle ilgilidir. Kürtlerin yaşadığı coğrafya ve nüfusun yapısı milliyetçilerin tahayyül ettikleri millet yapısından çok uzaktaydı ve yakın zamana kadar da bu şekildeydi. Kürt milliyetçilerinin arasında babalarının emirlik statüsünün verdiği meşruiyetle hareket edenlerin etkinliği dikkat çekmektedir. Bunların aldıkları Batı tarzındaki eğitime rağmen ayrılık söz konusu olduğunda babalarının topraklarını idare etmeye dönük, feodal talepleri ortaya çıkmıştır. Geçmişte kurulmuş devlet örneği olmaması siyasal özerkliği geçmişin nispeten özerk yapılarında aranmıştır.

Kürt coğrafyasında homojen bir Kürt nüfusu olmadığı gibi, bugün Kürt milliyetçisi olarak tanımladığımız isimlerin kolektif bir zihne sahip oldukları söylenemez. Kürt milliyetçi hareketi içinde bulunan isimlerin modern eğitim almış olanları dâhil entelektüel kabiliyetleri bakımından zayıf görünmektedirler. Aralarında Kürt olmalarına rağmen bir Babanzâde İsmail Hakkı, Süleyman Nazif gibi eserleriyle tanınmış isimlere rastlanmaz. Birçok konuda Türk milliyetçiliğinin tecrübesinden yararlanmışlardır. Kürt asıllı Osmanlı entelektüelleri milliyetçi grupla zaman zaman dirsek temasında olmuş olsalar da özellik *Jîn* çevresinde bunu pek

göremeyiz. Dışarıdan sağlanabilecek yabancı destek konusunda da birliktelik yoktur. İngiltere, Rusya, Amerika, Fransa gibi ülkeler kendi menfaatleriyle örtüştüğü ölçüde destek vermişler, bu ülkeler arasındaki çıkar çatışması verilen desteğin mahiyetini belirlemiştir.

DİZİN

- Abdulkadir Koyi, 45
Abdullah Cevdet, 33, 34, 35,
48, 59, 60, 61, 62, 69,
98, 128, 133
Abdurrahim Rahmi, 45, 48,
49, 50, 51, 52, 54, 99,
106, 107, 138
Abdurrahman Bedirhan, 34
Abdurrahman Salim, 45
Adana, 109, 137
Ağrı İsyanı, 61
Ahmed Hani, 87, 88
Ahmed Hâni, 45
Ahmet Hani, 50
Akida-yı Kurdan, 89
Amerika, 15, 38, 93, 97, 98,
99, 103, 107, 120
Anittepe, 56
Ankara, 56
Antakya, 61
Antakya Lisesi, 61
Aryanî, 79, 80, 85
Aşiret Mektepleri, 32, 33
Avrupa, 15, 28, 29, 37, 38,
64, 84, 99, 103, 105, 113
Babanzâde İsmail Hakkı,
117, 119
Babiâli, 44
Balkan Savaşları, 62
Balkanlar, 29
Barbaros Mektebi, 53
Başkale, 53
Başkale Aşağı Mektep, 53
Batum, 61
Bedirhan Bey, 37
Bedirhanîler, 38
Bitlis, 48, 53, 56, 62, 94,
107, 108, 138
Bitlis Vilayeti, 56
Bozarslan, 18
Celadet Ali-Kamuran, 64
Celaeddin Harzemşah, 94
Cemil Paşazade, 38
Cenevre, 34
Cudi, 78
Çölemerik, 58
Darülaceze, 53
Darülfünûn, 60, 64
Dehhak, 74, 76, 80, 81, 90,
91, 133
Demavend Bayramı, 76
Demirci Kave, 80
Dersim, 48, 118
Dicle, 79
Diyarbakır, 34, 48, 49, 95,
102
Dokuzuncu Kolordu, 61
Ebussuud Caddesi, 44
Emerson, 98
Emetullah, 53
Emir Şeref Han, 68
Encum Yamülki, 95
Encyclopedia Britannica, 78

Ermeni, 30, 31, 38, 85, 96,
97, 107
Ermeniler, 30
Ermenistan, 30
Ernest Gellner, 14, 83
Ernest Renan, 76
Erzurum, 92, 107, 108
Fatih Dersiamları, 60
Feridun, 76
Fırat, 79
Fransa, 15, 64, 120
Gellner, 14
Genç Kalemler, 69
Girit, 34
Goran, 85
Grek, 29
Habeşistan, 77
Hacı A. Kadir Koyî, 78
Hakkari, 53
Halep, 61, 92, 131
Halil Hayalî, 46, 56
Halkalı Ziraat Mektebi, 56
Hamidiye Alayları, 32
Hamza (Müküslü, 43
Harp Okulu, 61, 62
Haydarizâde İbrahim, 81,
82, 92, 103
Herder, 83
Heteva-i Kürd, 40
Hevi Cemiyeti, 60
Hevi Talebe Cemiyeti, 102
Hizanizade, 109, 133
Hizânîzâde, 62
Hobsbawm, 11
Hoybun, 61
I.Dünya Savaşı, 30, 36, 112

II. Meşrutiyet, 24, 34, 40,
41, 101, 112
İbranice, 58
İçtihat, 61
İhsan Nuri, 48, 97, 137
ihtiyat zabiti namzeti, 61
İlahiyat Fakültesi, 54
İngiltere, 26
İranî, 67, 75, 77, 79
İsfahan, 92
İshâk Sukutî, 33
İshak Sükûti, 34
İsmail Paşazade, 35
İsmail Vedat, 83, 84, 94
İstanbul, 11, 14, 17, 19, 24,
25, 26, 27, 30, 31, 33,
34, 35, 36, 37, 39, 40,
41, 43, 44, 45, 46, 48,
50, 53, 54, 55, 56, 57,
60, 61, 62, 63, 64, 73,
74, 76, 86, 102, 107,
111, 114, 115, 119, 127,
128, 129, 130, 131, 141
İstiklâl Savaşı, 30
İttihad-ı İslam, 29
İttihat ve Terakkî, 33, 37,
107
İttihat ve Terakkî Cemiyeti,
33
Jön Türk, 24, 33, 40, 41,
127
Kadızaade M. Şevki, 50
Kafkas Cephesi, 61
Kahire, 34
Kamran Ali Bedirhan, 48,
64, 96, 98
Kars, 92

Kave, 74, 75, 76, 80, 81, 90,
91, 141
Kâzım Nami, 69
Keldânî, 85
Kemal Fevzi, 48, 62, 63, 90,
108, 109, 129, 137, 138,
140, 141
Kerim Han, 77
Kurmançı, 44
Kürd Maarif Neşriyatı
Cemiyeti, 78
Kürd Tamim-i Maarif
Cemiyeti, 68
Kürdistan, 18, 19, 24, 26,
30, 31, 33, 34, 37, 38,
40, 41, 42, 57, 60, 61,
67, 70, 71, 78, 79, 86,
92, 95, 96, 98, 99, 100,
102, 109, 110, 112, 118,
127, 128, 129, 130, 131,
133, 134, 135, 136, 140
Kürdistan gazetesi, 33, 40
Kürdistan Teali Cemiyeti,
37, 42, 99
Kürt alfabesi, 46
Kürt Bayramı, 75
Kürt Hevi Talebe Cemiyeti,
35
Kürt İstiklal Komitesi, 37
Kürt Kadınları Teali
Cemiyeti, 95, 105, 113
Kürt Maarif Neşriyat
Cemiyeti, 91
Kürt Talebe Hevi Cemiyeti,
87, 113

Kürt Tamim-i Maarif
Cemiyeti Beyannamesi,
84, 136
Kürt Teavün ve Terakkî
Cemiyeti, 35, 101
Lav Reşid, 89
M. Sakin, 79
Maliye Meslek Mektebi, 54
Manisa, 54, 55
Medler, 79
Medyalı, 77
Mehmed Mihri, 60
Mehmet Emin Bozarıslan, 18
Mehmet Mihri, 61, 88
Mehmet Tevfik Efendi, 58
Mem u Zin, 50, 87, 88, 89,
130, 137, 139
Memduh (Selimbeyi), 43
Memduh Selimbeyi, 48, 61,
81, 87, 89, 90, 91, 99,
103, 105, 109, 110, 114,
115, 137, 138, 139, 140,
141
Meme Alan, 46
Midyat Mal Müdürlüğü, 54
Mikdat Mithat Bedirhan, 34
Modan, 56
Moğollar, 94
Molla Ahmet Cezirî, 45
Mondros Mütarekesi, 17
Musa Anter, 45, 57, 117
Muş, 109
Mutki, 56
Müşir Ahmet Paşa, 35
Mütareke, 99
Nargin, 53
Nasturi, 108

- Necm-i İstikbâl Matbaası, 44
 Nejat, 59
 Nuh, 77
 Nuh Tufanı, 77
 Oğuz Han, 63
 Orman Mektebi, 56
 Osmanlı Ermenileri, 30
Osmanlı Kürt İttihat ve Terakki Cemiyeti, 34
Osmanlı Kürt İttihat ve Terakkî, 101
 Pehlevice, 84
 Pertev, 53
 Refi Cevad(Ulunay), 114
Roju Kürd, 35, 69
 Rusya, 15, 16, 26, 29, 31, 37, 38, 53, 120
 Sabit Bitlis Gönüllü Alayı Komutanı, 53
 Said (Nursi), 53
 Samî, 79, 87
 Selahaddin Eyyubi, 81, 90
 Selahaddin Eyyûbî, 77
 Seyit Abdülkadir, 35
 Sınır sokak, 56
 Sicill-i Ahval, 51
 Siverek, 48, 49, 85, 86
 Siverekli Hilmi, 48, 49, 51, 86, 89, 90, 135, 137, 139
 Slav, 29
 Sokullu Mehmet Paşa Mektebi, 53
 Sorani, 44
 Sultan Selim, 94
 Suriye, 61
 Süleyman Nazif, 48, 59, 60, 117, 119, 136
 Süleymaniye, 58
 Süleymaniye Sancağı, 58
 Süleymaniyeli Tevfik, 58, 76
 Süleymaniyeli Vedat, 59
 Süreyya Bedirhan, 37
 Süryanice, 58
 Şehname, 74, 75, 81, 90, 128
Şerefname, 75
Şerefnâme, 68, 69
 Şerif Paşa, 38
 Şeyh Rıza, 45
 Şeyh Sait, 62
 Şeyh Ubeydullah, 30, 31, 128
 Şeyhülislam, 48, 92, 94
 Şilanlızâde, 78
 Şilanlızâde Eyüp Sabri, 80
 Şiraz, 92
 Taşköprü Mal Müdürlüğü, 54
 Tebriz, 92
 Tevfik Hamdi, 102
 Trabzon, 61
 Turanî, 66, 79, 85
 Türkçülük, 62
 Van, 25, 48, 49, 53, 61, 97, 107, 108, 130, 131, 136
 Van Darülmualimin Mektebi, 53
 Wilson, 38, 44, 93, 97, 98, 99, 137
 Yamulki, 95, 106, 140, 141
 Yamulkizade Abdülaziz, 77
 Yamulkizade Aziz, 48, 81, 134, 138
 Yamülki, 96, 105, 106

Yunanistan, 34
Yusuf Ağa, 56
Yusuf Sabri, 78

Zaza, 85
Zender köyü, 56
Ziya Gökalp, 8, 57, 83, 117

KAYNAKLAR



- Alakom, Rohat, *Hoybun Örgütü*, İstanbul, 1998.
- Alakom, Ruhat, *Eski İstanbul Kürtleri*, İstanbul, 1998.
- Anter, Musa, *Hatıralarım I-II*, İstanbul, 2000.
- Arai, Masami, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, 3. Baskı, İstanbul, 2003.
- Aydoğan, Erdal, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası*, İstanbul, 2005.
- Aytepe, Oğuz, "Kürdistan Teali Cemiyeti", *Tarih ve Toplum*, Haziran, 1988, sayı 174.
- Aytepe, Oğuz, "Kürt İstiklal Komitesi", *Tarih ve Toplum*, Mayıs, 1998, sayı 173.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev.Coşkun Üçok, 3. Baskı, Ankara, 2000.
- Bender, Cemşid, *Kürt Tarih ve Uygarlığı*, İstanbul 1991.
- Bender, Cemşid, *Kürt Uygarlığında Alevilik*, İstanbul.
- Birinci, Ali, "Osmanlılıktan Ayrılkçılığa Bir Meşrutiyet Jön Türkünün Hikayesi", *Ercüment Kuran Armağanı*, Ankara.
- Bozarslan, Hamit, "1918-1919 Yazılı Kürt Tarih Söylemi Üzerine Bazı Hususlar", Vali, Abbas, *Kürt Milliyetçiliğinin*

- Kökenleri*, Çev. Nilay Özek Gündoğan-Azat Zona Gündoğan, İstanbul 2005.
- Bozarslan, Hamit, "Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği; Zimni Sözleşmeden Ayaklanmaya"Eric Jan Zürcher, *Türkiye'de Etnik Çatışma*, 2.Baskı, İstanbul 2005.
- Bozarslan, M. Emin, *İlk Kürd Gazetesi Kürdistan*,(Transkripsiyon ve Değerlendirme), İsveç, 1991.
- Bozarslan, M.Emin, *Jin* (Kovara Kurdi-Tırkı;Kürdçe-Türkçe dergi) Upsala-İsveç 1995.
- Van Bruniessen, Martin, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, Özge Yayıncılık, Ankara.
- Celil, Celile, *Şeyh Ubeydullah Nehri*, Çev. M. Aras, İstanbul 1998.
- Celile, Celili, *Osmanlı İmparatorluğunda Kürtler*, Çev.Mehmet Demir, Ankara 1992.
- Dündar, Fuat, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası*, 2. Baskı, İstanbul, 2002.
- Firdevsi, *Şehname*, Çev.Necait Lugal, C.I, 3. Baskı, İstanbul, 1994.
- Gellner, Ernest, , *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev.B.Ersan Behar-G.Göksu Özdoğan, İstanbul 1992.
- Göldaş, İsmail, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, İstanbul 1991.
- Hanioğlu, M.Şükrü, *Doktor Abdullah Cevdet*, İstanbul.
- Hanioğlu, M.Şükrü, , *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük(1889-1902)*, İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, Eric J., *Millletler ve Milliyetçilik*, Çev.Osman Akınhay, 2.baskı, İstanbul 1995.
- Jwaideh, Wadie, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, Çev.İsmail Çekem-Alper Duman, İstanbul 1999.

- Kayalı, Hasan, *Jöntürkler ve Araplar*, İstanbul, 2003.
- Kireççi, Mehmet Akif, *Başlangıcında Günümüze Arap Milliyetçiliği*, Grafik Yayınları, Ankara 2012.
- Kodaman, Bayram, *Sultan II.Abdulhamit Devri Doğu Anadolu Politikası*, Ankara 1987.
- Kutlay, Naci, *21. Yüzyıla Giderken Kürtler*, İstanbul, 2002.
- Kutlay, Naci, *İttihat Terakki ve Kürtler*, Ankara 1992.
- Kutlay, Naci, *Türk Siyasal İslamcılığında Kürt Damarları*, Ankara 2005.
- Malmisânij, *Bitlisli Kemal Fevzi ve Kürt Örgütleri İçindeki Yeri*, 2. Baskı, 1993.
- Malmisânij, *Cızıra Botanlı Bedirhaniler*, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- Malmisânij, *Kürt Talebe-Hevi Cemiyeti*, İstanbul, 2002.
- Malmisânij, *Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti ve Gazetesi*, 2. Baskı, İstanbul, 1999.
- M.Malmisânij, *Türkiye ve Suriye'de Kürtçe Kitap Yayıncılığının Dünü ve Bugünü*, İstanbul 2006.
- Meriç, Cemil, *Jurnal 2*, İstanbul 1993.
- Mumcu, Uğur, *Kürt-İslam Ayaklanması*, İstanbul 1994.
- Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları*, Doğubatu Yayınları, 3.Baskı, Ankara 2009.
- Özoğlu, Hakan, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, çev.Nilay Özek-Gündoğan- Gündoğan , Azad Zona İstanbul 2005.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Tarih Boyunca Kürttürkleri ve Türkmenler*, Ankara 1983.
- Pour, Amir Hassan, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, Çev. İbrahim Bingöl-Cemil Gürdoğan, İstanbul 2005.

- Pour, Amir Hassan, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, Çev.İbrahim Bingöl-Cemil Gündoğan, İstanbul 2005.
- Ramsaur , E.E., *Jöntürkler ve 1908 İhtilali*, çev. Nuran Yavuz, 2. Baskı, İstanbul, 1982.
- Rogan, Eugene L. - Akpınar, Alışan, *Aşiret, Mektep, Devlet*, İstanbul 2001.
- Smith, Anthony D., *Milli Kimlikler*, 3. Baskı, İstanbul, 2004.
- Smith, Anthony D., *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir, Ankara, 2002.
- Süleyman Sabri Paşa, *Van Tarihi ve Kürt Türkleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1982.
- Şeker, Nesim, "Türklük ve Osmanlılık Arasında;Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'de Milliyet Arayışları ya da Anasır Meselesi", Derleyen; Eric Jan Zürcher, *Türkiye'de Etnik Çatışma*, 2.baskı, İstanbul 2005.
- Şerefhan, *Şerefname*, Çev. M. Emin Bozarıslan, 4. Baskı, İstanbul, 1990.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.I., 2. Baskı, İstanbul, 1988.
- Türköne, Mümtaz'er, *Milletler ve Milliyetçilikler*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2012.
- Ünal, Fatih, *Kürt Meselesinin Ortaya Çıkışı*, (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi) İstanbul, 1995.
- Vali, Abbas, *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Çev. Fahriye Adsay-Sema Kılıç, Ü.Aydoğmuş, İstanbul 2005.
- Van Bruinssen, Martin, "Ahmet Hani'nin Mem u Zin'i ve Kürt Milli Uyanışının Ortaya Çıkışındaki Rolü" Abbas Vali, *Kürt Milliyetçiliğinin Kökenleri*, Çev.Nilay Özek Gündoğan-Azat Zona Gündoğan, İstanbul 2005.

Van Bruniessen, Martin, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev. Nevzat Kıracı, 4.Baskı, İstanbul 2002.

Van Brunissen, Martin, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 3.baskı, çev. Banu Yalkıt, İstanbul 2003.

Yazganalp, Tarık Mümtaz, *Çizgiler ve Bilgiler*, Halep 1936.

Yeni Yayınlar Aylık Bibliyografya Dergisi, Mayıs-Temmuz 1957, cilt II, sayı 5-7.

Jin Dergisindeki Yazılar

Sayı 1, 7 Teşrin-i Hasbihal 1334.

- Bir Hasbihal, Haydarizâde İbrahim, s.3.
Kürdler Uykuda Değil, Bir Kürd (Abdullah Cevdet), s.5.
Dehhak Efsanesi-Kurdiye Bitlisi-s.7.
Bang A.Rahmi, Şiir, s.12. (Davet).
Heva me, A.Rahmi, s.13. (Havamız).
Haver ey, M. Şevki, şiir, s.14. (İmdat).

Sayı 2,14 Teşrin-i sâni 1334.

- Dehhak Efsanesi, Kurdiye Bitlisi, s.1.
Beka Milletindir, Hizanizâde Kemal, s.6.
Edebiyat-ı Kurdiyeden Bazı Numuneler, Mehmed Mihri, s.9.
Zanin Di Peşiya Hemi Tiştane, Mehmed Şefik, s.13. (Bilim en önemli şeydir)
Asar-ı Eslafdan, Abdulkadir Koyi, Şiir-s.15.

Sayı 3, 20 Teşrin- i sâni 1334.

- Kürdler Münasebetiyle, Kurdiye Bitlisi, s.1.
Kürdistan, Kamuran Ali Bedirhan, s.4.
Kürdler'de Durub-ı emsal, Lav Reşid, s.6.
Necmeddin Bey'e Cevabımız-Heyet-i Tahririye, s.9
Feryad, Kadızâde Şevki, şiir, s.11.
İttifak, A.Rahmi, s.13.
Eşka Velat, A.Rahmi, şiir, s.14.(Memleket Aşkı)

Sayı 4, 27 Teşrin-i sâni 1334

Kürdlere Dair, Süleymaniyeli Tevfik, s.1.

Kürdlerde Durub-ı emsal, Lav Reşid-s.4.

Bir Kürd Mahbubesinin Sabah Meşguliyeti, A. Rahmi, s.9.

Tehassuri Civani ve Teraney Veten, M.Şevki, s.12. (Gençlik ve Vatan Özlemi)

Vaziyeti me Kurdan de Esri Hazır, M.Şevki, s.14. (Zamanımızda Kürtlerin Durumu)

Sayı 5, 13 Kanun-ı evvel, 1334.

Kürdler Ne İdi Neler İster, Yamulkizâde Aziz, s.1.

Kürdlerde Durub-ı Emsal, Lav Reşid, s.3.

Kervan-ı Gam, Süleymaniyeli Tevfik, s.7.

Bir Mektub, Doktor F.Berho, s.9

Asar-ı Eslafdan-Hacı Abdulkadir Koyi-s.12-şiir

Deste tene deng ji nayet-A.Rahmi-s.14-şiir, (Bir Elden Ses Çıkmaz)

Bıçuke Negirit Memike Nahut-A.Rahmi-s.15, (Ağlamayana Meme verilmez)

Sayı 6, 25 Kanun-ı Evvel 1334.

Kürdistan'da ki Şehirler Sekenesi Türk müdür ?-Kurdiye Bitlisi-s.1

Kürdlere ;Bugünkü Vazifemiz-Kürdzâde Kemal- s.9

Mektub-ı Manzum-Süleymaniyeli Tevfik-s.12-Kürtçe Türkçe

Hale me ye hazır-A.Rahmi-s.14, (Şimdiki Halimiz)

Selaye Şeve-A.Rahmi-s.16-şiir, (Gecenin Çağrısı)

Sayı 7, 2 Kanun-ı sâni 1334.

Başlıksız-Süleymaniyeli Tevfik-s.1
Kürdlerde Durûb-ı emsal-Lav Reşid-s.4
Edebiyat-ı Kürdiyeden Bazı Numuneler-Mehmed Mihri-s.9.
Verekek Le Refzi Hatirat-Mustafa Termo-şiiir-s.12
Şere Topan Hilas Bu-A.Rahmi-s.12, (Topların Savaşı Bitti)
Gazel-Kadıızâde Latif-şiiir-s.14

Sayı 8, 9 Kanun-ı sâni 1335.

Kürd Türk Birliği- Süleymaniyeli Vedad-s.1
Kürd Muhacirleri Ne Halde-A.Rahmi-s.4
Kürd Gençlerine-Siverekli Hilmi-s.7
Girdi Seyvan-Yamulkizâde Abdulaziz-s.10
Bir Kürd Çocuğunun İhtisasatı-Süleymaniyeli Mahmut Ne-
jad-s.11
Kürdlerde Durub-ı emsal-Lav Reşid-s.12
Jibo nesla tet-A.Rahmi-s.16-şiiir
Piçikokek İbret-A.Rahmi-s.16,(Küçük İbret)

Sayı 9, 16 Kanun-ı sâni 1335.

Kürd Tarihinde Baban Hanedanı-Aziz-s.1
Kürdistan ve Kürdler, Kamuran Ali Bedirhan, s.6.
Kürdçe Lisanımız, İsmail Vedad, s.12.
Bir Mektup, Bir Muallime, s.12.
Behevi Nebin, A.Rahmi, s.14-şiiir
Asar-ı eslafdan-Meşvi-s.14-şiiir
Velat-A.Rahmi-s.15 (Memleket)

Sayı 10, 2 Şubat 1335.

Hazret-i Mevlana Halid-M.Nejat Tevfik-s.1

Kürdistan-s.6

Deng-A.Rahmi-şiiir-s.9 (Ses)

Kürt Tamim-i Maarif Cemiyeti Beyannamesi-s.10

Veten-M.Şevki-s.16 (Vatan)

Sayı 11, 15 Şubat 1335.

Kürd Tarihinden Baban Hanedanı, Yamulkizâde Abdulaziz,
s.1.

Kürdistan Asar-ı Kadimesi, M.Şakir-s.3

Gazel-Süleyman Nazif-s.6.

Kürd Muhacirlerinden Ne Kalmış-s.7.

Bir Hikaye-Dersimli Hüzn-i-s.8

Nalina Seviki-A.Rahmi-s.11 (İnleyen Yetim Çocuk)

Veten-M.Şevki-s.12

Bir Mektub-Bir Kürd-s.15

Sayı 12, 25 Şubat 1335.

Kürdistan Tarihi-Mehmed Sakin-s.1

Kürdlerde Vehbi Zeka-Tevfik-s.4

Van Ne Haldedir?, A.Rahmi, s.7.

Hürriyet-i akvam Hakkında bir fikri felsefi, Ahmed Vehbi-
s.11.

Ji Asare Kevn(asar-ı eslafdan)Hazreti Şeyh Ahmed-i Hani-
şiiir, s.14.

Asar-ı eslafdan, Hazreti Siyahpoş, şiiir, s.15.

Kurmancı ra Kurdizâde, E.Sabit, s.16. (Kürtçeye)

Sayı 13, 10 Mart 1335

Tebrik

Açık Mektub, Kemal Fevzi, s.1.

Kürdler Tarihi Bir millettir, Yusuf Sabri-s.1

Baban Tarihi, Yamulkizâde Abdulaziz-s.3.

Kürdlere Dair, Kurdiye Bitlisi, s.10.

Şehirliler ve Köylüler-Siverekli Hilmi-s.13

Hayye'l-essela, Şiir, s.15.

Vekta Bihare, E.Sabit, şiir, s.16. (Bahar Vakti)

Sayı 14, 12 Mart 1335.

Sersal Tebriği

Gözler Kör Kulaklar Sağır mıdır, Kemal Fevzi, s.2.

Kürt hanımı, Memduh Selimbeyi, s.6.

Kürdçeye Dair, Kürdiye Bitlisi, s.10.

Kürdlerde Durub-ı Emsal-Siverekli Hilmi, s.15.

Sersal Ji Mem u Zine, Ahmede Hani, şiir, s. 8.(Mem u Zin'in Yıldönümü İçin)

Tebrik-Jin.

Sersal-A.Rahmi-şiir.

Ji asare kevn, Ahmed Ceziri,şiir (Eski eserler)

Lebo Kurdan, M. Şevki-şiir.

Sayı 15, 30 Mart 1335.

Adana'dan Bir mektub, Bir Kürt genci, s.1.

Wilson prensibi ve Kürdler, İhsan Nuri, s.3.

Viran Belde(Bitlis) Kemal Fevzi, s.6.
Bir İstatistik, s.8.
Kürdçeye Dair, Kurdiye Bitlisi, s.11.
Baban Hanedanı, Yamulkizâde Aziz, s.18.
Nur, A.Rahmi, şiir, s.20.
Megerim aciz i?, M.Şevki, şiir, s.20.
Meme Alan, A.Rahmi, s.21.

Sayı 16, 10 Nisan 1335.

Yüksek Bir Eseri Hamiyet, s.1.
Mektub Sureti, s.1.
Karlı Yurdun Öksüz ve Nasibsiz Evladlarına, Kemal Fevzi,
s.2.
Eyyam-ı Mahsusamızı Teyid Meselesi, Memduh Selimbeyi,
s.5.
Mem u Zinin Tabı Münasebetiyle, Memduh Selimbeyi, s.8.
Bir Hikaye-i Tarih, Lav Reşid, s.10.
Gazindek, Kurdiye Sivereki, s.13.
Meme Alan, Abdurrahim Rahmi, s.14.

Sayı 17, 26 Nisan 1335.

Kürdlerde Terakki Ceryanları, Memduh Selimbeyi-s.1.
Bir Hikaye-i Tarih, Lav Reşid, s.10.
Nezanin, A.Rahmi, şiir, s.17. (Bilgisiz)
Kürdçe Elifba Numunesi, s.17.

Sayı 18, 8 Mayıs 1335.

Kürdler İrani Değil midir?, Kurdiye Bitlisi, s.1.

Kürdler Tarihi Bir Milletdir, s.9.

Baban Hanedanı,Yamulkizâde Abdulaziz, s.11.

Ji Zin e, şiir, A. Rahmi (Jin İçin), s.13.

Mirovini, A.Rahmi, şiir (İnsanlık), s.13.

Gazin, Fikri Necdet, şiir (Sitem),s.15.

Çon Bikoşin, Daver, şiir, s.16.

Sayı 19, 21 Mayıs 1335.

Hevara-(İmdad)-Memduh Selimbeyi-s.1

Kürdler İrani Değil midir-Kurdiye Bitlisi-s.5

Kürdlerde Durub-ı Emsal-s.9-Siverekli Hilmi

Dibace-Mem u Zin -s.12-Hamza

Ji Bajariya ra-Şehirlilere-s.15-şiir-Zahoyi

Lome Ji Bilbil-A.Rahmi-s.16-şiir (Bülbüle Serzeniş)

Sayı 20, 4 Haziran 1335.

Issız Köy(Hicret Levhalarından)Kemal fevzi-s.1

İki Eser-i Mebrur-Memduh Selimbeyi-s.4

Bir Mektub-s.10

Kürdler İrani Değil midir-Kurdiye Bitlisi-s.13

Ayini Mezdek u Babek-Şiir-Şeyh Rıza-13

Istrana Kurdan-Süleyman Bohti-s,16 şiir, (Kürtlerin Türkü-sü)

Sayı 21, 18 Haziran 1335.

Kürdistan Teali Cemiyetinde Bir Musahabe, Memduh Selimbeyi, s.1.

Bir Muhacirin Nazlı Niyazı-Kalender-s.7.

Kürdler İrani Değil midir-Kurdiye Bitlisi-s.9.

Kürd Talebe Hevi Cemiyeti Beyannamesi-s.12.

Beyanname Cıvata Fekihe Hevi Kurdan-s.14. (Hevi Cemiyetinin Beyannamesi)

Jibo Şerif Paşa, A.Rahmi-s.15-şiir, (Şerif Paşa İçin)

Hemuman-şiir-Daver Erdalani-s.16.

Sayı 22, 2 Temmuz 1335.

Iyd-ı Fıtır-s.1.

Bir Mektub-Y.Ziya-s.2.

Bir Hitabe-Encum Yamulki-s.4.

Kürd Masalları-Kemal Fevzi-s.6.

Kürd Talebe Hevi cemiyeti Beyannamesi,s.11.

Muhterem Karilerimize ve Abonelerimize-s.13.

İda Ramazane-s.14.

Münacaat-Baban Abdurrahman-s.14-şiir

Sere Sibe –Hilmi Sivereki-s.15-şiir (Sabah Vakti)

Jibo Cıvata-şiir-s.19-A.rahmi (Topluluk İçin)

Sayı 23-28 Ağustos 1335

İtizar, s.1.

Bir Haber(Yevmi Gazetelerden)-s.1

Hicran-ı Bohtan, Mirzaye Ceziri, s.2

Baban Kürdlerinde Kabiliyet-i Harbiye-Emin Feyzi-s.5.

Kürd Gençleri Kavuk Sallamaz, Necmeddin Hüseyin, s.8.
Altun Kaküllü Çocuk, Kemal Fevzi, s.1.
Le ber Ruhi Kurde Biçukon, şiir, Lahuti Han, s.15. (Küçük
Kürdlerin Ruhü Önünde).
Gaziya Dumahike-A.Rahmi-s.16-şiir.

Sayı 24, 3 Eylül 1335.

İyd-i adha, s.1.
Tükenmeyen Derd, Kemal Fevzi-s.2.
Hudud-ı Vazife -Tecavüz-i had-s.5.
Bir Tarih, Bir Tesid, s.7.
Altun Kaküllü Oğlan, Kemal Fevzi-s.10.
Kürdlerde Durub-ı Emsal-Hilmi, s.14.
İda Gurbane-s.16.
Firkat, A.Rahmi, şiir, s.16.
Karilerimize ve Abonelerimize, s.17.

Sayı 25, 2 Teşrin-i evvel 1335.

İstanbul'da Kürd Amelesi-Memduh Selimbeyi-s.1
Kave Yevmi Mahsusı, Memduh Selimbeyi, s.3.
Bir Hikaye-i Zaman, s.4.
Kave Hakkındaki Fıkra-i Tarihiye, s.8.
Baban Kürdlerinin Kabiliyet-i Sinaie ve İlmîyeleri-Emin
Feyzi, s.10.
Alî Baban, Şeyh Rıza, şiir, s.13.
Kürt Kadınları Teali Cemiyeti Müsameresi Münasebe tiy-
le, Aziz Yamulki, s.14.
Mehmed Ağaye Kelhoki, s.15.
Bo Nejada Kurd, Lahuti Han, şiir, s.18.

Vislet, A.Rahmi, şiir, s.22.

Yekdeng-Hilmiye Sivereki, şiir, s.23.(Teks).

Muhterem Karilerimize ve Abonelerimize, s.24.